

CİNSEL YÖNELİM, CİNSİYET KİMLİĞİ, CİNSİYET İFADESİ VE CİNSİYET ÖZELLİKLERİ İLE İLİŞKİLİ OLARAK ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKUNUN UYGULANMASINA DAİR

YOGYAKARTA İLKELERİ

[2017 Yılı İtibariyle Genişletilmiş Versiyon]

17 MAYIS
DERNEĞİ

CİNSEL YÖNELİM, CİNSİYET KİMLİĞİ, CİNSİYET İFADESİ VE CİNSİYET ÖZELLİKLERİ İLE İLİŞKİLİ
OLARAK ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKUNUN UYGULANMASINA DAİR
YOGYAKARTA İLKELERİ

17 MAYIS
DERNEĞİ

Yayımlayan
Kaos GL Derneği
17 Mayıs Derneği

Çevirmenler
Aylin Eti
Işıl Demirakın

Editörler
Murat Köylü
Damla Umut Uzun

Tasarım
Ceket Medya

Basım
Ayrıntı Basımevi

Ostim Mh 28. Cad., 2284 Sok. İvedik Organize Sanayi Bölgesi 105 / A, Ostim/Ankara
Telefon: 0312 394 55 90

Birinci baskı: Eylül 2020
İkinci baskı: Ocak 2024

Bu resmi olmayan çeviri Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile yapılmıştır.

Bu çevirinin içeriğinden yalnızca Kaos GL sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

İçindekiler.....	3
Yogyakarta İlkelerine Giriş	5
Önsöz	8
2017 Yılında Benimsenen Ek İlke ve Tavsiyelere Giriş:.....	10
Önsöz	13
İlke 1 - Evrensel İnsan Haklarından Yararlanma Hakkı.....	16
İlke 2 - Eşitlik Ve Ayrımcılığa Uğramama Hakkı.....	17
İlke 3 - Kanun Önünde Tanınma Hakkı.....	21
İlke 4 - Yaşam Hakkı.....	23
İlke 5 - Kişinin Güvenlik Hakkı	24
İlke 6 - Mahremiyet Hakkı	25
İlke 7 - Keyfi Olarak Özgürlüğünden Mahrum Bırakılmama Hakkı.....	27
İlke 8 - Adil Yargılanma Hakkı	29
İlke 9 - Alıkonulma Sırasında İnsani Muamele Görme Hakkı.....	30
İlke 10 - İşkence ve Zalimane, İnsanlık Dışı ve Aşğılayıcı Muamele ve Ceza Görmeme Hakkı.....	32
İlke 11 - Her Tür İstismara, İnsan Ticaretine ve Satışına Karşı Korunma Hakkı.....	35
İlke 12 - Çalışma Hakkı.....	37
İlke 13 - Sosyal Güvenlik Ve Diğer Sosyal Korunma Önlemleri Hakkı	38
İlke 14 - Yeterli Yaşam Düzeyine Sahip Olma Hakkı.....	39
İlke 15 - Yeterli Barınma İmkânlarına Sahip Olma Hakkı	40
İlke 16 - Eğitim Hakkı.....	42
İlke 17 - En Yüksek Sağlık Standartına Erişebilme Hakkı	45
İlke 18 - Tıbbi İstismardan Korunma Hakkı	50

<i>İlke 19 - Düşünce ve İfade Özgürlüğü Hakkı</i>	52
<i>İlke 20 - Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Hakkı</i>	55
<i>İlke 21 - Düşünce, İnanç ve Din Özgürlüğü Hakkı</i>	58
<i>İlke 22 - Dolaşım Serbestisi Hakkı</i>	59
<i>İlke 23 - Sığınma Hakkı</i>	60
<i>İlke 24 - Aile Kurma Hakkı</i>	66
<i>İlke 25 - Kamu Yaşamına Katılma Hakkı</i>	69
<i>İlke 26 - Kültürel Yaşama Katılma Hakkı</i>	71
<i>İlke 27 - İnsan Haklarını Teşvik Etme Hakkı</i>	72
<i>İlke 28 - Etkili Çözüm ve Tazminat Hakkı</i>	74
<i>İlke 29 - Hesap Verebilirlik</i>	76
<i>İlke 30 - Devlet Tarafından Korunma Hakkı</i>	77
<i>İlke 31 - Yasal Tanınma Hakkı</i>	85
<i>İlke 32 - Fiziksel ve Zihinsel Bütünlük Hakkı</i>	89
<i>İlke 33 - Cinsel Yönelim, Cinsiyet Kimliği, Cinsiyet İfadesi veya Cinsiyet Özellikleri Temelinde Suçlanmama ve Yaptırıma Uğramama Özgürlüğü</i>	93
<i>İlke 34 - Yoksulluktan Korunma Hakkı</i>	97
<i>İlke 35 - Sanitasyon Hakkı</i>	99
<i>İlke 36 - Bilgi Ve İletişim Teknolojileri İle İlgili İnsan Haklarından Yararlanma Hakkı</i>	101
<i>İlke 37 - Hakikat Hakkı</i>	105
<i>İlke 38 - Kültürel Çeşitliliği Yaşama, Koruma, Muhafaza Etme ve Canlandırma Hakkı</i>	109
<i>Ek Tavsiyeler</i>	110
<i>Yogyakarta İlkelerini İmzalayanlar</i>	116
<i>2017 Yılında Benimsenen Ek İlkeler ve Devlet Yükümlülükleri Belgesinin İmzacıları</i>	118

YOGYAKARTA İLKELERİNE GİRİŞ

Tüm insanlar özgür doğar, hakları ve onurları eşittir. Tüm insan hakları evrensel, birbirine bağımlı, bölünmez ve birbiriyle ilişkilidir. Cinsel yönelim¹ ve cinsiyet kimliği,² insan onurunun ve insan olmanın ayrılmaz bir parçasıdır ve ayrımcılığın veya tacizin temeli olmamalıdır.

Çeşitli cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimlikleri olan kişilerin eşit koşullarda ve hak ettikleri saygı çerçevesinde yaşayabilmelerinin sağlanması için çok ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Günümüzde pek çok Devlet, cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ayrımından ayrımcılığın hiçbir türünün olmaması ve eşitliğin sağlanması için kanunlar ve anayasalar benimsemiştir.

Yine de gerçek veya algılanan cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği, esaslı insan hakları ihlalleri ciddi endişeler uyandıracak küresel ve sabit bir örüntü oluşturmaktadır. Bunlar içerisinde yargı dışı cinayet, işkence ve kötü muamele, cinsel saldırı ve tecavüz, mahremiyetin ihlali, keyfi gözaltı, istihdam ve eğitim fırsatlarının göz ardı edilmesi ve diğer insan haklarında ciddi ayrımcılık yapılması sıralanabilir. Bu ihlallere sıklıkla diğer şiddet türleri, nefret ve ayrımcılık ve dışlama gibi tecrübeler eşlik etmektedir ki bunlar ırk, yaş, din, engellilik veya ekonomik, sosyal ve başka statüleri esas alabilir.

Pek çok Devlet ve toplum, gelenek, yasa ve şiddet aracılığıyla bireylere toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim normlarını empoze etmekte, kişisel ilişkilerini ve kendilerini neyle özdeşleştirdiklerini bu yollarla kontrol etmeye çalışmaktadır. Cinsellik polisliği halen toplumsal cinsiyet esaslı şiddetin ve eşitsizliğin arkasındaki temel güç olmaya devam etmektedir.

1 Cinsel yönelim, kişinin farklı cinsiyetten, aynı cinsiyetten veya birden fazla cinsiyetten kişilere karşı derin duygusal, cinsel ve duygulanımsal çekim ve bu kişilerle girdiği yakın ve cinsel ilişki kapasitesi olarak anlaşılmaktadır.

2 Cinsiyet kimliği, kişinin cinsiyetine dair derinden hissettiği iç ve bireysel tecrübesidir ancak doğumla gelen cinsiyetle aynı olmayabilir. Kişinin bedenine ait kişisel algısına (serbestçe seçmesi mümkünse vücut görünümünde ve işlevlerinde tıbbi, cerrahi ve başka yollarla değişiklik de dâhil) ve kılık kıyafet, konuşma, davranış, hareket ve tavır dâhil diğer toplumsal cinsiyet ifadelerine de atıfta bulunmaktadır.

Uluslararası sistem, toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumda, toplulukta, aile içinde şiddete karşı koruma anlamında çok büyük adımlara sahne olmuştur. Ek olarak, Birleşmiş Milletler'in başlıca insan hakları mekanizmaları, Devletlerin cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayanan ayrımcılığa karşı etkin koruma sağlama yükümlülüğünü teyit eder niteliktedir. Ancak cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli insan hakları ihlallerine karşı koyan uluslararası müdahaleler parçalı ve tutarsızdır.

Bu eksiklikleri tespit edebilmek için uluslararası insan hakları hukukuna dair kapsamlı bir rejim içeren tutarlı bir anlayış ve bunların cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği uygulamalarını görmek gereklidir. Eşitliğin ve ayrımcılık yapılmamasının esas alınması ve herkesin insan haklarının korunması ve teşvik edilmesi amacıyla Devletin yükümlülüklerini mevcut insan hakları hukuku altında bir araya getirmek ve açıklığa kavuşturmak gerekmektedir.

Uluslararası Hukukçular Topluluğu ve İnsan Haklarına Yönelik Uluslararası Hizmet Birimleri insan hakları kuruluşlarının oluşturduğu bir koalisyon adına cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği esaslı insan hakları ihlallerinde uluslararası insan hakları hukukunun uygulanması için bir dizi uluslararası ilke geliştirmek amacıyla bir proje yürütmüş, Devletlerin insan hakları yükümlülüklerine daha fazla açıklık ve tutarlılık kazandırılmaya çalışılmıştır.

İnsan hakları uzmanlarından oluşan saygın bir grup bu ilkeleri hazırlamış, geliştirmiş, tartışmış ve nihai hale getirmiştir. 6-9 Kasım 2006 tarihinde Endonezya Yogyakarta'daki Gadjah Mada Üniversitesi'nde yapılan bir uzman toplantısını takiben 25 ülkeden insan hakları hukukuyla ilgili farklı arka planlara ve tecrübelere sahip 29 saygın uzman oybirliğiyle Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliğiyle İlişkili Olarak Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Uygulanmasına Dair Yogyakarta İlkeleri'ni kabul etmiştir.

Toplantının raportörü Profesör Michael O'Flaherty, İlkelerin hazırlanmasına ve gözden geçirilmesine çok ciddi katkılar sağlamıştır. Kendisinin adanmışlığı ve bitmek bilmeyen çabaları sürecin başarıyla sonuçlanmasında hayati öneme sahiptir.

Yogyakarta İlkeleri çok geniş yelpazede insan hakları standartları ve bunların cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konularındaki uygulamalarını ortaya koymaktadır. İlkeler Devletler'in insan haklarını uygulamaya yönelik birincil yükümlülüğünü teyit etmektedir. Her İlke, Devletlere yönelik detaylı tavsiyelerle beraber verilmiştir. Uzmanlar ayrıca tüm aktörlerin insan haklarını teşvik etme ve koruma yükümlülüğü olduğunu da vurgulamaktadır. Birleşmiş Milletler insan hakları sistemi, ulusal insan hakları kurumları, hükümet dışı kuruluşlar ve fon sahipleri olmak üzere diğer aktörlere yönelik ek tavsiyeler de bulunmaktadır.

Uzmanlar, Yogyakarta İlkeleri'nin cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğiyle ilişkili olarak uluslararası insan hakları hukukundaki mevcut durumu da yansıttığında mutabıktır. İnsan hakları hukukunun evrilmesiyle Devletlerin zaman içerisinde ek sorumluluklar da yüklenebileceğini kabul etmektedirler.

Yogyakarta İlkeleri, tüm Devletlerin uyması gereken uluslararası bağlayıcı hukuki standartları teyit etmektedir. Tüm insanların eşit ve özgür olarak onurla doğduğu ve bu kıymetli doğumun hakkını verecek haklara sahip olduğu farklı bir geleceğin sözü verilmektedir.

Sonia Onufer Corrêa
Eş Başkan

Vitit Muntarbhorn
Eş Başkan

ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI VE CİNSEL YÖNELİM İLE CİNSİYET KİMLİĞİ UZMANLARINDAN OLUŞAN ULUSLARARASI UZMAN HEYETİ OLARAK BİZLER;

Tüm insanların özgür doğduğunu, haklarının ve onurlarının eşit olduğunu, tüm insanların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya başka statüler dikkate alınmaksızın hiçbir ayrıma tabi olmadan insan haklarından yararlanmaya hakkı olduğunu **HATIRDA TUTARAK**,

Dünyanın tüm bölgelerinde cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği nedeniyle kişilere yönelik şiddet, taciz, dışlama, damgalama ve önyargı olmasından; bu tecrübelerin toplumsal cinsiyet, ırk, yaş, din, engellilik, sağlık ve ekonomik statü temelli ayrımcılıkla daha da şiddetlenmesinden; böylesi şiddet, taciz, dışlanma, damgalanma ve önyargının, bu tacizlere maruz kalan kişilerin onurunu ve kişiliğini zedelemesinden, kendilerine verdikleri değeri ve topluma aidyetlerini zayıflatmasından, onları kimliklerini gizlemeye veya bastırmaya, yaşamlarını korku ve görünmezlik içinde yaşamaya itebilmesinden **RAHATSIZ OLARAK**,

Tarihsel açıdan insanların böylesi insan hakları ihlallerine lezbiyen, gey veya biseksüel olmaları veya böyle algılanmaları; aynı cinsiyetten kişilere karşı rızaya dayalı cinsel davranışları veya transseksüel, trans veya interseks olmaları veya böyle algılanmaları; belirli toplumlarda cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimlikleriyle belirlenen sosyal gruplara ait olmaları nedeniyle maruz kaldıklarının **FARKINDA OLARAK**,

“Cinsel yönelimin” kişinin farklı bir cinsiyete, aynı cinsiyete veya birden fazla cinsiyete duyduğu derin duygusal, cinsel ve duygulanımsal çekim ve bu kişilerle girdiği yakın ve cinsel ilişki kapasitesi olduğunu **ANLAYARAK**,

“Cinsiyet kimliğinin” kişinin toplumsal cinsiyetine dair derinden hissettiği iç ve bireysel tecrübesi olduğunu; ancak doğumla gelen cinsiyetle aynı olmayabildiğini, kişinin bedenine ait kişisel algısına

(serbestçe seçmesi mümkünse vücut görünümünde ve işlevlerinde tıbbi, cerrahi ve başka yollarla değişiklik de dâhil) ve kılık kıyafet, konuşma, davranış, hareket ve tavır dâhil diğer toplumsal cinsiyet ifadelerine de atıfta bulunduğunu **ANLAYARAK**,

Uluslararası insan hakları hukukunun cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimlikleri ne olursa olsun tüm insanların insan haklarının tamamından yararlanabileceğini, mevcut insan hakları uygulamalarının çeşitli cinsel yönelimlere ve cinsiyet kimliklerine sahip kişilerin özel durum ve tecrübelerini dikkate alması gerektiğini ve çocuklarla ilgili tüm eylemlerde öncelikle çocuğun yüksek yararının birincil öncelik olması gerektiğini düşünerek ve kişisel görüş oluşturabilecek yaştaki her çocuğun bu görüşleri serbestçe ifade edebileceğini, bu görüşlere çocuğun yaşına ve olgunluğuna göre itibar edilmesi gerektiğini **GÖZLEMLEYEREK**;

Uluslararası insan hakları hukukunun insan haklarının, medeni, kültürel, ekonomik, siyasi ve sosyal hakların tam olarak kullanılmasında ayrımcılığı mutlak şekilde yasakladığını, cinsel haklara, cinsel yönelimlere ve cinsiyet kimliğine saygının kadın ve erkek arasında eşitliğin gerçekleşmesinin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve Devletlerin bir cinsiyetin üstünlüğü veya aşağılığı fikrine veya kadın ve erkek için basmakalıp rollere dayalı gelenek ve önyargıları ortadan kaldırmak için gerekli önlemleri alması gerektiğini ve uluslararası toplumun cinsel ve üreme sağlığı da dâhil olmak üzere insanların kendi cinselliğiyle ilgili olarak zorlama, ayrımcılık veya şiddet olmaksızın özgürce ve sorumlu karar verme hakkını kabul ettiğini **AKILDA TUTARAK**;

Uluslararası insan hakları hukukunu, çeşitli cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri olan kişilerin yaşamları ve tecrübeleri için de uygulanabilir olacak şekilde sistematik olarak açıkça ifade etmenin önemli bir değeri olduğunu **KABUL EDEREK**;

Bu açık ifadenin insan hakları hukukunun mevcut durumuna dayanması gerektiğini ve meydana gelebilecek gelişmeleri ve zaman içerisinde ve farklı bölge ve ülkelerde çeşitli cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri olan kişilerin yaşamlarında ve tecrübelerinde olabilecek değişiklikleri dikkate alacak şekilde düzenli olarak güncellenmesi gereğini **KABULLENEREK**;

6 -9 KASIM 2006 TARİHLERİNDE ENDONEZYA
YOGYAKARTA'DA GERÇEKLEŞEN BİR UZMAN TOPLANTISINI
TAKİBEN AŞAĞIDAKİ İLKELERİ KABUL EDİYORUZ:

2017 YILINDA BENİMSENEN EK İLKE VE TAVSİYELERE GİRİŞ:

Yogyakarta İlkeleri, kabul edildikleri 2006 yılından bu yana, 'çeşitli cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri' bulunan kişilerin insan haklarına dair sözü geçen bir beyan haline gelmiştir. O tarihten bugüne geçen sürede, gerek uluslararası insan hakları hukuku alanında gerekse 'çeşitli cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri' olan kişileri etkileyen ihlallerin anlaşılmasında ve 'cinsiyet ifadesi' ve 'cinsiyet özellikleri' temelinde kişileri etkileyen ve genellikle farkı ayırt edilebilir ihlallerin tanınmasında önemli gelişmeler görülmüştür.

Yogyakarta İlkeleri artı 10 (Yİ+10), bu gelişmeleri bir dizi Ek İlke ve Devlet Yükümlülükleri aracılığıyla belgelemeyi ve açıklamayı amaçlamaktadır. Yİ+10, 29 özgün Yogyakarta İlkesi ile birlikte okunmalıdır. Birlikte ele alındığında, bu belgeler, şu anda cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri konularında mevcut uluslararası insan hakları hukuku uygulamalarına dair yetkin ve uzmanlık içeren görüşleri ortaya koymaktadır.

Yİ+10 belgesi, önceki 29 Yogyakarta İlkesini tamamlamaktadır ve esasında varlık nedenini de bu İlkelerin 9 numaralı giriş paragrafında bulmaktadır:

"Bu açık ifadenin insan hakları hukukunun mevcut durumuna dayanması gerektiğini ve meydana gelebilecek gelişmeler ile zaman içerisinde ve farklı bölge ve ülkelerde çeşitli cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri olan kişilerin yaşamlarında ve tecrübelerinde olabilecek değişiklikleri dikkate alacak şekilde düzenli olarak güncellenmesi gerektiğini kabul ederek..."

Dokuz Ek İlke ve Devletler için 111 Ek Yükümlülükten oluşan bu metinler bütünü, uluslararası insan hakları hukukundaki gelişmeler ile kişilerin cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelinde yaşadıkları ihlallere dair ortaya çıkan anlayışın kesişimi ve cinsiyet ifadesi ile cinsiyet özelliklerinin ayırt edici ve kesişimsel temellerinin tanınmasına dayanılarak ifade edilen bir dizi hakkı kapsamaktadır.

Yogyakarta İlkeleri'nin onuncu yıldönümü nedeniyle, *International Service for Human Rights* ve *ARC International*, uzmanlar ve sivil toplum paydaşları ile istişare içinde, Yİ+10 belgesini geliştirmekle görevli bir Taslak Hazırlama Komitesi kurmuştur.

Sürecin tamamı sivil toplum temsilcilerinden ve kurumlarından oluşan bir Sekreteryaya tarafından desteklenmiştir. Oluşturulmasının ardından Taslak Hazırlama Komitesi, çalışma sonucunun, gerek uluslararası insan hakları hukukundaki gelişmelerden gerekse yaşanan tecrübelerden katkı alabilmesini sağlamak için açık bir başvuru çağırısı yapmıştır. Taslak Hazırlama Komitesi hem alınan başvurular hem de ilgili araştırma ve uzmanlık çalışmalarına dayanarak 18-20 Eylül 2017 tarihleri arasında Cenevre'de düzenlenen Uzmanlar Toplantısı sonrasında üzerinde tartışmalar yaptığı, büyük oranda ayrıntılandırıldığı ve kabul ettiği bir Taslak Belge hazırlamıştır. Uzmanlar arasında tüm bölgelerden, birden fazla hukuk geleneğinden ve çeşitli cinsel yönelimler, cinsiyet kimlikleri, cinsiyet ifadeleri ve cinsiyet özelliklerine sahip kişiler bulunmuştur.

Böylelikle, Yİ+10 belgesine, alandaki birden çok paydaş arasında gerçekleştirilen açık bir istişareyle katkıda bulunulmuştur ve bu nedenle belge, kişilerin cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde yaşadıkları belirli hak ihlali biçimleriyle ilgili bazı temel meseleler ve gelişmeleri yansıtmaktadır.

Yİ+10 belgesi, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde herkese uygulandığı için mevcut uluslararası hukuki standartların onaylanması anlamına gelmektedir. Devletler, bu ilkelere hem yasal bir yükümlülük hem de evrensel insan haklarına olan bağlılıklarının bir boyutu olarak uymak zorundadır.

Taslak Hazırlama Komitesi üyeleri:

- Mauro Cabral Grinspan
- Morgan Carpenter
- Julia Ehrt
- Sheherezade Kara Arvind
- Narrain Pooja Patel
- Chris Sidoti
- Monica Tabengwa

ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKU, CİNSEL YÖNELİM, CİNSİYET KİMLİĞİ, CİNSİYET İFADESİ VE CİNSİYET ÖZELLİKLERİ UZMANLARINDAN OLUŞAN İKİNCİ ULUSLARARASI UZMAN HEYETİ OLARAK BİZLER;

Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konusunda uluslararası insan hakları hukukunun uygulanmasına ilişkin olarak Kasım 2006'da kabul edilen Yogyakarta İlkeleri'nin, uluslararası hukukun mevcut durumuna dayanması gerektiğini; bu hukuktaki ve bunun zaman içinde ve farklı bölge ve ülkelerde, çeşitli cinsel yönelimlere ve cinsiyet kimliklerine sahip kişilerin kendilerine özgü yaşam ve deneyimlerine uygulanmasındaki gelişmeleri dikkate alarak düzenli biçimde yeniden gözden geçirilmesinin gerekeceğini *HATIRDA TUTARAK*;

Yogyakarta İlkeleri'nin benimsenmesinden bu yana, uluslararası insan hakları hukukunda ve cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri ile ilgili meseleler hakkındaki içtihatla önemli gelişmeler olduğunu *DİKKATE ALARAK*;

Yogyakarta İlkeleri'nin 'cinsel yönelim' ve 'cinsiyet kimliği' tanımlarını *HATIRDA TUTARAK*;

'Cinsiyet ifadesi' terimini, kişinin cinsiyetini, - giyimi, saç modeli, aksesuarları ve kozmetikleri dâhil - fiziksel görünümü ile tavırları, konuşması, davranış kalıpları, isimleri ve kişisel referansları ile sunması olarak kavrayarak ve ayrıca cinsiyet ifadesinin, bir kişinin cinsiyet kimliğine uygun olabileceğini veya olmayabileceğini *ANLAYARAK*;

'Cinsiyet ifadesi' teriminin, Yogyakarta İlkeleri'ndeki cinsiyet kimliği tanımına dâhil edildiğini ve bu nedenle cinsiyet kimliğine yapılan tüm atıfların korunma temeli olarak cinsiyet ifadesini de içerdiğini *AKILDA TUTARAK*;

'Cinsiyet özellikleri' terimini, cinsel organlar ve diğer cinsel ve üreme anatomisi, kromozomlar, hormonlar ile ergenlikten kaynaklanan ikincil fiziksel özellikler de dâhil olmak üzere her bireyin cinsiyete ilişkin fiziksel özellikleri olarak [ANLAYARAK](#);

Cinsiyet özelliklerinin, insan hakları ihlallerinden korunmak için açık bir temel olarak uluslararası içtihadta yer edindiğini ve Yogyakarta İlkeleri'nin cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve cinsiyet ifadesi temelleri için olduğu üzere cinsiyet özellikleri temelinde de geçerli olduğunu [AKILDA TUTARAK](#);

Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özelliklerine, duruma bağlı olarak gerçek, algılanan ve atfedilen cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özelliklerini de [DÂHİL EDEREK](#);

Farklı cinsel yönelimleri, cinsiyet kimlikleri, cinsiyet ifadeleri ve cinsiyet özellikleri olan kişilerin ve nüfusların ihtiyaç, özellik ve insan hakları durumlarının birbirinden farklı olduğunu [KABUL EDEREK](#);

Cinsel yönelimi, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özelliklerinin ayrımcılığın birbirinden farklı ve kesişen temelleri olduğunu ve yaygın olduğu üzere, bunların ırk, etnik köken, yerlilik, cinsiyet, dil, din, inanç, siyasi veya diğer görüş, milliyet, ulusal veya toplumsal köken, ekonomik ve toplumsal durum, doğum, yaş, engellilik, sağlık (HIV statüsü dâhil), göç, medeni veya aile durumu, insan hakları savunucusu yada başka bir statüde olmak dâhil, diğer temellere dayalı ayrımcılıkla birlikte deneyimlenebileceğini [AKILDA TUTARAK](#);

Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özelliklerine dayalı şiddet, ayrımcılık ve verilebilecek diğer zararların; teknoloji aracılığıyla sağlananlar dâhil özelden kamusal çeşitli ortamlarda, çoklu, birbiriyle ilişkili ve yinelenen biçimlerinin sürekliliğinde ortaya çıktığını ve günümüzün küreselleşmiş dünyasında ulusal sınırları aştığını [AKILDA TUTARAK](#);

Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özelliklerine dayalı şiddet, ayrımcılık ve verilebilecek diğer zararların gerek bireysel gerekse kolektif bir boyuta sahip olduğunu ve bireyi hedef

alan şiddet ve ayrımcılık eylemlerinin, aynı zamanda insan çeşitliliğine ve insan haklarının evrenselliğine ve bölünmezliğine bir saldırı olduğunu **KABUL EDEREK;**

Aşağıdaki Ek İlkeler, Devlet Yükümlülükleri ve Tavsiyelerinin uluslararası insan hakları hukukunun mevcut durumuna dayandığını ve yasal, bilimsel ve toplumsal gelişmeler ile bunların zaman içinde ve farklı bölge ve ülkelerde, çeşitli cinsel yönelimlere, cinsiyet kimliklerine, cinsiyet ifadelerine ve cinsiyet özelliklerine sahip kişilerin kendilerine özgü yaşam ve deneyimlerine uygulanmasını dikkate almak üzere düzenli biçimde yeniden gözden geçirilmesinin gerekeceğini **BEYAN EDEREK;**

UZMANLARLA İSTİŞARELERİN VE 18 - 20 EYLÜL 2017 TARİHLERİNDE İSVİÇRE’NİN CENEVRE KENTİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN UZMANLAR TOPLANTISININ ARDINDAN, BU BELGE İLE AŞAĞIDAKİ İLKELERİ KABUL EDİYOR

VE AYRICA 2006 TARİHLİ 29 ÖZGÜN YOGYAKARTA İLKESİNİN GEÇERLİ OLMAYA DEVAM ETTİĞİNİ BELİRTEREK BU EK İLKELER, DEVLET YÜKÜMLÜLÜKLERİ VE TAVSİYELERİN BAŞTAKİ YOGYAKARTA İLKELERİNİN TAMAMLAYICISI OLDUĞUNU İLAN EDİYORUZ.

EVRENSEL İNSAN HAKLARINDAN YARARLANMA HAKKI

Tüm insanlar eşit doğar, onurları ve hakları eşittir. Cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri ne olursa olsun tüm insanların insan haklarından tam olarak yararlanma hakkı mevcuttur.

Devletler:

- A. İnsan haklarının evrenselliğini, bütünlüğünü, birbiriyle bağlantılı ve birbiriyle bağımlı oluşunu ulusal anayasalarında veya diğer uygun mevzuatlarında yansıtabilecek ve evrensel insan haklarının pratikte tam olarak yaşanabilmesini temin edecektir;
- B. Ceza hukuku da dâhil olmak üzere gerektiği takdirde insan haklarından evrensel düzeyde yararlanılabilmesi için tüm mevzuatlarında değişiklik yapacaktır;
- C. Cinsel yönelimlerine veya cinsiyet kimliğine bakılmaksızın herkesin insan haklarından yararlanmasını güçlendirmek ve teşvik etmek amacıyla eğitim ve farkındalık programları yürütecektir;
- D. Devlet politikası ve karar alma içerisine cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği de dâhil olmak üzere insan kimliğinin tüm yönlerinin bölünmezliğini ve birbirine bağlı oluşunu tanıyan ve kabul eden çoğulcu bir yaklaşım yerleştirecektir.

Herkesin cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği esaslı ayrımcılığa tabi olmaksızın tüm insan haklarından yararlanma hakkı mevcuttur.

Herkes yasalar önünde eşittir ve başka bir insan hakkının kullanılmasının etkilenip etkilenmeyeceğine bakılmaksızın hiçbir ayrımcılık yapılmadan yasalar tarafından eşit şekilde korunacaktır.

Kanunlar böylesi bir ayrımcılığı yasaklayacak ve böylesi bir ayrımcılığa karşı herkesi eşit ve etkili şekilde korumayı sağlayacaktır.

Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği esaslı ayrımcılık, yasa önünde eşitliği veya kanunların eşit düzeyde koruma sağlamasını veya tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerin eşit olarak tanınmasını, yaşanmasını veya kullanılmasını ortadan kaldırma veya engelleme amacı veya etkisi olan cinsel yönelim veya toplumsal cinsiyet esaslı her tür ayırım, dışlama, kısıtlama veya tercih yapmayı içermektedir.

Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği esaslı ayrımcılığa genellikle toplumsal cinsiyet, ırk, dil, engellilik, sağlık ve ekonomik statü esaslı ayrımcılık gibi başka ayrımcılık türleri de eşlik edebilir.

Devletler:

- A. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelinde eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkelerini, eğer mevcut değilse ulusal anayasalarına veya uygun olabilecek diğer mevzuatlarına yerleştirerek, gerekirse değişiklik ve yorum yapmaya imkân verecek düzenlemeleri de yapacak ve bu ülkelerin etkili şekilde gerçekleştirilmesini sağlayacaktır;

- B. Aynı cinsiyetten reşit kişiler arasında rızaya dayalı cinsel aktiviteyi yasaklayan veya yasaklamak için kullanılan cezai ve diğer yasal hükümleri kaldıracak ve geçerli olan yaş sınırının hem aynı cinsiyet hem de farklı cinsiyetler arasındaki cinsel aktivite için kullanılmasını sağlayacaktır;
- C. Kamu ve özel alanlarda cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılığı yasaklamak ve ortadan kaldırmak için uygun yasal ve diğer önlemleri alacaktır;
- D. Çeşitli cinsel yönelimlere ve cinsiyet kimliklerine sahip kişilerin eşit insan haklarına sahip olabilmesi ve bu hakları kullanabilmesini temin etmek gerekebileceğinden, bu grup ve bireylerin yeterli düzeyde ilerleyebilmesine imkân verecek uygun önlemleri alacak. Ancak bu önlemler ayrımcılık olarak nitelendirilmeyecektir;
- E. Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği esaslı ayrımcılığa verilen yanıtlarda böylesi ayrımcılığın diğer ayrımcılık türleriyle keşilebileceği şekilleri dikkate alacaktır;
- F. Herhangi bir cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği veya cinsiyet ifadesinin bir diğerine göre daha üstün olduğu veya daha düşük olduğu fikri ile ilişkili tüm ayrımcı veya önyargılı davranışları ve tutumları ortadan kaldırmaya yönelik tüm uygun eylemleri -eğitim programları da dâhil olmak üzere- gerçekleştirecektir.

2017'de Benimsenen Ek Yükümlülükler

- G. Eğitim, istihdam ve hizmetlere erişim dâhil, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde eşitliği teşvik etmek ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak için, gerektiğinde makul düzenlemeyi sağlamak üzere gerekli tüm adımları atacaktırlar;³

3 CRPD, Madde 2: "Makul düzenleme", engelli kişilerin tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden diğerleriyle eşit şekilde yararlanmasını veya bunları kullanmasını sağlamak için belirli bir durumda ihtiyaç duyulduğunda orantısız veya aşırı bir yük getirmeyen gerekli ve uygun değişiklik ve ayarlamalar anlamına gelir;"; CRPD, Madde 5(3): "Taraflar Devletler, eşitliği teşvik etmek ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak amacıyla, makul düzenlemelerin yapılmasını sağlamak için uygun tüm adımları atacaktırlar."

- H. HIV statüsünün çeşitli cinsel yönelimlere, cinsiyet kimliklerine, cinsiyet ifadelerine veya cinsiyet özelliklerine sahip kişileri yalnızlaştırmak, marjinalleştirmek veya dışlamak için veya bu kişilerin mal ve hizmetlere erişmelerini önlemek için bir bahane olarak kullanılmamasını garanti altına alacaklardır;⁴
- I. Tüm bireylerin, tanımladıkları cinsiyete uygun olarak spor etkinliklerine yalnızca makul, orantılı ve keyfi olmayan gerekliliklere tabi olarak katılabilmesini sağlayacaklardır;⁵
- J. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde ayrımcılık yapılmaksızın tüm bireylerin spor etkinliklerine katılabilmesini sağlayacaklardır;⁶
- K. Sporun her düzeyinde, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde zorbalık ve ayrımcı davranışları ortadan kaldırmak için uluslararası insan hakları normları ve standartları doğrultusunda yasama ve politika alanlarında ve diğer alanlarda önlemler alacaklardır;⁷
- L. Cinsiyet, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cin-

4 İHEB, Madde 2; İnsan Hakları Komitesi, Sırbistan hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/SRB/CO/3 (2017), paragraf 13: "cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri veya HIV statüleri temelinde kişilere yönelik her türlü sosyal damgalama, ayrımcılık ve şiddeti ortadan kaldırmalıdır"; Göçmen İşçiler Komitesi, Sri Lanka hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CMW/C/LKA/CO/2 (2016), paragraf 27: "risk oluşturmayan sağlık veya tıbbi durumlar, fiziksel veya psikososyal engellilik, gerçek veya algılanan HIV/AIDS durumu, diğer bulaşıcı hastalıklar, seks işçiliği veya cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği dahil olmak üzere ayrımcı gerekçelerle girişte tıbbi muayeneye gerek duyulmamasını sağlamalıdır."; Aşırı Yoksulluk Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/HRC/23/36/ Ek 2 (2013), paragraf 97(cc): "yaşamın her alanında sağlık durumu temelinde ayrımcılığa karşı koruma sağlamalı ve telafi için etkili mekanizmalar sağlamalıdır. İşyerinde HIV statüsüne dayalı ayrımcılık yapılmamasına ilişkin yasayı değiştirmeli ve mümkün olduğunda istihdam fırsatlarının mevcut olmasını sağlamalıdır."

5 Bkz. 31. Ve 32. İllkelere ilişkin dipnotlar; Sağlık Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/HRC/32/33 (2016), paragraf 57: "Spor kuruluşları insan hakları normlarına uygun politikalar uygulamalı ve kadın sporcuları rekabetçi spora kadın olarak katılmaları için gereksiz, geri dönüşü olmayan ve zararlı tıbbi prosedürlere zorlayan, zorlayan veya başka şekillerde baskı yapan politikalar uygulamaktan kaçınılmalıdır", paragraf 61: "Devletler, spor kuruluşları ve diğer aktörler, herkesin kendini tanımladığı cinsiyet temelinde amatör spora katılmasına izin veren ayrımcılık karşıtı politikalar benimsemelidir. Trans bireyler ve ikili cinsiyete sahip olmayan bireyler için spora ve fiziksel aktiviteye katılım için sıcak alanlar yaratmaya yönelik pratik adımlar arasında uygun soyunma odalarının kurulması, spor topluluklarının duyarlı hale getirilmesi ve spor bağlamında ayrımcılık karşıtı yasaların uygulanması yer alabilir."

6 Sağlık Özel Raportörünün Raporu, BM Belgesi A/HRC/32/33 (2016), paragraf. 50-61, 101-102

7 A.g.e.

siyet özellikleri temelinde kişilere karşı ayrımcılığın asıl nedenlerinin ele alınması ve bu temeldeki doğum öncesi seçim uygulamalarının kötü etkileri hakkında bilinçlendirme etkinlikleri gerçekleştirilmesi dâhil, cinsiyet özelliklerine dayalı doğum öncesi seçim uygulamalarına karşı mücadele edeceklerdir;⁸

- M. Doğum öncesi tedaviler ve genetik modifikasyon teknolojilerinin uygulanması ile ilgili olarak cinsiyet, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde ayrımcı tutum ve uygulamaların üzerine eğilecek tedbirler alacaklardır.⁹

8 İlkeler 32(A), 33(B) ve 17(M),(P) ile birlikte okunmalıdır; bkz. Örneğin OHCHR, UNFPA, UNICEF, UN Women ve DSÖ Cinsiyete Dayalı Cinsiyet Seçiminin Önlenmesine İlişkin Kurumlar Arası Bildiri (2011): "Kadınların güvenli kürtaj ve diğer hizmetlere erişimini sağlamalıdır – cinsiyet seçimini yönetme veya sınırlama çabaları aynı zamanda güvenli kürtaj hizmetlerine erişimi engellemeli veya sınırlamamalıdır. Bu, kadınların meşru cinsel sağlık ve üreme sağlığı teknolojilerine ve hizmetlerine erişim hakkını korumaya yönelik daha geniş kapsamlı çabaların bir parçası olmalıdır."; CEDAW Karadağ'a ilişkin sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/MNE/CO/2 (2017), paragraf 19: "Cinsiyet seçiminin yaygınlığı ve olumsuz etkileri konusunda genel kamuoyu ve doktorlar ve hemşireler gibi ilgili meslek grupları için farkındalık artırıcı önlemler geliştirmeli ve uygulamalıdır"; ÇHK Gürcistan hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CRC/C/GEO/CO/4 (2017), paragraf 15: "Temel nedenlerini ve toplum üzerindeki uzun vadeli etkilerini ele almak, aile planlaması hizmetlerini genişletmek ve cinsiyet seçiminin zararlı etkileri konusunda farkındalık artırıcı faaliyetler yürütmek de dahil olmak üzere cinsiyet seçici kürtaj uygulamasıyla mücadele etmelidir"

9 İHEB, Madde 2, 16; MSHUS, Madde2(1), 23(2); ESKHS Madde 2(2), CEDAW Madde 1

Herkesin her yerde kanun önünde bir birey olarak tanınma hakkı mevcuttur. Çeşitli cinsel yönelimlerden ve cinsiyet kimliklerinden kişiler yaşamın her yönünde hukuki ehliyete sahiptir. Her kişinin kendi tanımladığı cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliği, kişiliğinin ayrılmaz bir parçasıdır ve kendi kaderini tayin etme, onur ve özgürlüğün en temel yanlarından bir tanesidir. Hiç kimse cinsiyet geçiş ameliyatı, kısırlaştırma ve hormon terapisi de dâhil olmak üzere cinsiyet kimliğinin tanınması amacıyla hiçbir tıbbi prosedüre tabi tutulmaya zorlanamaz. Bir kişinin cinsiyet kimliğinin hukuki açıdan tanınmasını engellemek için evlilik veya ebeveynlik gibi hiçbir statüye başvurulamaz. Hiç kimse cinsel yönelimini veya cinsiyet kimliğini saklamak, baskılamak veya inkâr etmek konusunda baskı altında tutulmamalıdır.

Devletler:

- A. Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılık olmaksızın herkese medeni konularda hukuki ehliyet tanınmasını ve sözleşme akdetme, mülk sahibi olma, mülk edinme (mirasla sahip olma da dahil), yönetme ve satma için eşit haklara sahip olmak da dâhil bu ehliyeti kullanma fırsatını temin edecektir;
- B. Her kişinin kendi tanımladığı cinsiyet kimliğine tam olarak saygı gösterilmesi ve cinsiyet kimliğinin hukuki olarak tanınması için gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- C. Devlet tarafından verilen, kişinin toplumsal cinsiyet/cinsiyet bilgisini içeren doğum belgesi, pasaport, seçmen kartı ve diğer bel-

gelerde kişinin kendi tanımladığı cinsiyet kimliğinin yansıtılması için gerekli prosedürleri temin edecek tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;

- D. Bu prosedürlerin etkin ve adil olmasını, ayrımcı olmamasını ve ilgili kişinin onuruna ve mahremiyetine saygılı olmasını temin edecektir;
- E. Kimlik belgelerindeki değişikliklerin, kişilerin cinsiyete göre tanımlanması ve ayrıştırılmasının yasa veya politika tarafından gerekli olduğu tüm bağlamlarda tanınmasını sağlayacaktır;
- F. Cinsiyet geçişi veya yeniden cinsiyet atama süreci geçiren kişilere sosyal destek verilebilmesi için hedefli programlar yürütecektir.

Herkesin yaşam hakkı mevcuttur. Kimse cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine atıfta bulunularak keyfi olarak yaşam hakkından mahrum bırakılamaz. Reşit kişilerin rızaya dayalı olarak aynı cinsiyetten kişilerle yaşadığı cinsel aktivite için veya cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelinde kimseye ölüm cezası verilemez.

Devletler:

- A. Aynı cinsiyetten reşit kişilerin rızaya dayalı cinsel aktivite yaşamasını engelleme amacı veya etkisi taşıyan tüm suç türlerini kaldıracak ve böylesi hükümler yürürlükten kaldırılıncaya kadar bu suçlardan hüküm giymiş hiç kimseye ölüm cezası vermeyecektir;
- B. Rızaya dayalı cinsel aktiviteyle ilgili suçlar nedeniyle cezalandırılmayı bekleyen reşit kişileri serbest bırakacak ve ölüm cezasını affedecektir;
- C. Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelinde, kişilerin yaşamına yönelik, devletin sponsor olduğu veya devletin göz yumduğu saldırıları durduracak ve hükümet yetkilileri veya münferit kişi veya gruplar tarafından yapılmasına bakılmaksızın bu saldırıların ciddi şekilde soruşturulmasını, kanıt bulunması durumunda sorumluların kovuşturulmasını, yargılanmasını ve gereken cezayı almasını sağlayacaktır.

Cinsel yönelimine veya cinsiyet kimliğine bakılmaksızın herkesin güvenlik hakkı mevcuttur ve ister hükümet yetkililerinden ister bir kişi veya gruptan kaynaklansın herkes şiddete veya fiziksel yaralanmalara karşı Devletin koruması altındadır.

Devletler:

- A. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğiyle ilişkili her tür şiddet veya tacizi önlemek ve bunlara karşı koruma sağlamak için tüm gerekli kolluk önlemlerini ve diğer önlemleri alacaktır;
- B. Aile de dâhil olmak üzere yaşamın her alanında cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelli şiddet, şiddet tehdidi, şiddete ve tacize kışkırtma için uygun cezai yaptırımların uygulanabilmesi amacıyla tüm gerekli yasama önlemlerini alacaktır;
- C. Kişinin cinsel yöneliminin veya cinsiyet kimliğinin böylesi şiddetin gerçekleştirilmesi, mazur görülmesi veya azımsanması için kullanılmaması amacıyla gerekli tüm idari, yasal ve diğer önlemleri alacaktır;
- D. Böylesi bir şiddet suçunun ciddi olarak soruşturulmasını ve uygun kanıtların bulunması durumunda sorumluların kovuşturulmasını, yargılanmasını ve gerektiği şekilde cezalandırılmasını sağlayacak ve mağdurların uygun yasal çözümler ve parasal tazminat da dâhil olmak üzere tazmin edilmesini temin edecektir;
- E. Hem kamuoyuna yönelik hem de şiddetin gerçek ve potansiyel faillerini hedefleyen farkındalık yaratma kampanyaları yürüterek cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ile ilişkili şiddetin altında yatan önyargılarla mücadele edecektir.

Cinsel yönelimi veya cinsiyet kimliği ne olursa olsun herkesin keyfi veya yasa dışı müdahaleler olmaksızın aile içi, ev içi veya iletişim ile ilgili mahremiyet hakkı, ayrıca onur ve itibarına yönelik yasa dışı saldırılara karşı korunma hakkı mevcuttur. Mahremiyet hakkı genellikle kişinin cinsel yönelimine veya cinsiyet kimliğine, ayrıca hem kişinin kendi bedenine hem de başkalarıyla girdiği rızaya dayalı diğer ilişkilere dair kararları ve seçimleriyle ilişkili bilgi açıklama veya açıklamama seçimini içerir.

Devletler:

- A. Cinsel yönelimi veya cinsiyet kimliğine bakılmaksızın ve keyfi müdahale olmaksızın herkesin kişisel alan, mahrem kararlar ve reşit kişiler arasında rızaya dayalı cinsel ilişki de dâhil olmak üzere insan ilişkilerinden yararlanma hakkını sağlamak için gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- B. Aynı cinsiyetten reşit kişiler arasında rızaya dayalı cinsel aktiviteyi cezalandıran tüm yasaları kaldıracak ve hem aynı cinsiyet hem farklı cinsiyetler arasındaki cinsel aktivite için eşit rıza yaşı sınırının kullanılmasını sağlayacaktır;
- C. Genel olarak uygulanan cezai ve diğer hükümlerin, aynı cinsiyetten reşit kişiler arasında yaşanan rızaya dayalı cinsel aktiviteyi fiili olarak cezalandırmakta kullanılmamasını sağlayacaktır;
- D. Cinsiyet kimliğinin kılık kıyafet, konuşma, üslup da dâhil her tür ifadesini yasaklayan veya cezalandıran veya bireylerin cinsiyet kimliklerini ifade etmek üzere bedenlerinde değişiklik yapma fırsatı vermeyen yasaları kaldıracaktır;

- E. Gözaltında tutulma nedeni, reşit kişiler arasında rızaya dayalı cinsel etkinlikle veya cinsiyet kimliğiyle ilişkiliyse, gözaltındaki veya cezai bir hüküm nedeniyle tutuklu bulunan kişileri serbest bırakacaktır;
- F. Kişilere cinsel yönelim veya cinsel kimlikleriyle ilişkili olarak kime, nasıl ve ne zaman bilgi vermeyi seçmesine yönelik hak tanıyacak ve herkesi keyfi, istenmeyen açıklamalara veya böylesi bilgilerin başkalarına ifşa edilmesi tehdidine karşı koruyacaktır.

2017'de Benimsenen Ek Yükümlülükler

- G. Bireylerin cinsiyetleri hakkında bilgi sağlama gereksinimlerinin, aranan durumlarda, sadece yasanın meşru bir amaç için gerektirdiği şekilde, uygun, makul ve gerekli olduğundan ve bu tür gereksinimlerin herkesin cinsiyetini kendi tayin etme hakkına saygı gösterdiğinden emin olacaklardır;¹⁰
- H. İsim veya cinsiyet belirtecine dair değişikliklerin (ikincisinin olması halinde), bir mahkeme tarafından emir verildiği durumlar hariç, ilgili kişinin önceden alınan, özgür ve aydınlatılmış onamı olmadan ifşa edilmemesini garanti edeceklerdir.¹¹

¹⁰ İHEB, Md. 2, 12; MSHUS, Md. 2(1), 17; ÇHS, Md. 2(1), 16

¹¹ A.g.e.

KEYFİ OLARAK ÖZGÜRLÜĞÜNDEN MAHRUM BIRAKILMAMA HAKKI

Hiç kimse keyfi olarak tutuklanamaz veya gözaltına alınamaz. Mahkeme emriyle veya başka yollarla cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelli tutuklama veya gözaltı keyfidir. Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği ne olursa olsun tutuklu bulunan herkes eşitlik temelinde tutuklanma nedenlerini, kendilerine yönelik suçlamaların özelliğini bilme; derhal yargı önüne çıkarılma ve herhangi bir suçla itham edilmiş olsun veya olmasın gözaltında tutulmasının meşruiyetini belirlemek üzere mahkeme takibatı gerçekleştirme hakkına sahiptir.

Devletler:

- A. Ayrımcı uygulamalara davetiye çıkaran veya önyargı temelli tutuklamalar için kapsam yaratan belirsiz şekilde ifade edilen ceza hukuku hükümleri de dâhil olmak üzere cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğinin hiçbir koşulda tutuklama veya gözaltı için esas teşkil etmemesini sağlayacak gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- B. Cinsel yönelimine veya cinsiyet kimliğine bakılmaksızın tutuklu bulunan kişilerin eşitlik temelinde tutukluluk nedenlerini ve kendilerine yönelik ithamları öğrenmesi, suçlama olsun veya olmasın hızla yargı önüne çıkması ve gözaltının meşruiyetini belirlemek amacıyla mahkeme takibatının gerçekleştirilmesini temin etmek için gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- C. Kişinin cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği esaslı tutuklanmasının veya gözaltına alınmasının keyfiyetine dair polis ve diğer kolluk

personelini eğitmek için eğitim ve farkındalık yaratma programları yürütecektir;

- D. Gözaltı tarihi, yeri ve nedenini belirten tutuklama ve gözaltı kayıtlarını hassasiyetle ve güncel olarak tutacak, bir kişinin cinsel yöneliminden veya cinsiyet kimliğinden kaynaklanmış olabilecek gözaltı ve tutuklamaları tespit edecek derecede yetki ve kapasiteye sahip birimlerce yürütülen gözaltı merkezlerinin bağımsız gözetimini sağlayacaktır.

Herkesin cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği esaslı ayrımcılık olmaksızın yasa ile kurulmuş yetkin, bağımsız ve tarafsız bir mahkemede, bir davada veya kendilerine yönelik bir cezai suçlama durumunda adil ve kamuya açık bir mahkeme oturumunda bulunma hakkı mevcuttur.

Devletler:

- A. Hakları ve yükümlülükleri belirlemeye yönelik tüm ceza ve hukuk takibatlarında ve diğer adli ve idari takibatlarda, yargı sürecinin her aşamasında cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelli önyargılı muameleyi ortadan kaldırmak için gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır ve hiç kimsenin itibarının taraf, tanık, avukat veya karar alıcı olarak cinsel yönelimi veya cinsiyet kimliği nedeniyle sarsılamayacağını güvence altına alacaktır;
- B. Cezai veya hukuki kovuşturmalarda kısmen veya tamamen kişinin cinsel yönelimi veya cinsiyet kimliğinden kaynaklanan önyargılara karşı kişileri korumaya yönelik tüm makul adımları atacaktır;
- C. Uluslararası insan hakları standartları ve eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkeleri ile ilgili olarak cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konularıyla da ilişkili hâkimler, mahkeme personeli, avukatlar ve diğer ilgili kişiler için eğitim ve farkındalık yaratma programları yürütecektir.

ALIKONULMA SIRASINDA İNSANİ MUAMELE GÖRME HAKKI

Özgürlüğünden mahrum bırakılan herkes, insani ve insan onuruna yakışır şekilde muamele görecektir. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği, insan onurunun ayrılmaz unsurlarıdır.

Devletler:

- A. Gözaltına alınmanın cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelinde kişileri daha da marjinalleştirmesinden veya onları şiddet riskine, kötü muameleye veya fiziksel, ruhsal veya cinsel tacize maruz bırakmasından kaçınmayı güvence altına alacaktır;
- B. Üreme sağlığı, HIV/AIDS tanı ve tedavisine erişim, hormon terapi veya diğer tedavilere ve arzu edildiğinde cinsiyet geçiş tedavilerine erişim dahil olmak üzere, kişilerin cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimlikleri temelinde belirli ihtiyaçlarını dikkate alarak tutukluların ihtiyaçlarına uygun tıbbi bakım ve danışmanlığa yeterli erişim sağlayacaktır;
- C. Mümkün olan ölçüde, tüm mahpusların, cinsel yönelimlerine ve cinsiyet kimliklerine uygun alıkonulma yeriyle ilgili kararlara katılmasını temin edecektir;
- D. Cinsel yönelimleri, cinsiyet kimlikleri veya cinsiyet ifadeleri nedeniyle şiddet veya tacize karşı savunmasız tüm mahpuslar için koruyucu önlemlerin alınmış olmasını temin edecek ve makul ölçüde uygulanabilir şekilde böylesi koruma önlemlerinin genel cezaevi nüfusunca tecrübe edilen hakları daha da fazla kısıtlamamasını sağlayacaktır;
- E. Partnerinin cinsiyeti ne olursa olsun izin verildiği takdirde tüm tutuklulara ve gözaltında bulunanlara eş ziyareti hakkının eşit şekilde tanınmasını sağlayacaktır;
- F. Gözaltı için kullanılan tesislerin devlete ek olarak, özellikle cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği alanında çalışanlar da dâhil olmak

üzere, hükümet dışı kuruluşlar tarafından da bağımsız şekilde izlenebilmesini sağlayacaktır;

- G. Kamu ve özel sektörde gözaltı için kullanılan tesislerde görev yapan tüm cezaevi personeli ve diğer personel için uluslararası insan hakları standartları ve eşitlik ve ayrımcılık yapmama ile ilgili olarak cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konularıyla da ilişkili eğitim ve farkındalık yaratma programları yürütecektir.

2017'de Benimsenen Ek Yükümlülükler

- H. Yerleştirme, bedenin aranması veya diğer aramalar, cinsiyeti ifade eden malzemeler, cinsiyet onaylayıcı tedavilere ve tıbbi bakıma erişim ve bunlara devam edilmesi ve "koruyucu" hücre hapsi gibi konular dâhil olmak üzere, özgürlüklerinden mahrum olan kişilerin karşılaştığı cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri gerekçesiyle şiddet, ayrımcılık ve diğer zararlarla mücadele politikalarını benimseyecek ve uygulayacaklardır;¹²
- I. Özgürlüklerinden mahrum olan kişilerin yerleştirilmesi ve tedavisi ile ilgili tüm cinsel yönelimler, cinsiyet kimlikleri, cinsiyet ifadeleri ve cinsiyet özelliklerinden kişilerin ihtiyaç ve haklarını yansıtan politikaları benimseyecek ve uygulayacaklar ve kişilerin yerleştirildikleri tesislere ilişkin kararlara katılabilmelerini sağlayacaklardır;¹³
- J. Herkesin güvenliğinin sağlanması ile kişilerin cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri ile ilişkili belirli savunmasızlıklarının ele alınması amacıyla gerek kamu gerekse özel sektör gözetimi ile ilgili olarak alıkonulma yerlerinin etkin bir şekilde denetlenmesini sağlayacaklardır.¹⁴

12 MSHUS, Madde 10; Birleşmiş Milletler İşkenceyi Önleme Alt Komitesi Dokuzuncu Yıllık Raporu, BM Belgesi CAT/OP/C/57/4 (2016), bölüm D; Birleşmiş Milletler Mahpuslara Uygulanacak Muameleye İlişkin Asgari Standart Kurallar (Nelson Mandela Kuralları) hakkında 70/175 sayılı Genel Kurul Kararı, 17 Aralık 2015, Kural 43, 45.

13 Birleşmiş Milletler İşkenceyi Önleme Alt Komitesinin dokuzuncu yıllık raporu, BM Belgesi CAT/OP/C/57/4 (2016) bölüm D; Birleşmiş Milletler Mahpusların Islahı için Asgari Standart Kurallar (Nelson Mandela Kuralları) hakkında 70/175 sayılı Genel Kurul Kararı, 17 Aralık 2015, Kural 7(a).

14 İKK, Kosta Rika hakkında Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/CRI/CO/2 (2008), paragraf 11, 18; İşkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezalara ilişkin Özel Raportör Raporu, A/HRC/31/57 (2016), paragraf 70 (y).

İŞKENCE VE ZALİMANE, İNSANLIK DIŞI VE AŞAĞILAYICI MUAMELE VE CEZA GÖRME ME HAKKI

Herkes cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği nedenleri de dâhil olmak üzere işkenceden ve zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezadan muaf olma hakkına sahiptir.

Devletler:

- A. Mağdurun cinsel yönelimi veya cinsiyet kimliğiyle ilgili nedenlerden kaynaklanan işkence, zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele veya ceza görmesine ve böylesi eylemlerin kışkırtılmasına engel olacak ve bunlara karşı kişileri koruyacak gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- B. Cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimlikleri nedeniyle hatalı bulunan, işkence, zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleyle maruz kalan mağdurları tespit etmek için tüm makul adımları atacak ve maddi tazminat da dâhil olmak üzere uygun çözümleri önerecek; gerekli olması durumunda tıbbi ve psikolojik destek sunacaktır;
- C. Böylesi eylemleri başlatacak veya önleyecek konumda olan kişilere, polis kuvvetlerine, cezaevi personeline, kamu ve özel sektör çalışanlarına yönelik eğitim ve farkındalık yaratma programları yürütecektir.

2017'de Benimsenen Ek Yükümlölükler

- D. Bir kişinin cinsiyet özelliklerinin zorla, baskı kurarak veya başka bir şekilde istemsiz olarak değiştirilmesinin işkence veya diğer

zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele anlamına gelebileceğini kabul edeceklerdir;¹⁵

- E. İlgili kişinin özgür, önceden alınmış ve aydınlatılmış onamı olmaksızın kullanıldığında ya da uygulandığında, zorla genital normalleştirme ameliyatı, rıza dışı kısırlaştırma, etik dışı deneyler, tıbbi sergileme, “onarıcı” veya “dönüştürücü” tedaviler dâhil cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsel özellikler temelinde müdahale edici ve geri dönüşü olmayan tedavilere izin veren her türlü uygulamayı yasaklayacak ve bu tür kanun ve politikaları yürürlükten kaldıracaklardır.¹⁶

15 Birleşmiş Milletler İşkence Özel Raportörü Raporu (A/HRC/22/53), 2013, paragraf 39: “haklı bir neden olmaksızın şiddetli acıya neden olan tıbbi bakım, zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza olarak kabul edilebilir ve Devletin dahlî ve özel kastı varsa, bu işkencedir.”

16 ESKHK, Genel Yorum No. 22 (E/C.12/GC/22), 2016, paragraf 59: “Koruma yükümlülüğünün ihlali, bir Devletin üçüncü tarafların cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakkında yararlanılmasını baltalamasını önlemek için etkili adımlar atmaması durumunda ortaya çıkar. Bu, lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks kişileri veya; kürtaj veya kürtaj sonrası bakım arayan kadınları hedef alan şiddet, kadın şunneti, çocuk yaşta ve zorla evlendirme, zorla kısırlaştırma, zorla kürtaj ve zorla hamilelik gibi zararlı uygulamalar ve interseks bebeklere veya çocuklara uygulanan tıbbi olarak gereksiz, geri döndürülemez ve istemsiz ameliyat ve tedavi dahil olmak üzere, özel kişi ve kuruluşlar tarafından işlenen her türlü şiddet ve zorlamayı yasaklamamayı ve önlemek için önlem almamayı içerir.”; İşkence Özel Raportörü Raporu (A/HRC/22/53), 2013, Paragraf. 36-38, 76-79, 88: “zorla yapılan ameliyatlara yalnızca kalıcı kısırlığa ve vücutta geri dönüşü olmayan değişikliklere neden olmakla ve aile ve üreme hayatına müdahale etmekle kalmaz, aynı zamanda kişinin fiziksel bütünlüğüne ciddi ve geri dönüşü olmayan bir müdahale anlamına gelir”; İnsan Hakları Komitesi, Ukrayna Hakkında Sonuç Gözlemleri (CCPR/C/UKR/CO/7), 2013, paragraf 10: “Taraflar Devlet ayrıca 60 sayılı kararnameyi ve diğer kanun ve yönetmelikleri aşağıdaki hususları sağlayacak şekilde değiştirmelidir: (1) cinsiyet değiştirmesi (düzeltmesi) gereken kişilerin 45 güne kadar bir psikiyatri kurumunda zorunlu olarak tutulmasının yerini daha az invaziv bir tedbir almalıdır; (2) her türlü tıbbi tedavi bireyin yüksek menfaatleri doğrultusunda ve rızasıyla sağlanmalı, kesinlikle gerekli olan tıbbi prosedürlerle sınırlı olmalı ve bireyin kendi isteklerine, özel tıbbi ihtiyaçlarına ve durumuna göre uyarlanmalıdır; (3) cinsiyet değişikliğinin yasal olarak tanınması için her türlü istismarcı veya orantısız gereklilik yürürlükten kaldırılmalıdır.” CEDAW, Hollanda hakkında Sonuç Gözlemleri (CEDAW/C/NLD/CO/5), 2010, paragraf 47: “Komite, Hollanda'nın trans bireylerin sağlık durumu hakkında derinlemesine araştırma yapma ve trans bireyler için kısırlaştırmayı zorunlu kılan yasayı gözden geçirme niyetini kuvvetle desteklemektedir.” Ayrıca bakınız, CEDAW, Belçika hakkında Sonuç Gözlemleri (CEDAW/C/BEL/CO/7), 2014, paragraf 45; İnsan Hakları Komitesi, Ekvador Hakkında Sonuç Gözlemleri (CCPR/C/ECU/CO/5), 2009, paragraf 12: “Taraflar Devlet, farklı cinsel yönelime sahip kişilerin özel kliniklerde veya rehabilitasyon merkezlerinde sözde cinsel yeniden yönlendirme tedavilerine tabi tutulmak üzere alıkonulmalarını sağlamak için önleyici ve koruyucu tedbirler almalıdır. Komite, taraflar Devlet'in iddia edilen gözaltı ve işkence olaylarını soruşturmasını ve Anayasa'ya uygun olarak gerekli düzeltici önlemleri almasını tavsiye eder.”; İşkenceye Karşı Komite, Çin Hakkında Sonuç Gözlemleri (CAT/C/CHN/CO/5), 2016, paragraf.55- 56: “55. Komite, özel ve kamu tarafından işletilen kliniklerde lezbiyen ve gey kişilerin cinsel yönelimlerini değiştirmek için “gey dönüştürme terapisi” adı verilen yöntemlerin uygulandığına ve bu tür uygulamaların elektroşok uygulamasını ve bazen de fiziksel ve psikolojik zararlı sonuçlanabilecek psikiyatrik ve diğer tesislerde zorunlu hapsi içerdiğine dair raporlardan endişe duymaktadır. Komite, Aralık 2014'te Pekin'deki bir mahkemenin böyle bir kliniğin bu tür muameleler için tazminat ödemesine hükmettiğini not etmekle birlikte, taraflar Devletin bu tür uygulamaların kanunla

---

yasaklanıp yasaklanmadığını, soruşturulup soruşturulmadığını ve sona erdirilip erdirilmediğini ve mağdurların tazminat alıp almadığını açıklamamasını üzüntüyle karşılamaktadır (madde 10, 12, 14 ve 16). 56. Taraf Devlet (a) Lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks bireylerin özerkliğine, fiziksel ve kişisel bütünlüğüne saygı gösterilmesini güvence altına almak için gerekli yasal, idari ve diğer tedbirleri almalı ve “dönüşüm terapisi” olarak adlandırılan uygulamaları ve bu kişilere yönelik diğer zorla, gönülsüz veya başka türlü zorlayıcı veya istismar edici muameleleri yasaklamalıdır.” Ayrıca bakınız, İnsan Hakları Komitesi, Kore Hakkında Sonuç Gözlemleri (CCPR/C/KOR/CO/4), 2015, paragraf 15; İşkence Özel Raportörünün Raporu (A/HRC/22/53), 2013, paragraf 88: “Özel Raportör, tüm devletleri, ilgili kişinin özgür ve bilgilendirilmiş rızası olmaksızın zorla genital-normalleştirme ameliyatı, istemsiz kısırlaştırma, etik olmayan deneyler, tıbbi teşhir, “onarıcı terapiler” veya “dönüşüm terapileri” dahil olmak üzere müdahaleci ve geri dönüşü olmayan tedavilere izin veren tüm yasaları yürürlükten kaldırmaya çağırır. Ayrıca her koşulda zorla ya da baskıyla kısırlaştırmayı yasaklamaları ve marjinal gruplara mensup bireylere özel koruma sağlamaları çağrısında bulunur.”

HER TÜR İSTİSMARA, İNSAN TİCARETİNE VE SATIŞINA KARŞI KORUNMA HAKKI

Herkesin gerçek veya algılanan cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği nedeniyle cinsel istismar ile kısıtlı olmamak koşuluyla her tür istismara, insan ticaretine ve insan satışına karşı korunma hakkı mevcuttur. İnsan ticaretini önlemek için tasarlanan önlemler; çeşitli eşitsizlik şekilleri, gerçek veya algılanan cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği veya bu ve diğer kimliklerin ifadesi esaslı ayrımcılık da dâhil olmak üzere, kırılabilirliği artıran faktörleri ortaya koyacaktır. Bu önlemler, insan ticaretine maruz kalma riski olan kişilerin insan haklarıyla tutarlılık gösterecektir.

Devletler:

- A. Gerçek veya algılanan cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği nedeniyle cinsel istismar ile kısıtlı olmamak üzere her tür istismar, insan ticareti ve insan satışına karşı önleyici ve koruyucu nitelikte gerekli tüm idari, yasal ve diğer önlemleri alacaktır;
- B. Böylesi mevzuatların veya önlemlerin, bu uygulamalara maruz kalabilecek kişilerin dezavantajlı durumunu artırmamasını, davranışlarını cezalandırmamasını veya durumlarını başka şekillerde ağırlaştırmamasını temin edecektir;
- C. Gerçek veya algılanan cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelinde insan ticaretine, insan satışına, cinsel istismarla kısıtlı olmak üzere istismarın her türlüsüne karşı savunmasızlığı artıran faktörleri ortaya koyacak yasal, eğitsel ve toplumsal önlemleri, hizmetleri ve programları oluşturacaktır. Bu faktörler arasında

sosyal dışlanma, ayrımcılık, aile ve kültürel topluluk tarafından reddedilme, finansal bağımsızlığın olmayışı, evsizlik, zayıf özgüvene neden olan ayrımcı toplumsal tutumlar ve barınma, istihdam ve sosyal hizmetlere erişimde ayrımcılık yapılmasına karşı koruma olmaması sayılabilir.

Herkesin cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelli ayrımcılığa uğramaksızın iyi ve üretken bir işte çalışma, adil ve uygun çalışma koşullarına sahip olma ve işsizliğe karşı korunma hakkı mevcuttur.

Devletler:

- A. Özel sektör ve kamu istihdamı için mesleki eğitim, işe alım, terfi, işten çıkarma, istihdam ve ücret koşulları da dâhil olmak üzere cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve yasaklamak için tüm gerekli yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- B. Polis ve askeriye görevi de dâhil kamu görevlerinde istihdam ve her düzeyde devlet hizmetini içerecek şekilde kamu hizmetinin her alanında eşit istihdam ve terfi koşullarını temin etmek amacıyla cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği esaslı ayrımcılığı ortadan kaldıracak ve ayrımcılık karşıtı tutumlar için uygun eğitim ve farkındalık yaratma programları sunacaktır.

Herkesin cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği ayrımı olmaksızın sosyal güvenlik ve diğer sosyal korunma önlemleri hakkı mevcuttur.

Devletler:

- A. İstihdam hakları, ebeveyn izni, işsizlik sigortası, sağlık güvencesi, bakım veya yardım (cinsiyet kimliğine dair beden değişimleri dâhil), diğer sosyal güvenlik yardımları, aile yardımı, cenaze yardımı, emeklilik, ölüm veya hastalık neticesinde eşinin desteğini kaybetmeyi tazmin edecek yardım da dâhil sosyal güvenlik ve diğer sosyal korunma önlemlerine cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği ayrımı olmaksızın eşit erişimi sağlamak için gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- B. Çocukların, sosyal güvenlik sistemi içerisinde, sosyal yardım veya yoksulluk yardımlarının sağlanmasında, kendilerinin veya aile fertlerinden birisinin cinsel yönelimi veya cinsiyet kimliği nedeniyle herhangi bir ayrımcı muameleye maruz kalmamasını güvence altına alacaktır;
- C. Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği ayrımı olmaksızın yoksulluğun azaltılmasına yönelik strateji ve programlara erişimi sağlayacak gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır.

Herkesin yeterli yiyecek, güvenilir içme suyu, yeterli sağlık hizmetleri ve giyecek de dâhil olmak üzere yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma hakkı ve ayrıca cinsel yönelime veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın yaşam koşullarının sürekli iyileştirilmesi hakkı mevcuttur.

Devletler;

- A. Cinsel yönelimlere veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık olmaksızın herkesin yeterli miktarda yiyecek, güvenilir içme suyu, yeterli sağlık hizmetleri ve giyeceğe eşit erişimini sağlamak üzere gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır.

Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın herkesin, evden tahliye edilmekten korunma da dâhil olmak üzere yeterli barınma imkânlarına sahip olma hakkı mevcuttur.

Devletler;

- A. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, medeni durum veya aile durumu temelli herhangi bir ayrımcılık yapılmaksızın sığınma evleri ve acil durumlarda geçici olarak kalınacak diğer yerler de dâhil olmak üzere uygun fiyatlı, oturmaya elverişli, erişilebilir, kültürel olarak uygun ve güvenli barınmayı ve barınma imkânına erişimi güvence altına almak üzere gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- B. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, medeni durum ya da aile durumuna dayalı herhangi bir ayrımcılık yapılmaksızın uluslararası insan hakları yükümlülüklerine uygun olmayan ev tahliyelerinin uygulanmasını yasaklamak ve daha iyi veya eşit kalitede alternatif arsa hakkı ve yeterli barınma imkânlarına sahip olma hakkı da dâhil olmak üzere, zorla gerçekleştirilen tahliyelere karşı korunma hakkının ihlal edildiğini veya tehdit altında olduğunu iddia eden kişiler için etkili yasal ya da diğer uygun çözümlerin mevcut olmasını sağlamak üzere gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- C. Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın arsa ve hane mülkiyeti ve veraseti konularında eşit haklar sağlayacaktır;

- D. Toplumsal dışlanma, aile içi şiddet ve diğer şiddet türleri, ayrımcılık, finansal özgürlüğün olmaması ve aileler ya da kültürel topluluklar tarafından reddedilme de dâhil olmak üzere özellikle çocuklar ve gençler için evsizlik konusunda kırılganlığı artıran cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine ilişkin unsurlar üzerinde durmak ve yerel desteği ve güvenliği teşvik etmek amacıyla destek programları da dâhil olmak üzere sosyal programlar oluşturacaktır;
- E. İlgili tüm kurumların, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği nedeniyle evsizlik ya da toplumsal dezavantaj yaşayanların ihtiyaçlarının farkında olmalarını ve bu ihtiyaçlara duyarlı olmalarını sağlamak üzere eğitimler ve farkındalığı artırıcı programlar düzenleyecektir.

Herkesin cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelinde ve bunlar hesaba katılarak ayrımcılık yapılmaksızın eğitim hakkı vardır.

Devletler;

- A. Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın eğitime eşit erişimi ve eğitim sistemi içerisinde öğrencilere, personele ve öğretmenlere eşit muamele edilmesini sağlamak üzere gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- B. Eğitimin her öğrencinin kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve fiziksel yeteneklerinin tam potansiyeline kadar geliştirilmesine yönelik olmasını ve her türlü cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine sahip öğrencinin ihtiyaçlarına cevap vermesini sağlayacaktır;
- C. Çeşitli cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimliklerini dikkate alarak ve bunlara saygı duyarak eğitimin; anlayış, barış, hoşgörü ve eşitlik ruhu içinde insan haklarına saygıyı ve her çocuğun ebeveynlerine ve aile üyelerine, kültürel kimliğine, diline ve değerlerine saygının geliştirilmesine yönelik olmasını sağlayacaktır,
- D. Eğitim yöntemlerinin, müfredatının ve kaynaklarının, diğerlerinin yanı sıra, öğrencilerin belli ihtiyaçları, ebeveynleri ve bu gerekçelerle ilgili aile üyelerinin özel ihtiyaçları da dahil olmak üzere çeşitli cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimliklerini anlamayı ve bunlara saygı duymayı geliştirmeye hizmet etmesini sağlayacaktır,
- E. Kanunlar ve politikaların, zorbalık ve taciz de dâhil olmak üzere okul çevresi içerisinde her türlü toplumsal dışlama ve şiddete karşı çeşitli cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri olan öğrenciler, personel ve öğretmenler için yeterli koruma sunmasını sağlayacaktır;

- F. Bu tür dışlanma veya şiddete maruz kalan öğrencilerin, koruma nedenleriyle ötekileştirilmemesini veya diğerlerinden ayrı tutulmamasını ve bu öğrencilerin yüksek yararlarının katılımcı bir şekilde belirlenip bunlara saygı görmesini sağlayacaktır,
- G. Eğitim kurumlarında disiplinin, insan onuruyla uyumlu bir şekilde ve öğrencinin cinsel yönelimine, cinsiyet kimliğine ya da bunun ifade edilmesine dayalı bir ayrımcılık ya da cezalandırma yapılmaksızın uygulanmasını sağlamak üzere gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alır;
- H. Eğitim sisteminde hâlihazırda bu tür ayrımcılıklar yaşamış olan yetişkinler de dâhil olmak üzere herkesin, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın yaşam boyu öğrenmeye yönelik fırsatlara ve kaynaklara erişebilmesini sağlayacaktır.

2017'de Benimsenen Ek Yükümlülükler

- I. Cinsel, biyolojik, fiziksel ve psikolojik çeşitliliğin yanı sıra farklı cinsel yönelimler, cinsiyet kimlikleri, cinsiyet ifadeleri ve cinsiyet özelliklerine sahip insanların insan hakları üzerine kapsamlı, olumlayıcı ve doğru materyallerin, çocuğun gelişen yeterliliğini dikkate alarak müfredata dâhil edilmesini sağlayacaktır;¹⁷
- J. Cinsel, biyolojik, fiziksel ve psikolojik çeşitliliğin yanı sıra çeşitli cinsel yönelimler, cinsiyet kimlikleri, cinsiyet ifadeleri ve cinsi-

17 ESKHK Genel Yorum No. 13, B.M. Belgesiument E/C.12/1999/10 (1999) paragraf 59: Madde 13'ün ihlalleri arasında, eğitim alanında yasaklanan gerekçelerden herhangi biriyle bireylere veya gruplara karşı ayrımcılık yapan mevzuatın yürürlüğe konması veya yürürlükten kaldırılmaması; fiili eğitim ayrımcılığını ele alan önlemlerin alınmaması; Madde 13 (1)'de belirtilen eğitim hedefleriyle tutarsız müfredatların kullanılması yer almaktadır; İnsan Hakları Komitesi Kore Cumhuriyeti Hakkında Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/KOR/CO/4 (2015), paragraf 15: "öğrencilere cinsellik ve farklı cinsiyet kimlikleri hakkında kapsamlı, doğru ve yaşlarına uygun bilgi sağlayan cinsel eğitim programları geliştirmelidir"; Eğitim Hakkı Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/65/162 (2010), paragraf 23: "Kapsamlı olabilmesi için cinsel eğitim çeşitliliğe özel önem vermelidir, çünkü herkesin cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği nedeniyle ayrımcılığa uğramadan kendi cinselliği ile ilgilenme hakkı vardır."; Sağlık hakkı Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/66/254 (2011), paragraf 65: "cinsel eğitim ve üreme eğitiminin kapsamlı, kanıta dayalı olmasını ve insan hakları, toplumsal cinsiyet ve cinsellikle ilgili bilgileri içermesini sağlamak üzere ulusal müfredatı standartlaştırmak için adımlar atmalıdır."

yet özelliklerine sahip insanların insan hakları üzerine kapsamlı, olumlayıcı ve doğru materyallerin, öğretmen eğitimine ve sürekliliği mesleki geliştirme programlarına dâhil edilmesini sağlayacaktır.¹⁸

---

18 Özel Raportörün Eğitim Hakkı Raporu, BM Belgesi A/65/162 (2010), paragraf 87: “Orta ve uzun vadeli projelerden oluşan bir müfredat çerçevesi aracılığıyla öğretmenleri destekleyen ve güvenlerini artıran kurumsal bir ortamda yüksek kaliteli, uzmanlaşmış öğretmen eğitimi sağlamalıdır.”; CEDAW Belarus hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CEDAW/C/BLR/CO/8 (2016), paragraf 31: “Öncelikli olarak, (a) Okul ders kitaplarının, müfredatın ve öğretmen eğitimi materyallerinin tüm ayrımcı toplumsal cinsiyet kalıplarını ortadan kaldıracak şekilde gözden geçirilmesini ve revize edilmesini; [...] (d) Toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyete duyarlılık eğitiminin her düzeyde öğretmen eğitiminin ayrılmaz ve zorunlu bileşenleri haline getirilmesini sağlamalıdır.” İKK Doğu Timor hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CRC/C/TLS/CO/2-3 (2015), paragraf 55: “Eğitim sektöründe toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını anaakımlaştırmalı, toplumsal cinsiyet konularının ve duyarlılık eğitiminin tüm seviyelerdeki öğretmen eğitiminin ayrılmaz, esaslı ve zorunlu bir bileşeni haline getirilmesini sağlamalı ve okullardaki şiddet ve cinsel taciz durumunu ele almalıdır.”

Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın herkesin ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve ruhsal sağlık standardına sahip olma hakkı vardır. Cinsel sağlık ve üreme sağlığı, bu hakkın önemli bir unsurudur.

Devletler;

- A. Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın, herkesin ulaşılabilir en yüksek sağlık hakkını kullanması için gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- B. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın, cinsel sağlık ve üreme sağlığı ile ilgili olanlar da dahil olmak üzere herkesin sağlık tesislerine, mal ve hizmetlerine ve kendi tıbbi kayıtlarına erişimini sağlamak için gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- C. Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın ve bu durumlar dikkate alınarak, sağlık tesisleri, mal ve hizmetlerinin herkesin sağlık durumunu iyileştirecek ve ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlenmesini ve bu bağlamdaki tıbbi kayıtların gizlilik içerisinde işlenmesini güvence altına alacaktır;
- D. Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğinden dolayı kişilerin sağlıklarına zarar veren ayrımcılık, önyargı ve diğer toplumsal unsurların üzerinde durmak amacıyla programlar geliştirecek ve uygulayacaktır;
- E. Herkesin tıbbi tedavi ve bakım konusunda kendi kararlarını vermesi için aydınlatılmış onamı temelinde ve cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın bilgilendirilmesini ve güçlendirilmesini sağlayacaktır;

- F. Tüm cinsel sağlık ve üreme sağlığı, eğitim, önleme, bakım ve tedavi programlarının ve hizmetlerinin cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerinin çeşitliliğine saygılı olmasını ve ayrımcılık yapılmaksızın herkes için eşit olarak ulaşılabilir olmasını sağlayacaktır;
- G. Cinsiyet geçişi ile ilgili bedensel değişiklikler isteyenlerin yetkin ve ayrımcı olmayan tedaviye, bakıma ve desteğe ulaşmalarını kolaylaştıracaktır;
- H. Tüm sağlık hizmeti sağlayıcılarının, yakın akraba olarak kabul etme de dâhil olmak üzere hastalara ve partnerlerine karşı cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelli ayrımcılık yapmadan muamele etmesini güvence altına alacaktır;
- I. Sağlık hizmeti sektöründe çalışanların, cinsel yönelimlere ve cinsiyet kimliklerine tam olarak saygı duyarak herkese ulaşılabilir en yüksek sağlık standardını sunmalarını sağlamak için gerekli politikalar, eğitim ve öğretim programlarını uygulayacaktır.

2017'de Benimsenen Ek Yükümlülükler

- J. Sağlık hizmeti verilen yerlerde herkesi, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde ayrımcılık, şiddet ve diğer zararlardan koruyacaklardır;¹⁹

¹⁹ ESKHK, Genel Yorum No. 22 (E/C.12/GC/22), 2016, paragraf 59: "Koruma yükümlülüğünün ihlali, bir Devletin üçüncü tarafların cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakkında yararlanılmasını baltamasını önlemek için etkili adımlar atmaması durumunda ortaya çıkar. Bu, kürtaj veya kürtaj sonrası bakım isteyen lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks bireyleri veya kadınları hedef alan şiddet; kadın sünneti, çocuk yaşta ve zorla evlendirme, zorla kısırlaştırma, zorla kürtaj ve zorla hamilelik gibi zararlı uygulamalar ve interseks bebeklere veya çocuklara uygulanan tıbbi olarak gereksiz, geri dönüşü olmayan ve istemsiz ameliyat ve tedaviler de dahil olmak üzere, özel kişi ve kuruluşlar tarafından uygulanan her türlü şiddet ve zorlamanın yasaklanmaması ve önlenmesi için tedbir alınmamasını içerir." İşkence Özel Raportörü Raporu (A/HRC/22/53), 2013, paras. 36-38, 76-79, 88: "zorla yapılan ameliyatlara yalnızca kalıcı kısırlığa ve vücutta geri dönüşü olmayan değişikliklere neden müdahale etmemekle kalmaz, aynı zamanda bir kişinin fiziksel bütünlüğüne ciddi ve geri dönüşü olmayan bir müdahale anlamına gelir"; İnsan Hakları Komitesi, İrlanda hakkında Sonuç Gözlemleri (CCPR/C/IRL/CO/3), 2008, paragraf 8 ve Ukrayna hakkında (CCPR/C/UKR/CO/7), 2013, paragraf 10; CEDAW, Hollanda hakkında Sonuç Gözlemleri (CEDAW/C/NLD/CO/5), 2010, paragraf 46-47 ve Belçika hakkında (CEDAW/C/BEL/CO/7), 2014, paragraf 45; ESKHK, Almanya Hakkında Sonuç Gözlemleri (E/C.12/DEU/CO/5), 2011, paragraf 26; İnsan Hakları Komitesi, Ekvador Hakkında Sonuç Gözlemleri (CCPR/C/ECU/CO/5), 2009, paragraf 12; İşkenceye Karşı Komite, Çin Hakkında Sonuç Gözlemleri (CAT/C/CHN/CO/5), 2016, paragraf 56; İnsan Hakları Komitesi, Kore Hakkında Sonuç Gözlemleri (CCPR/C/KOR/CO/4), 2015, paragraf 15; İşkence Özel Raportörü Raporu (A/HRC/22/53), 2013, paragraf 88

- K. Bireyin özgür, önceden alınan ve aydınlatılmış onamı olması halinde, ulaşılabilen en yüksek standartta cinsiyet olumlama amaçlı sağlık hizmetlerine erişebilmesini sağlayacaklardır;²⁰
- L. Cinsiyet olumlama ile ilişkin sağlık hizmetlerinin kamu sağlık sistemi tarafından sağlanmasını veya bu şekilde sağlanmadığı takdirde, maliyetlerin özel sektöre ve kamu sektörüne ait sağlık sigortaları çerçevesinde karşılanmasını veya geri ödenebilir olmasını sağlayacaklardır;²¹
- M. Zorla evlilik, tecavüz ve zorla gebelik dâhil cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde her türlü cinsel şiddet ve üreme sağlığı şiddetini ortadan kaldırmak için gerekli tüm önlemleri alacaklardır;²²
- N. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde ayrımcılık yapılmaksızın temas öncesi ve sonrası profilaksiye (PrEP ve PEP) erişimi sağlayacaktır;²³

20 İHEB, Md. 2, 5, 25; MSHUS, Md. 2(1), 26, 16; ESKHS, mad. 2(2), 12; CEDAW, Madde 1, 12; İnsan Hakları Komitesi, Ukrayna Hakkında Sonuç Gözlemleri (CCPR/C/UKR/CO/7), 22 Ağustos 2013, paragraf 10: "tıbbi tedavi bireyin yüksek menfaatleri doğrultusunda ve rızası ile sağlanmalı, kesinlikle gerekli olan tıbbi prosedürlerle sınırlı olmalı ve bireyin kendi isteklerine, özel tıbbi ihtiyaçlarına ve durumuna göre uyarlanmalıdır."

21 CEDAW Hollanda Hakkında Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/NLD/CO/5 (2010), paras. 46-47: "transseksüel kadınlara meme implantları için geri ödeme yapmama tutumunu yeniden gözden geçirmelidir"; İsviçre hakkında CEDAW Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/CHE/CO/4-5 (2016), para. 38-39: "hukuk mahkemeleri tarafından alınan ve trans bireylerin yasal olarak cinsiyetlerinin tanınmasından önce cerrahi ve/veya hormonal tedavi görmelerini gerektiren kararları gözden geçirmeli ve bu tür müdahalelerin masraflarının geri ödenmesini sağlamalıdır"

22 İHEB Madde 3; MSHUS, Madde 9(1); CEDAW, Madde 16; BM Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi (1993); Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliklerin Tesciline İlişkin Sözleşme (1962); İKK, Genel Yorum No.2, BM Belgesi CAT/C/GC/2 (2008), paragraf 18; İnsan Hakları Komitesi, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti Hakkında Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/MKD/CO/3 (2015), paragraf 7; Letonya Hakkında, BM Belgesi CCPR/C/LVA/CO/3 (2014) paragraf 19; Kazakistan Hakkında, BM Belgesi CCPR/C/KAZ/CO/2 (2016), paragraf 10; İKK Irak'a ilişkin Sonuç Gözlemleri BM Belgesi CAT/C/IRQ/CO/1 (2015), paragraf 25; Makedonya'ya ilişkin BM Belgesi CAT/C/MKD/CO/3 (2015), paragraf 13.

23 İHEB, Madde 25; ESKHS, Madde 12; CEDAW, Madde 12; ÇHS, Madde 24; ESKHK Ulaşılabilir En Yüksek Sağlık Standardı Hakkına İlişkin 14 No.lu Genel Yorum, BM Belgesi E/C.12/2000/4 (2000), paragraf 17: "Hem fiziksel hem de ruhsal hastalık durumunda herkese tıbbi hizmet ve tıbbi yardım sağlayacak koşulların yaratılması" (Madde 12.2 (d)), temel önleyici, tedavi edici, rehabilite edici sağlık hizmetlerine ve sağlık eğitimine eşit ve zamanında erişimin sağlanmasını; düzenli tarama programlarını; yaygın hastalıkların, rahatsızlıkların, yaralanmaların ve sakatlıkların tercihen toplum düzeyinde uygun tedavisini; temel ilaçların sağlanmasını ve uygun ruh sağlığı tedavisi ve bakımını içerir." Sağlık hakkı Özel Raporatörü Raporu, BM Belgesi A/HRC/32/32/ Ek 2 (2016): "Yardıma isteyen cinsel şiddet mağdurlarının, HIV enfeksiyonunu önlemek için [...] maruziyet sonrası profilaksi de dahil olmak üzere kapsamlı klinik hizmetlere erişimini sağlamalıdır"

- O. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özelliklerine dayalı ayrımcılık olmaksızın,²⁴ acil kontrasepsiyon dâhil güvenli, uygun fiyatlı ve etkili kontraseptiflere²⁵ ve aile planlaması, cinsel sağlık ve üreme sağlığı bilgilerine ve eğitimine erişimi sağlayacaklardır;²⁶
- P. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özelliklerine dayalı ayrımcılık yapmaksızın, uygun fiyatlı ve nitelikli kürtaj hizmetine zamanında erişimin önüne geçebilecek her türlü engeli ortadan kaldırmak ve kürtaj sonrası nitelikli bakıma erişim sağlamak için gerekli tüm yasal ve diğer önlemleri alacaklardır;²⁷

24 ESKHK Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Hakkına İlişkin Genel Yorum 22, BM Belgesi E/C.12/GC/22 (2016), paragraf 22: "Tüm bireyler ve gruplar cinsel sağlık ve üreme sağlığı tesislerine, bilgilerine, mallarına ve hizmetlerine aynı çeşitlilik, kalite ve standartta eşit erişimden yararlanabilmeli ve herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan cinsel sağlık ve üreme sağlığı haklarını kullanabilmelidir."

25 CEDAW Komitesi, Kıbrıs hakkında Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/CYP/CO/6-7 (2013), paragraf 30(b); Macaristan hakkında, BM Belgesi CEDAW/C/HUN/CO/7-8 (2013) paragraf 31; Hindistan hakkında, BM Belgesi CEDAW/C/IND/CO/4-5 (2014), paragraf. 30-31; Sierra Leone hakkında, BM Belgesi CEDAW/C/SLE/CO/6 (2014) paragraf. 32-33, ve; Haiti hakkında, BM Belgesi CEDAW/C/HTI/CO/8-9 (2016) paragraf 34 €.

26 CEDAW Kadın ve Sağlık Hakkında 24 Sayılı Genel Tavsiye Kararı (1999) paragraf 28; Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 15, B.M. Belgesiument CRC/C/GC/15 (2013), paragraf 69; İnsan Hakları Komitesi, Paraguay Hakkında Sonuç Gözlemleri, B.M. Belgesi CCPR/C/PRY/CO/3 (2013), paragraf 13.

27 Kürtaj sonrası kaliteli bakım: ESKHK Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Hakkına İlişkin Genel Yorum 22, BM Belgesi E/C.12/GC/22 (2016), paragraf 28: "kadınların ve kız çocuklarının güvenli kürtaj hizmetlerine ve kürtaj sonrası kaliteli bakıma erişimini güvence altına almalıdır"; İKK Paraguay'a ilişkin nihai gözlemler, BM Belgesi CAT/C/PRY/CO/4-6 (2011), paragraf 22: "kürtaj yaptırmaya karar veren kadınların fiziksel ve ruhsal sağlıklarını ciddi şekilde tehlikeye atabilecek ve zalimane ve insanlık dışı muamele teşkil edebilecek tıbbi bakımdan mahrum bırakılmalarından endişe duymaktadır [...] Taraf Devlet, Dünya Sağlık Örgütü tarafından yayımlanan kılavuz ilkelere uygun olarak, acil tıbbi bakım talep eden kişilere derhal ve koşulsuz tedavi sağlanmasını garanti etmelidir"; CEDAW Kenya hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/KEN/CO/8 (2017), paragraf 39: "özellikle güvenli olmayan kürtajlardan kaynaklanan komplikasyonların ortaya çıktığı durumlarda, yüksek kaliteli kürtaj sonrası bakıma erişimi sağlamalıdır"; İKK İrlanda hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CAT/C/IRL/CO/2 (2017), paragraf 32: "yasadışı ya da yasal kürtaj yaptırmış olmalarına bakılmaksızın kadınlara kürtaj sonrası sağlık hizmeti sunulmasını sağlamalıdır." - Uygun fiyatlı kürtaj hizmetleri: ESKHK Slovakya hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi E/C.12/SVK/CO/2 (2012), paragraf 24: "Taraf Devletin kürtaj hizmetlerinin maliyetini düşürmesini tavsiye eder"; CEDAW Avusturya hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/AUT/CO/7-8 (2013), paragraf 39: "Taraf Devletin kürtaja ihtiyaç duyan ve bunu karşılayamayan ekonomik olarak dezavantajlı kadın ve kız çocuklarına mali destek sağlamasını tavsiye eder"; CEDAW Portekiz hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CEDAW/C/PRT/CO/8-9 (2015), paragraf 37: "kadınlara bilinçli seçim özgürlüğü sağlamak ve özerkliklerine saygı gösterilmesini temin etmek amacıyla, gebeliğin isteğe bağlı sonlandırılmasına ilişkin yasasını değiştirmeli ve ücret zorunluluğu da dahil olmak üzere yakın zamanda getirilen aşırı külfetli koşulları ortadan kaldırmalıdır"; - Kaliteli kürtaj hizmetleri: Cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakkına ilişkin ESKHK Genel Yorum 22, BM Belgesi E/C.12/GC/22 (2016), paragraf 28: "kadınların ve kız çocuklarının güvenli kürtaj hizmetlerine ve kürtaj sonrası kaliteli bakıma erişimini güvence altına almalıdır"; paragraf 21: "Cinsel sağlık ve üreme sağlığı ile ilgili tesisler, mallar, bilgiler ve hizmetler iyi kalitede olmalıdır, yani kanıt dayalı, bilimsel ve tıbbi açıdan uygun ve"

- Q. HIV statüsünün yanı sıra cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri ile ilgili cinsiyet olumlayıcı tedavi gibi kişisel sağlık ve tıbbi durum bilgilerinin, kişinin özgür, önceden alınan ve aydınlatılmış onamı olmadan açıklanmasını engelleyeceklerdir;²⁸
- R. Kan, gamet, embriyo, organ, hücre veya diğer dokuların bağıışı ile ilgili yasal hükümlerin, yönetmeliklerin veya diğer idari önlemlerin cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri gerekçesiyle ayrımcılığa neden olmamasını sağlayacaklardır;²⁹
- S. Tıbbi müfredatta ve sürekli mesleki gelişim programlarında cinsel, biyolojik, fiziksel ve psikolojik çeşitlilik ile çeşitli cinsel yönelimler, cinsiyet kimlikleri, cinsiyet ifadeleri ve cinsiyet özelliklerine sahip kişilerin insan hakları üzerine olumlayıcı materyallerin dâhil edilmesini sağlayacaklardır.³⁰

---

güncel olmalıdır. Bu, eğitilmiş ve vasıflı sağlık personeli ile bilimsel olarak onaylanmış ve son kullanma tarihi geçmemiş ilaç ve ekipman gerektirir. Kürtaj ilaçları, yardımcı üreme teknolojileri ve HIV ve AIDS tedavisindeki ilerlemeler gibi teknolojik gelişmelerin ve yeniliklerin cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine dahil edilmemesi veya reddedilmesi bakım kalitesini tehlikeye atmaktadır.”

- 28 İHEB, Madde 12; MSHUS, Madde 17; ÇHS, Madde 16; ESKHK Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Hakkına İlişkin Genel Yorum 22, BM Belgesi E/C.12/GC/22 (2016), paragraf 40: “Saygı gösterme yükümlülüğü, Devletlerin bireylerin cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakkını kullanmalarına doğrudan veya dolaylı olarak müdahale etmekten kaçınmalarını gerektirir. Devletler, cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerini ve bilgilerini suç sayan yasalar da dâhil olmak üzere, hiç kimsenin cinsel sağlık ve üreme sağlığına erişimini sınırlandırmamalı veya engellememeli ve sağlık verilerinin gizliliği korunmalıdır. Devletler, cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakkının kullanılmasını engelleyen yasalarda reform yapmalıdır. Kürtajı, HIV statüsünün açıklanmamasını, HIV’e maruz kalmayı ve HIV’in bulaşmasını, yetişkinler arasında rızaya dayalı cinsel faaliyetleri ve transseksüel kimlik veya ifadeyi suç sayan yasalar bunlara örnek olarak verilebilir.
- 29 İHEB, Madde 2; MSHUS, Madde 2(1), 26; ESKHS, Madde 2(2); ESKHS Ulaşılabilir En Yüksek Sağlık Standardı Hakkına İlişkin 14 No.lu Genel Yorum, BM Belgesi E/C.12/2000/4 (2000), paragraf 12: “Sağlık tesisleri, malları ve hizmetleri, yasaklanan gerekçelerden herhangi birine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın, hukuken ve fiilen herkes, özellikle de nüfusun en savunmasız veya marjinalleştirilmiş kesimleri için erişilebilir olmalıdır.”; İnsan Hakları Komitesi Gürcistan hakkındaki nihai gözlemler, BM Belgesi CCPR/C/GEO/CO/4 (2014), paragraf 3: “Komite, taraf Devlet tarafından atılan aşğıdaki yasal ve kurumsal adımları memnuniyetle karşılamaktadır: [...] © Anayasa Mahkemesi’nin 4 Şubat 2014 tarihli “eşcinselliğin” kan ve bileşenlerinin bağışlanmasına karşı bir gösterge olarak anayasal olmadığını ilan eden karar”; İnsan Hakları Komitesi İtalya hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CCPR/C/ITA/CO/6 (2017). Paragraf 11 LGBTİ bireyler hakkında: “Taraf Devlet, tüp bebek tedavisine eşit erişim sağlamalıdır”
- 30 ESKHK Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Hakkına İlişkin 22 No.lu Genel Yorum, BM Belgesi E/C.12/GC/22 (2016), paragraf 46: “Devletler, sağlık hizmeti sağlayıcılarının kalitesi ve saygılı cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetleri sunma konusunda yeterli eğitime sahip olmalarını sağlamalıdır”; ESKHK Ulaşılabilir En Yüksek Sağlık Standardı Hakkına İlişkin 14 No.lu Genel Yorum, BM Belgesi E/C.12/2000/4 (2000), paragraf 36: “Devletler, doktorların ve diğer tıbbi personelin uygun şekilde eğitilmesini sağlamalıdır”

Hiç kimse, cinsel yönelime veya cinsiyet kimliğine dayalı olarak herhangi bir tıbbi veya psikolojik tedavi görmeye, prosedüre, teste zorlanamaz ya da tıbbi bir merkeze kapatılamaz. Aksine ilişkin herhangi bir sınıflandırma olmaksızın kişinin cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliği kendi başına tıbbi bir durum değildir ve tedavi edilecek, iyileştirilecek veya bastırılacak bir durum teşkil etmez.

- A. Davranış, fiziksel görünüm veya algılanan toplumsal cinsiyet normları ile ilgili, kültürden veya diğer başka unsurlardan kaynaklanan kalıp yargılar temelinde olanlar da dâhil cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı zararlı tıbbi uygulamalara karşı tam koruma sağlamak üzere gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- B. Çocukla ilgili tüm eylemlerde, çocuğun yüksek yararının göz önünde tutulacak ilk şey olacağı ilkesinin rehberlik ettiği gibi, yaşı ve olgunluğuna uygun olarak çocuğun tam, özgür ve aydınlatılmış onamı olmaksızın, bir cinsiyet kimliği yüklemek amacıyla hiçbir çocuğun vücudunda tıbbi prosedürlerle geri dönüşü olmayan değişiklikler yapılmamasını sağlamak için gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- C. Hiçbir çocuğun tıbbi istismar riski altında olmadığı ve tıbbi istismara maruz kalmadığı çocuk koruma mekanizmaları oluşturmaktır;
- D. Çeşitli cinsel yönelim ve cinsiyet kimlikleri olan kişilerin, HIV/AIDS ve diğer hastalıklara ilişkin aşılardan, tedaviler ya da mikrop öldürücüler de dâhil etik olmayan ya da irade dışı tıbbi prosedürlere veya araştırmalara karşı korunmasını sağlayacaktır;

- E. Bu tür muhtemel istismarları teşvik edebilecek, kolaylaştırabilecek veya bir şekilde bunlara sebep olacak, kalkınma yardımı niteliğindeki de dâhil olmak üzere sağlık finansmanı hükümlerinin veya programlarının yeniden gözden geçirilmesini ve değiştirilmesini sağlayacaktır;
- F. Herhangi bir tıbbi veya psikolojik tedavinin ya da danışmanlığın, açıkça veya dolaylı olarak cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğinin tedavi edilecek, iyileştirilecek ya da bastırılacak bir sağlık durumu olarak ele alınmamasını sağlayacaktır.

Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine bakılmaksızın herkesin düşünce ve ifade özgürlüğü hakkı vardır. Konuşma, davranış, giysi, vücut özellikleri, isim seçimi veya diğer yollarla kimliğin ve kişiliğin ifade edilmesinin yanı sıra insan hakları, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği de dahil her türlü bilgi ve fikri herhangi bir ortamda ve sınırdan bağımsız olarak arama, alma ve verme özgürlüğü de buna dâhildir.

Devletler;

- A. Başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı göstererek ve cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılık yapmaksızın, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ile ilgili bilgi ve fikirlerin alınması ve verilmesi, aynı zamanda ilgili yasal hakların savunuculuk, materyallerin basılması, yayımı, konferansların düzenlenmesi, konferanslara katılma ve daha güvenli cinsellik ile bilgilere erişim ve bilgilerin yayılması da dahil fikir ve ifade özgürlüğünden tam olarak yararlanılmasını sağlamak için gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- B. Devletin düzenleyici olduğu medya faaliyetleri ve kuruluşların teşkilatlanmasının cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği açısından çoğulcu olmasını ve ayrımcılık gözetmemesini ve bu tür kuruluşların personel istihdamı ve terfi politikalarının cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği ayrımı yapmamasını sağlayacaktır;
- C. Konuşma, davranış, giysi, vücut özellikleri, isim seçimi veya diğer başka yollarla da olmak üzere kimliğin veya kişiliğin ifade edilmesi hakkının tam olarak kullanılmasını sağlamak üzere gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;

- D. Kamu düzeni, kamu ahlakı, halk sağlığı ve kamu güvenliği kavramlarının, ayrımcı bir şekilde çeşitli cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimliklerini onaylayan herhangi bir düşünce ve ifade özgürlüğü kullanımını kısıtlamak için kullanılmamasını sağlayacaktır;
- E. Düşünce ve ifade özgürlüğünün kullanılmasının, çeşitli cinsel yönelim ve cinsiyet kimlikleri olan kişilerin haklarını ve özgürlüklerini ihlal etmemesini sağlayacaktır;
- F. Cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliği fark etmeksizin herkesin bilgiye ve fikirlere eşit erişimden faydalanmasını ve ayrıca, kamusal tartışmaya katılımını da sağlayacaktır.

2017'de Benimsenen Ek Yükümlülükler

- G. Herkesin; cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri ile ilgili olarak nasıl uygulandığı da dâhil medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar hakkındaki bilgilere erişebilmesini sağlamak için yasal, idari ve diğer uygun önlemleri alacaklardır;³¹
- H. Uluslararası ve bölgesel anlaşmalar ve araçları; ulusal anayasa, ulusal kanunlar ve düzenlemeleri; araştırmalar, raporlar, veriler, arşivleri; Devlet tarafından uluslararası ve bölgesel organ ve mekanizmalara sunulan raporlar ve bilgileri ve herhangi bir insan hakkı veya temel özgürlüğünün teminat altına alınması ya da kullanılmasının sağlanması veya bu türden bir hakkın ihlali halinde çözüm yollarına erişimin sağlanması için gerekebilecek diğer tüm bilgileri, çevrimiçi ve çevrimdışı olarak, ücretsiz ve erişilebilir hale getireceklerdir;³²

31 İHEB, Madde 19; MSHUS, Madde 19; ÇHS, Madde 13; İnsan Hakları Komitesi Azerbaycan'a ilişkin nihai gözlemler, BM Belgesi CCPR/C/AZE/CO/4 (2016), paragraf 9: "lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylerin ve bu hakların savunucularının ifade özgürlüğü ve barışçıl toplanma haklarının etkili bir şekilde kullanılmasını pratikte güvence altına almak için gerekli tüm tedbirleri almalıdır."; BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi, BM Belgesi A/RES/53/14 (1999), madde 6: "Herkesin bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte (a) Tüm insan hakları ve temel özgürlükler hakkında, bu hak ve özgürlüklerin ulusal yasama, yargı veya idari sistemlerde nasıl hayata geçirildiğine dair bilgiye erişim de dahil olmak üzere, bilgi edinme, bilgi arama ve bilgi sahibi olma hakkı vardır..."

32 İHEB, Madde 19; MSHUS, Madde 19; ÇHS, Madde 13; İnsan Hakları Komitesi 19. Maddeye ilişkin 34 No.lu Genel Yorum: Düşünce ve ifade özgürlüğü, BM Belgesi CCPR/C/GC/34 (2011),

- I. Çeşitli cinsel yönelimler, cinsiyet kimlikleri, cinsiyet ifadeleri ve cinsiyet özelliklerine sahip nüfusların ihtiyaçları, özellikleri ve insan hakları durumlarının birbirinden farklı olduğunu anlayarak her bir nüfusa dair verilerin etik, bilimsel ve insan hakları standartlarına uyumlu şekilde toplanıp yönetilmesini ve ayrıştırılmış bir biçimde kullanıma sunulmasını sağlayacaklardır.³³

---

paragraf.18-19: “Madde 19, paragraf 2, kamu organları tarafından tutulan bilgilere erişim hakkını kapsamaktadır. Bu tür bilgiler, bilginin saklandığı biçime, kaynağına ve üretim tarihine bakılmaksızın, bir kamu kurumu tarafından tutulan kayıtları içerir. [...] Bilgiye erişim hakkını hayata geçirmek için, taraf Devletler kamu yararını ilgilendiren Devlet bilgilerini proaktif bir şekilde kamunun kullanımına sunmalıdır. Taraf Devletler, bu tür bilgilere kolay, hızlı, etkili ve pratik erişimi sağlamak için her türlü çabayı göstermelidir. Taraf Devletler ayrıca, bilgi edinme özgürlüğü mevzuatı gibi yollarla bilgiye erişimin sağlanabileceği gerekli usulleri de yürürlüğe koymalıdır.”; ÇHK Panama hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CRC/C/PAN/CO/5-6 (2017), paragraf 16(d): “Neyin ayrımcılık teşkil ettiğine dair erişilebilir bilgilerin yaygınlaştırılması da dâhil olmak üzere, çocuklara yönelik tüm ayrımcılık vakalarının etkili bir şekilde ele alınmasını sağlamalıdır”; CEDAW Honduras hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/HND/CO/7-8 (2016), paragraf 13(f): “Kadınları ve kız çocuklarını Sözleşme kapsamındaki hakları konusunda bilgilendirmek için farkındalık artırma kampanyaları yürütmeli ve mevcut yasal yolları ve hükümet yetkilileri de dahil olmak üzere şikayette bulunma hakları hakkında bilgi yaymalıdır”

- 33 İHEB, Madde 12; MSHUS, Madde 17; İHYK (2018), “ Veriye İnsan Hakları Temelli Bir Yaklaşım: Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündeminde Kimseyi Geride Bırakmamak”; BM Yaşlı Hakları Bağımsız Uzmanı Raporu, BM Belgesi A/HRC/33/44/ Ek I (2016), paragraf 77: “Veri toplama ve analizi, veri koruma ve mahremiyet hakkına ilişkin uluslararası standartlara uygun olmalıdır.”

Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliklerine bakılmaksızın herkesin, barışçıl gösteriler de dâhil olmak üzere toplanma ve dernek kurma hakkı vardır. Kişiler, ayrımcılık gözetilmeksizin, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerine dayalı dernekler ya da çeşitli cinsel yönelim ve cinsiyet kimlikleri olan kişilere ya da bu kişiler hakkında bilgi veren, aralarındaki iletişimi kolaylaştıran ve bu kişilerin hakları için savunuculuk yapan dernekler kurabilir ve kayıt ettirebilir.

Devletler;

- A. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konularına ilişkin olarak barışçıl amaçlarla organizasyon yapma, toplanma, dernek kurma ve savunuculuk yapma haklarını garanti altına almak ve cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın bu tür dernekler ve gruplar için yasal tanınma elde etmek üzere gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- B. Özellikle kamu düzeni, kamu ahlakı, halk sağlığı ve kamu güvenliği kavramlarının, yalnızca çeşitli cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerini onayladığı gerekçesiyle barışçıl amaçlarla toplanma ve dernek kurma hakkının kullanımını kısıtlamak için kullanılmasını sağlayacaktır;
- C. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı sebeplerle, barışçıl amaçlarla toplanma ve dernek kurma hakkının kullanılmasını hiçbir koşulda engelleyemez ve bu haklarını kullanan kişilere karşı şiddet veya tacize yönelik yeterli polis koruması ve diğer fiziki korumayı sağlayacaktır;
- D. Söz konusu korumayı sağlamaları için emniyet yetkililerine ve ilgili diğer yetkililere eğitimler ve farkındalığı artırıcı programlar sunacaktır;

- E. Gönüllü derneklere ve gruplara yönelik bilgilendirme kurallarının uygulamada, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği konuları üzerinde duran bu tür derneklere ve gruplara ya da bunların üyelerine yönelik olarak ayrımcı etkileri olmamasını sağlayacaktır.

2017'de Benimsenen Ek Yükümlülükler

- F. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri dâhil, tüm kişilerin haklarını teşvik etmek amacıyla örgütlenmelerin oluşumuna saygı gösterecek ve bunu koruyacak ve kolaylaştıracaklardır;³⁴
- G. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri ile ilgili insan haklarını teşvik etmeye çalışan örgütlenmelerin bireyler, dernekler, vakıflar veya diğer sivil toplum örgütleri, hükümetler, yardım kurumları, özel sektör, Birleşmiş Milletler ve yerli veya yabancı diğer kuruluşlardan fon ve diğer kaynaklar aramasını, alabilmesini ve kullanabilmesini sağlayacaklardır;³⁵
- H. Eğer varsa, dernekleri kaydetme koşul ve usullerinin külfetli olmamasını veya bu derneklere ahlak ve kamu düzeni gerekçesi de dâhil haksız sınırlamalar getirilmemesini sağlayacaklardır;³⁶

34 İHEB, Madde 20; MSHUS, Madde 21, 22; İnsan Hakları Komitesi Rusya Federasyonu'na ilişkin sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/RUS/CO/6 (2009), paragraf 27: "LGBT topluluğunun barışçıl örgütlenme ve toplanma hakkının uygulamada kullanılmasını güvence altına almak için gerekli tüm tedbirleri almalıdır."; İnsan Hakları Komitesi Moğolistan hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CCPR/C/MNG/CO/6 (2017), paragraf 12: "lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks bireylerin ifade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğünü teşvik ve teminat altına almalı ve bu hakların kullanılmasına yönelik her türlü haksız müdahaleden kaçınmalı ve getirilen kısıtlamaların Sözleşme'nin 19, 21 ve 22. maddelerinin katı gerekliliklerine uygun olmasını ve ayrımcı bir şekilde uygulanmamasını sağlamalıdır."

35 Barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü haklarına ilişkin Özel Raportör Raporu, BM Belgesi A/HRC/23/39 (2013), paragraf 82(b): "derneklerin - kayıtlı veya kayıtsız - bireyler, dernekler, vakıflar veya diğer sivil toplum kuruluşları, yabancı Hükümetler ve yardım kuruluşları, özel sektör, Birleşmiş Milletler ve diğer kuruluşlar da dahil olmak üzere, önceden izin almaksızın veya diğer gereksiz engeller olmaksızın yerli, yabancı veya uluslararası gerçek ve tüzel kişilerden fon ve diğer kaynakları talep edebilmelerini, alabilmelerini ve kullanabilmelerini sağlamalıdır"; BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi, BM Belgesi A/RES/53/14 (1999), Madde 13: "Herkes, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte, barışçıl yollarla insan haklarını ve temel özgürlükleri geliştirmek ve korumak amacıyla kaynak talep etme, alma ve kullanma hakkına sahiptir"; İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/HRC/40/60 (2019), paragraf 108(f): "İnsan hakları çalışmalarını için kadınlara sağlanan finansmana müdahale etmekten kaçınmalı ve yasal ve idari çerçevelerin insan hakları aktivizmi için finansmana erişimi kısıtlamamasını sağlamalıdır";

36 Barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü haklarına ilişkin Özel Raportör Raporu, BM Belge-

- I. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri ile ilgili konularda çalışan dernekler de dâhil olmak üzere, kayıtlı olmayan örgütlenmeler için örgütlenme özgürlüğü hakkının eşit olarak uygulanmasını sağlayacaklardır;³⁷
- J. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde marjinal ve savunmasız hale getirilen grupların örgütlenme özgürlüklerini kullanmaları önündeki belirli zorlukların üstesinden gelmek için olumlayıcı eylem önlemleri de dâhil olumlu önlemler alacaklardır;³⁸
- K. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde ayrımcılığa uğrayanlarla çalışan hizmet sağlayıcıların örgütlenme hakkını korumak için olumlu önlemler alacaklardır.³⁹

---

si A/HRC/23/39 (2013); BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi, BM Belgesi A/RES/53/14 (1999), Madde 17; İnsan Hakları Komitesi, Gürcistan Hakkında Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/GEO/CO/4 (2014), paragraf 8; Nikolai Alekseev v. Rusya Federasyonu, Başvuru No. 1873/2009, BM Belgesi CCPR/C/109/D/1873/2009 (2013); Barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü haklarına ilişkin Özel Raportör Raporu, BM Belgesi A/HRC/26/29 (2014), Paragraf. 10, 27, 28, 30, 31, 44, 46, 55, 64; İnsan hakları savunucuları Özel Raportörünün raporları, İletişimler hakkında. BM Belgesi A/HRC/31/55/ Ek I (2016), paragraf 109; Kadına yönelik şiddet Özel Raportörünün raporu. BM Belgesi A/HRC/4/34/ Ek I, paragraf 28, 29; İfade ve düşünce özgürlüğü Özel Raportörünün Raporları, BM Belgesi A/71/373 (2016), paragraf 47; BM Belgesi A/HRC/29/32 (2015), paragraf. I, 12; İşkence Özel Raportörünün Raporu, BM Belgesi E/CN.4/2001/66 (2001), paragraf 1153.

- 37 Barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü haklarına ilişkin Özel Raportör Raporları: BM Belgesi A/HRC/20/27 (2012), paragraf 96: "Kayıtsız dernekler de dahil olmak üzere tüm derneklerin özgürce faaliyet göstermelerine ve üyelerinin elverişli ve güvenli bir ortamda çalışmalarına izin verilmelidir"; BM Belgesi A/HRC/26/29 (2014), paragraf 55: "Özel Raportör, örgütlenme özgürlüğü hakkının kayıtlı olmayan dernekler için de aynı şekilde geçerli olduğunu vurgulamaktadır. En iyi uygulama olarak, kayıtlı olmayan derneklerin faaliyet göstermesine izin veren gönüllü bir kayıt rejimini desteklemektedir."
- 38 Barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü haklarına ilişkin Özel Raportör Raporu, BM Belgesi A/HRC/26/29 (2014), paragraf 73(c): "En fazla risk altındaki gruplara mensup tüm bireylerin barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü de dahil olmak üzere haklarını etkili bir şekilde kullanabilmelerini sağlamak için olumlu eylem tedbirleri de dahil olmak üzere olumlu tedbirler alınmalıdır;"
- 39 İnsan hakları savunucuları Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/HRC/25/55/ Ek 2 (2014), paragraf 86(m): "Çalışmalarının önündeki engelleri kaldırarak ve ilgili mevzuatı değiştirerek, özellikle kadınlar ve LGBT bireylerin hakları için çalışanlar olmak üzere, savunucuların güvenli ve elverişli bir ortamda çalışabilmelerini sağlamalıdır."

Cinsel yönelimlerine veya cinsiyet kimliklerine bakılmaksızın herkesin düşünce, inanç ve din özgürlüğü vardır. Bu haklar, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelinde kanunların eşit olarak korunmasını engelleyen veya ayrımcılık yapan kanunları, politikaları ya da uygulamaları haklı göstermek için Devlet tarafından kullanılamaz.

Devletler;

- A. İnançlarına müdahaleden muaf olmak ve inançlarına ilişkin zorlama ya da baskıdan muaf olmak için cinsel yönelimlerine veya cinsiyet kimliklerine bakılmaksızın yalnızca bu belirtilenler için ya da diğerleri ile ilişkili olarak, kişilerin dini ve dini olmayan inançlarını devam ettirebilmeleri ve uygulayabilmelerine ilişkin haklarını sağlamak üzere gerekli tüm idari, yasal ve diğer önlemleri alacaktır;
- B. Cinsel yönelimler veya cinsiyet kimliği konuları ile ilgili farklı düşüncelerin, görüşlerin ve inançların ifade edilmesi, uygulanması ve teşvik edilmesinin insan hakları ile uyumsuz bir şekilde yapılmamasını sağlayacaktır.

Yasal olarak bir Devlet içerisinde bulunan herkesin, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine bakılmaksızın, Devlet sınırları içerisinde dolaşım serbestisi ve yerleşme hürriyeti hakkı vardır. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği, kendi Devleti de dâhil olmak üzere kişinin herhangi bir Devlete girişini, çıkışını veya dönüşünü kısıtlamak ya da engellemek için asla kullanılamaz.

Devletler;

- A. Dolaşım serbestisi ve yerleşme hürriyeti hakkının, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine bakılmaksızın garanti altına alınmasını sağlamak üzere gerekli tüm yasal, idari ve diğer tedbirleri alır.

Herkesin, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine ilişkin zulüm de dâhil olmak üzere zulümden kaçmak için diğer ülkelerden sığınma talep etme ve bu ülkelerde sığınma hakkı vardır. Bir Devlet, cinsel yönelime veya cinsiyet kimliğine dayalı olarak kişinin haklı nedenlere dayanan işkence ve zulüm korkusu ile veya başka türde herhangi bir zalimane, insanlık dışı ya da küçük düşürücü bir muamele veya cezalandırma ile karşılaşacağı herhangi bir başka Devlete söz konusu kişiyi gönderemez, sınır dışı veya iade edemez.

Devletler;

- A. Cinsel yönelime veya cinsiyet kimliğine dayalı haklı nedenlere dayanan bir zulüm korkusunun, mülteci statüsü ve sığınma talebinin kabul edilmesi için bir sebep olarak kabul edilmesini sağlamak üzere mevzuatı gözden geçirecek, değiştirecek ve yürürlüğe koyacaktır;
- B. Hiçbir politika veya uygulamanın, cinsel yönelim ya da cinsiyet kimliğine dayalı olarak sığınmacılara karşı ayrımcılık içermemesini sağlayacaktır;
- C. Hiç kimsenin, cinsel yönelimi veya cinsiyet kimliğine dayalı olarak haklı nedenlere dayanan işkence ve zulüm korkusu ile veya başka türde herhangi bir zalimane, insanlık dışı ya da küçük düşürücü bir muamele veya cezalandırma ile karşılaşacağı herhangi bir devlete gönderilmemesini, sınır dışı veya iade edilmemesini sağlayacaktır.

2017'de Benimsenen Ek Yükümlülükler

- D. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde zulme uğramaya dair haklı nedenlere da-

yanan korkunun; cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özelliklerinin suç haline getirilmesinin ve böylesi yasaların, doğrudan veya dolaylı olarak, baskıcı bir hoşgörüsüz- lük ortamı ile ayrımcılık ve şiddet iklimi yarattığı durumların mül- teci statüsünün tanınması için bir zemin olarak kabul edilmesini sağlayacaklardır;⁴⁰

- E. Sığınma talebinde bulunan kişilerin; taleplerinin değerlendirildiği esnada ve kabul aşamasında oldukları süre dâhil, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde gerçekleştirilen şiddet, ayrımcılık ve diğer zararlardan korunmasını sağlayacaklardır;⁴¹
- F. Bir kişinin zulümden kaçınmak üzere cinsel yönelimini, cinsiyet kimliğini, cinsiyet ifadesini veya cinsiyet özelliklerini gizleyebileceği veya değiştirebileceği gerekçesiyle hiç kimsenin sığınma talebinin reddedilmemesini sağlayacaklardır;⁴²

40 İHEB, Madde 14(a); Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme, Madde 1; BMMYK, Uluslararası Korumaya İlişkin Kılavuz İlkeler No. 9: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi Madde IA(2) ve/veya 1967 Protokolü Bağlamında Cinsel Yönelim ve/veya Cinsiyet Kimliğine Dayalı Mülteci Statüsü Talepleri (HCR/GIP/12/01), 2012; CEDAW Genel Tavsiye No.32, BM Belgesi CEDAW/C/GC/32 (2014), paragraf 38: “38. Taraf Devletler, Mültecilerin Statüsüne ilişkin 1951 Sözleşmesi’ndeki mülteci tanımını ayrımcılık yapmama ve eşitlik yükümlülükleri doğrultusunda yorumlamalıdır; 41. Yasal olarak tanınan tüm gerekçeleri yorumlarken toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımı tam olarak entegre etmeli; toplumsal cinsiyetle ilgili talepleri gerektiğinde belirli bir sosyal gruba mensubiyet gerekçesi altında sınıflandırmalı; ve ulusal sığınma mevzuatlarındaki mülteci statüsü gerekçeleri listesine cinsiyet ve/veya toplumsal cinsiyetin yanı sıra lezbiyen, biseksüel veya trans olma gerekçesini ve diğer statüleri eklemeyi değerlendirmelidir.” İKK Genel Yorum No.4, BM Belgesi CAT/C/GC/4 (2018).

41 CEDAW Genel Tavsiye no.30, BM Belgesi CEDAW/C/GC/30 (2013), paragraf 57(b): “Etnik, ulusal, cinsel veya dini azınlıklara mensup kadınlar da dahil olmak üzere [...] çoklu ve kesişen ayrımcılık biçimlerine maruz kalan ülke içinde yerinden edilmiş ve mülteci kadınlardan oluşan farklı grupların özel risklerini ve özel ihtiyaçlarını ele almalıdır”; CERD Hollanda Hakkında Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CERD/C/NLD/CO/19-21 (2015), paragraf 33-34: “Komite, [...] sığınma tesislerinde çalışanlar tarafından homo, bi- ve transfobik davranışların yanı sıra memurlar tarafından cinsel eylemler hakkında sorgulama ve gözaltında tutulan diğer kişiler tarafından taciz vakalarına ilişkin raporlardan endişe duymaktadır [...] Komite, taraf Devlete [...] özellikle savunmasız olmaları nedeniyle kadınlar, çocuklar ve LGBTI sığınmacılara ilişkin koruma önlemleri almasını tavsiye etmektedir”

42 CEDAW Genel Tavsiye Kararı No. 32, BM Belgesi CEDAW/C/GC/32 (2014); BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), Uluslararası Korumaya İlişkin Kılavuz İlkeler No. 9: Cinsel Yönelim ve/veya Cinsiyet Kimliğine Dayalı Mülteci Statüsü Talepleri..., BM Belgesi HCR/GIP/12/01 (2012); BMMYK, “Zorla Yerinden Edilen Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transseksüel ve İnterseks Kişilerle Çalışmak” (2011); BMMYK, “Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transseksüel ve İnterseks Sığınmacı ve Mültecilerin Korunması” (2010); BMMYK, “Yeniden Yerleştirme Değerlendirme Aracı: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks Mülteciler” (2013), s. 3; İnsan Hakları Komitesi Namıya

- G. Cinsel yönelimi, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri nedeniyle sığınma talebinde bulunan bir kişinin kendine dair tanımlamasını sığınma talebinin değerlendirilmesinde başlangıç noktası olarak kabul edeceklerdir;⁴³
- H. Sığınma talebinde bulunan kişilerin, kendilerine verilen olanakta, uğradıkları zulmün gerekçesini, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsel özellikleri olarak belirtmemiş olmaları nedeniyle sığınma taleplerinin reddedilmemesini sağlayacaklardır;⁴⁴
- I. Mülteci statüsünün belirlenmesi ve alım koşullarının yönetilmesi sürecinde yer alan araçlar için cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri konusunda hassas ve kültürel açıdan uygun yönergeler ve eğitim sağlayacaklardır;⁴⁵
- J. Kişinin cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri hakkındaki bilgilerini yalnızca yasal, makul, gerekli ve orantılı olduğu durumlarda kaydedilmesi, bu bilgilerin güvenlik içinde saklanması ve mülteci statüsü belirleme sürecine doğrudan dâhil olan kişiler haricinde başka herhangi bir kimseyle paylaşılmasının yasaklanması dâhil, sığınma talebinde bulunan kişilerin onuruna ve mahremiyetine saygı gösterilmesini sağlayacaklardır;⁴⁶

---

hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CCPR/C/NAM/CO/2 (2016), paragraf 36: "Taraf Devlet [...] cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı zulmü geri göndermeye karşı koruma gerekçeleri arasına dahil etmemelidir."

43 BMMYK, Uluslararası Korumaya İlişkin Kılavuz İlkeler No. 9: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi Madde 1A(2) ve/veya 1967 Protokolü bağlamında Cinsel Yönelim ve/veya Cinsiyet Kimliğine Dayalı Mülteci Statüsü Talepleri, HCR/GIP/12/01 (2012).

44 İKK Genel Yorum No.4, BM Belgesi CAT/C/GC/4 (2018); BMMYK, Uluslararası Korumaya İlişkin Kılavuz İlkeler No. 9: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi Madde 1A(2) ve/veya 1967 Protokolü Bağlamında Cinsel Yönelim ve/veya Cinsiyet Kimliğine Dayalı Mülteci Statüsü Talepleri, HCR/GIP/12/01 (2012).

45 BMMYK, "Zorla Yerinden Edilen Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks Kişilerle Çalışmak" (2011), sayfa 7-11; BMMYK, "Yeniden Yerleşim Değerlendirme Aracı: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks Mülteciler" (2013), sayfa 8-9; BMMYK, Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No. 9: Mültecilerin Statüsüne ilişkin 1951 Sözleşmesi Madde 1a(2) ve/veya 1967 Protokolü bağlamında Cinsel Yönelim ve/veya Cinsiyet Kimliğine dayalı Mülteci Statüsü Talepleri, HCR/GIP/12/01 (2012); BMMYK, "Zorla Yerinden Edilen Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks Kişilerle Çalışmak" (2011), s. 9.

46 İHEB, Madde 12; MSHUS, Madde 17; İnsan Hakları Komitesi Madde 17 (Mahremiyet Hakkı) hakkında 16 No.lu Genel Yorum, (1988), paragraf 10: "Kişisel bilgilerin bilgisayarlarda, veri bankalarında ve diğer cihazlarda toplanması ve tutulması, ister kamu makamları ister özel kişi veya kurumlar

- K. Sığınma talebinde bulunulurken, kişinin cinsel yönelimi, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özelliklerinin belirlenmesinin güvenilirliğini değerlendirmeye ilişkin yönergeler geliştirecek ve uygulayacaklardır ve bu tür değerlendirmelerin kalıp yargı ya da kültürel önyargılarla engellenmeksizin nesnel ve hassas şekilde yapılmasını sağlayacaklardır;⁴⁷
- L. Kişinin sığınma talebinde bulunurken kendine dair beyan ettiği cinsel yönelimi, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özelliklerini değerlendirmek için uygun olmayan, saldırgan, gereksiz veya baskı kuran tıbbi veya psikolojik testlerin veya kanıtların kullanılmamasını sağlayacaklardır;⁴⁸

tarafından yapılsın, kanunla düzenlenmelidir. Devletler, bir kişinin özel yaşamına ilişkin bilgilerin, bu bilgileri alma, işleme ve kullanma yetkisine sahip olmayan kişilerin eline geçmemesini ve hiçbir zaman Sözleşme ile bağdaşmayan amaçlar için kullanılmamasını sağlamak için etkili önlemler almalıdır. Özel hayatının en etkili şekilde korunabilmesi için her birey, otomatik veri dosyalarında hangi kişisel verilerin saklanıp saklanmadığını ve saklanıyorsa hangi amaçlarla saklandığını anlaşılabilir bir biçimde öğrenme hakkına sahip olmalıdır. Her birey aynı zamanda dosyalarını hangi kamu makamlarının veya özel kişi ya da kurumların kontrol ettiğini veya edebileceğini de öğrenebilmelidir. Bu tür dosyalar yanlış kişisel veriler içeriyorsa veya kanun hükümlerine aykırı olarak toplanmış veya işlenmişse, her birey düzeltme veya ortadan kaldırma talep etme hakkına sahip olmalıdır.”

- 47 BMMYK, Uluslararası Korumaya İlişkin Kılavuz İlkeler No. 9: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi Madde IA(2) ve/veya 1967 Protokolü bağlamında Cinsel Yönelim ve/veya Cinsiyet Kimliğine Dayalı Mülteci Statüsü Talepleri, HCR/GIP/12/01 (2012); CEDAW Kosta Rika hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/CRI/CO/7 (2017), paragraf 38-39: “Mülteci belirleme prosedürü boyunca trans bireyler için göçmen gözümler merkezlerindeki yetersiz koşullar [endişe vericidir]. [...] Mülteci belirleme prosedürü boyunca trans bireylerin korunmasının uygun şekilde ele alınmasına yönelik kılavuz ilkeler benimsenmelidir.
- 48 BMMYK, Uluslararası Korumaya İlişkin Kılavuz İlkeler No. 9: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi Madde IA(2) ve/veya 1967 Protokolü Bağlamında Cinsel Yönelim ve/veya Cinsiyet Kimliğine Dayalı Mülteci Statüsü Talepleri (HCR/GIP/12/01), 2012; İKK Lübnan’a ilişkin nihai gözlemler, BM Belgesi CAT/C/LBN/CO/1 (2017), paragraf 15: “eşcinsellikten şüphelenilen erkeklere anal arama veya test yapılmasını yasaklamalı ve üst aramalarının yalnızca istisnai durumlarda ve mümkün olan en az müdahaleci yöntemlerle, kişinin onuruna tam saygı gösterilerek yapılmasını sağlamalıdır”; İKK Tunus Sonuç Gözlemleri (CAT/C/TUN/CO/3), 2016, paragraf 42: “hiçbir tıbbi gereksiz olmayan ve bu muayenelere tabi tutulan kişilerin özgür ve bilgilendirilmiş rızalarıyla gerçekleştirilemeyecek ve sonuç olarak haklarında kovuşturma açılacak müdahaleci tıbbi muayeneleri yasaklamalıdır.” İKK Afganistan’a ilişkin sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/AFG/CO/2 (2017), paragraf 38: “Bekaret testlerinin yasaklanmasını sağlamak için yasal olanlar da dahil olmak üzere tüm önlemleri almalı ve bekaret testi emrini veren tüm görevlilerin yeterli yaptırıma tabi tutulmasını sağlamalıdır”; CEDAW Türkiye hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/TUR/CO/7 (2016), paragraf 19: “bekaret testi de dahil olmak üzere genital muayenelerin bir kadın veya kız çocuğuna rızası olmadan yapılmasına izin veren hükmü kaldırmalıdır”; Keyfi Gözaltılar Çalışma Grubu’nun Mısır hakkındaki 25/2009 sayılı Görüşü BM Belgesi A/HRC/16/47/ Ek I (2011), paragraf 23, 28-29: “Zorla yapılan bu testler kendi başlarına müdahaleci niteliktedir ve bireyin insan hakları hukuku kapsamındaki bedensel haklarını ihlal etmektedir [...] zorla yapılan anal muayeneler, mevcut davalarda olduğu gibi, cezalandırma, itirafa zorlama veya ayrımcılığı iletme amacıyla uygulandıklarında, işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağına aykırıdır. [...] Ayrıca, bir kişinin aynı cinsiyetten cinsel davranışta bulunup bulunmadığının tespiti için

- M. Üreme sağlığı, HIV statüsü bilgisi ve tedavisi, hormonal ya da başka tedaviler ve cinsiyet onaylayıcı tedavi dâhil, kişinin cinsel yönelimi, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde özel ihtiyaçlarını tanıyarak, sığınma başvurusunda bulunanların tıbbi bakım ve danışmanlık hizmetlerine erişimini sağlayacaklardır;⁴⁹
- N. Sığınmacıların alıkonulmasından kaçınacaklar veya bunun mümkün olan en kısa süre için ve ancak son çare olarak başvuru bir tedbir olmasını sağlayacaklardır;⁵⁰
- O. Uygulandığı yerlerde, alıkonulmanın, kişilerin cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde daha fazla marjinalleştirilmesini veya kişilerin şiddete, ayrımcılığa veya başka zararlara maruz kalmasının önlenmesinden emin olacaklardır;⁵¹

tıbbi olarak değersizdirler”

49 İHEB, Madde 25; ESKHS, Madde 12; CEDAW, Madde 12; ÇHS. Madde 24; ESKHK Cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakkına ilişkin 22 No.lu Genel Yorum, BM Belgesi E/C.12/GC/22 (2016), paragraf.15-19: “Cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetleriyle ilgili sağlık tesisleri, mallar, bilgiler ve hizmetler ayrımcılık yapılmaksızın ve engellerle karşılaşmaksızın tüm bireyler ve gruplar için erişilebilir olmalıdır. [...] herkes için, özellikle de kırsal ve uzak bölgelerde yaşayan kişiler, engelliler, mülteciler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler, vatansız kişiler ve gözetim altında tutulan kişiler dâhil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere dezavantajlı ve marjinal gruplara mensup kişiler için erişilebilirlik sağlanmalıdır. [Yeterli imkânı olmayan kişilere sağlık sigortası masraflarının karşılanması ve cinsel sağlık ve üreme sağlığı ile ilgili bilgi, mal ve hizmet sağlayan sağlık tesislerine erişim için gerekli destek sağlanmalıdır.]”

50 İHEB, Md. 3,9; MSHUS, Madde 9; CERD, Slovakya hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CERD/C/SVK/CO/11-12 (2018), paragraf 28: “hiçbir çocuğun göçmenlik statüsü nedeniyle gözetim altına alınmamasını sağlamalı, sığınmacıların gözetimine alınmasına alternatifler sunmalı ve gözetimi yalnızca son çare olarak ve uygun olan en kısa süre için kullanmalıdır”; CERD Kanada hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CERD/C/CAN/CO/21-23 (2017), paragraf 34: “Göçmenlerin gözetimine alınmasının, alternatif gözetim dışı tedbirler tam olarak değerlendirildikten sonra yalnızca son çare olarak uygulanmasını sağlamalı ve göçmenlerin gözetimine alınmasına yasal bir süre sınırı getirmelidir”; İKK İrlanda hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CAT/C/IRL/CO/2 (2017), paragraf 12: “Sığınmacıların yalnızca son çare olarak, mümkün olduğunca kısa bir süre için ve statülerine uygun tesislerde alıkonulmaları gerektiği ilkesini mevzuatına dahil etmelidir”; Göçmenlerin insan hakları Özel Raportörünün düzensiz durumdaki göçmenlerin alıkonulmasına ilişkin raporu, BM Belgesi A/HRC/20/24 (2012), paragraf 10: “Güvenlik amaçlı gözetimler, belirsiz kriterlerle gerçekleştirilen uzun süreli ve hatta süresiz gözetimlere maruz kalabilen göçmenler için özel riskler oluşturmaktadır. Özel Raportör, güvenlik amaçlı gözetim uygulamasının ancak her vakada bireysel bir değerlendirme yapıldıktan sonra, mümkün olan en kısa süre için ve usule ilişkin tüm güvencelere uygun olarak uygulanabileceğini vurgulamak ister.”

51 ICCPR, Madde 10; Birleşmiş Milletler Mahpusların İslahı için Asgari Standart Kuralları (Nelson Mandela Kuralları), Genel Kurul kararı 70/175, ek, 17 Aralık 2015 tarihinde kabul edilmiştir; Birleşmiş Milletler İşkenceyi Önleme Alt Komitesinin dokuzuncu yıllık raporu, BM Belgesi CAT/OP/C/57/4 (2016) paragraf 76: “Herhangi bir alıkonulma yerinde özgürlüğünden mahrum bi-

- P. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde ayrımcılık, şiddet veya diğer zararlara uğrama riski altındaki kişileri korumak veya bu riski yönetmek için hücre hapsinin kullanılmamasını sağlayacak, sığınmacıları serbest bırakacak ve etkili korumanın sağlanamadığı durumlarda alıkonulmaya alternatifler sunacaklardır.⁵²

---

rakılan lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel ve interseks kişiler söz konusu olduğunda, Devlet yetkilileri belirli riskleri tanımalı, savunmasız durumda olanları tespit etmeli ve onları yalnız bırakmayacak şekilde korumalıdır. [Özellikle, transseksüel kişilerin barındırılmasına ilişkin kararlar; güvenliklerine ilişkin görüşleri ciddiyetle dikkate alınarak ve mümkün olduğu ölçüde bilgilendirilmiş rızaları alınarak vaka bazında alınmalıdır. trans bireylerin ihtiyaçlarının özgüllüğü, trans aktivistlerin ve uzmanların katılımını özellikle arzu edilir kılmaktadır.]”

- 52 Birleşmiş Milletler Mahpuslara Uygulanacak Muameleye İlişkin Standart Asgari Kurallar (Nelson Mandela Kuralları), Genel Kurul kararı 70/175, ek, 17 Aralık 2015 tarihinde kabul edilmiştir, Kural 43-45; Birleşmiş Milletler İşkencenin Önlenmesi Alt Komitesinin dokuzuncu yıllık raporu, BM Belgesi CAT/OP/C/57/4 (2016) paragraf 78-80: “Hücre hapsi, tecrit ve idari tecrit, lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel ve interseks bireyler de dâhil olmak üzere kişilerin güvenliğini sağlamak için uygun yöntemler değildir. [Lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks göçmenleri, mültecileri ve sığınmacıları herhangi bir gözaltı biçimine yerleştirirken, yetkililer onları kötü muamele ve işkence riskine maruz bırakmaktan kaçınmalı ve tıbbi ihtiyaçlarını dikkate almalıdır. Kişinin güvenliği gözaltında garanti edilemiyorsa, alternatifler değerlendirilmelidir.]”

Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği fark etmeksizin, herkesin aile kurma hakkı vardır. Aileler, çeşitli şekillerde mevcuttur. Hiçbir aile, üyelerinin cinsel yönelimi ya da cinsiyet kimliğine dayalı olarak ayrımcılığa maruz bırakılamaz.

Devletler;

- A. Evlat edinme veya yardımcı üremeye (donör döllemesi dâhil) erişim yolu da dahil aile kurma hakkının cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması için gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- B. Kanunların ve politikaların, miras intikali veya evlilik ile tanımlanmayanlar da dâhil, aile şekillerinin çeşitliliğini tanımasını sağlayacak ve aile üyelerinden herhangi birinin cinsel yönelimi veya cinsiyet kimliği nedeniyle aile ile ilgili sosyal refah ve diğer kamu yararları, istihdam ve göç konuları da dahil hiçbir ailenin ayrımcılığa uğramaması için gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- C. Kamu veya özel sosyal refah kuruluşları, hukuk mahkemeleri, idari yetkililer veya yasama organları tarafından yapılıp yapılmadığına bakılmaksızın, çocuklar ile ilgili tüm eylemler ya da kararlarda çocuğun yüksek yararının ilk olarak göz önünde bulundurulmasını sağlamak ve çocuğun, herhangi bir aile üyesinin ya da başka bir kimsenin cinsel yönelimi veya cinsiyet kimliğinin bu tür yüksek yararlar ile bağdaşmadığının düşünülmesini engellemek üzere gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alır;
- D. Çocuklar ile ilgili tüm eylemler veya kararlarda, kişisel fikirlerini belirtebilecek yeterlikte olan çocuğun, bu görüşlerini özgürce

ifade etme hakkını kullanabilmesini ve çocuğun yaşı ve erişkinliğine uygun olarak bu tür görüşlere tam olarak ağırlık verilmesini sağlayacaktır;

- E. Aynı cinsiyetten kişiler arası evlilikleri veya kayıtlı beraberliği tanıyan ülkelerde; farklı cinsiyetten evli kişiler veya kayıtlı beraberlik yaşayanlar için mevcut olan tüm yetkilerin, imtiyazların, yükümlülüklerin ya da faydaların aynı cinsiyetten evliliklere ya da kayıtlı beraberlik yaşayanlara da eşit şekilde sağlanması amacıyla gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- F. Evli olmayan farklı cinsiyette partnerler için mevcut olan tüm yükümlülüklerin, yetkilerin, ayrıcalıkların ya da faydaların eşit şekilde evli olmayan aynı cinsiyetten partnerler için de mevcut olmasını sağlamak üzere gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- G. Evliliklerin ve yasal olarak tanınmış olan diğer birlikteliklerin yalnızca müstakbel eşlerin veya partnerlerin özgür ve tam rızası olması koşuluyla yapılmasını sağlayacaktır.

2017'de Benimsenen Ek Yükümlülükler

- H. Ebeveynlerinin, vasilerinin veya diğer aile üyelerinin cinsel yönetim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri nedeniyle uygulanan ayrımcılığa, şiddete veya diğer zararlara karşı çocukları koruyacaklardır;⁵³
- I. Çocuklar için ebeveynlerinin kendilerini tanımladıkları cinsiyet kimliğini yansıtan doğum belgeleri vereceklerdir;⁵⁴

53 ÇHS, Madde 2, 6, 19, 37; ÇHS Genel Yorum No.15, BM Belgesi CRC/C/GC/15 (2013), paragraf 8: "Sözleşme'nin 2. maddesinde, çocuğun, ebeveyninin veya yasal vasisinin ırkı, rengi, cinsiyeti, dili, dini, siyasi veya diğer görüşleri, ulusal, etnik veya sosyal kökeni, mülkiyeti, engelliliği, doğumu veya diğer statüleri dahil olmak üzere ayrımcılığın yasaklandığı bir dizi temel belirtilmiştir. Bunlara cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve sağlık durumu, örneğin HIV durumu ve akıl sağlığı da dahildir."; ÇHK Macaristan hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CRC/C/HUN/CO/3-5 (2014): "aynı cinsiyetten ebeveynlerle yaşayan çocuklar [...] gibi marjinalleştirilmiş ve dezavantajlı durumdaki çocuk kategorilerine karşı ayrımcılığı yasaklamalıdır"; ÇHK Kutsal Makam hakkındaki sonuç gözlemleri, BM Belgesi CRC/C/VAT/CO/2 (2014): "cinsel yönelimleri veya ebeveynlerinin cinsel yönelimleri temelinde çocuklara yönelik her türlü taciz, ayrımcılık veya şiddeti kınamalıdır".

54 Ek İlke 31 altındaki referanslara bakınız; MSHUS, Madde 16; ÇHS, Madde 7; İnsan Hakları Komitesi, Slovakya hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/SVK/CO/4 (2016), paragraf 15:

- J. Cinsel yönelimi, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri gerekçesiyle ayrımcılık yapılmaksızın, her bireyin gamet ve dokuların korunması benzeri doğurganlığın korunmasına yönelik yöntemlere erişmesini, hormonal tedavi veya ameliyat öncesi dâhil sağlayacaklardır;⁵⁵
- K. Yasal olması halinde taşıyıcı anneliğe; cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özelliklerine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın olanak sağlayacaklardır.⁵⁶

“Sözleşme hükümleriyle uyumlu bir yasal cinsiyet tanıma prosedürü geliştirmeli ve uygulamalıdır.”; İKK Hong Kong, Çin hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CAT/C/CHN/HKG/CO/5 (2016), paragraf 29: “Trans ve interseks bireylerin özerkliğine ve fiziksel ve psikolojik bütünlüğüne saygıyı güvence altına almak için, trans bireylerin cinsiyet kimliklerinin yasal olarak tanınması için kötü niyetli ön koşulların kaldırılması da dâhil olmak üzere, gerekli yasal, idari ve diğer tedbirleri almalıdır”; Özel Raportörün Aşırı Yoksulluk Raporu, BM Belgesi A/HRC/23/36/ Ek I (2013): “Herhangi bir ayrımcılık yapılmaksızın tüm çocukların doğum kayıtlarının derhal ve evrensel olarak yapılmasını sağlamalıdır”

- 55 İHEB, Madde 2; MSHUS, Madde 2(1), 26; ESKHS, Madde 2(2); ESKHK Ulaşılabilir En Yüksek Sağlık Standardı Hakkına İlişkin 14 No.lu Genel Yorum, BM Belgesi E/C.12/2000/4 (2000), paragraf 12: “Sağlık tesisleri, malları ve hizmetleri, yasaklanan gerekçelerden herhangi birine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın, hukuken ve fiilen, herkes, özellikle de nüfusun en savunmasız veya marjinalleştirilmiş kesimleri için erişilebilir olmalıdır.”; İnsan Hakları Komitesi İtalya hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CCPR/C/ITA/CO/6 (2017). 11. paragraf LGBTİ bireyler hakkında: “Taraf Devlet, tüp bebek tedavisine eşit erişim sağlamalıdır”
- 56 İHEB, Madde 2; MSHUS, Madde 2(1), 26; ESKHS, Madde 2(2); ESKHK, Genel Yorum No. 20, BM Belgesi E/C.12/GC/20, 2009, paragraf 32; Kadına Yönelik Şiddet Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/HRC/32/42/Ek 3 (2016): “Taşıyıcı annelik de dahil olmak üzere tıbbi destekli üremeye ilişkin bir yasa taslağı hazırlayarak bu tür prosedürlerin yasal zeminini oluşturmalı ve taşıyıcı annelikle ilgili durumlarda kadın ve çocuk haklarını korumalıdır”

Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın her vatandaşın; seçilen mevkii için adaylığını koyma ve refahlarını etkileyen politikaların oluşturulma sürecine katılma da dâhil kamu işlerinin yürütülmesinde yer alma hakkı ve polis teşkilatında ve askeriyede hizmet etmek de dâhil kamu hizmetinin tüm düzeylerine ve kamusal görevlerde istihdama eşit şekilde erişim hakkı vardır.

Devletler;

- A. Kişilerin, devlet hizmetinin tüm düzeylerini ve polis veya asker olarak görev yapmak da dâhil kamu işlevlerinde istihdamı kapsayan kamu işleri ve siyasi işlere katılma haklarını herkesin cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine tamamen saygı duyarak ve bunlara dayalı ayrımcılık yapılmaksızın tam olarak kullanmasını sağlamak üzere mevzuatı gözden geçirecek, değiştirecek ve yürürlüğe koyacaktır;
- B. Kamusal yaşama katılımı engelleyen ya da kısıtlayan ve cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı kalıp yargıları ve önyargıları ortadan kaldırmak için uygun önlemleri alacaktır;
- C. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerine tamamen saygı duyarak ve bunlara dayalı ayrımcılık yapılmaksızın herkesin, refahlarını etkileyen politikaların oluşturulması sürecine katılma hakkını güvence altına alacaktır.

2017’de Benimsenen Ek Yükümlülükler

- D. Bir kişinin oy kullanma hakkını kullanmasını engellemek için cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özelliklerinin gerekçe gösterilmemesini sağlayacak önlemler alınacaktır;⁵⁷
- E. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri nedeniyle marjinalleştirilmiş kişilerin kamusal yaşama ve siyasete katılımını teşvik etmek için olumlu eylem programları geliştirecek ve uygulayacaklardır.⁵⁸

57 İHEB, Madde 2; MSHUS, Madde 2(1), 25, 26; İnsan Hakları Komitesi’nin Kamu İşlerine Katılma Hakkı, Oy Verme Hakkı ve Kamu Hizmetlerine Eşit Erişim Hakkına İlişkin 25 No.lu Genel Yorumu (Madde 25), BM Belgesi CCPR/C/21/Rev.1/ Ek 7 (1996), paragraf 3: “ Bu haklardan yararlanmada vatandaşlar arasında ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler bakımından hiçbir ayırım yapılamaz.”

58 CEDAW, Madde 4, 7, 8; CEDAW Genel Tavsiye No. 23: Siyasi ve kamusal yaşam (1997), paragraf 15: “4. madde kapsamında Sözleşme, 7. ve 8. maddelerin tam olarak uygulanabilmesi için geçici özel önlemlerin alınmasını teşvik etmektedir. Ülkelerin katılım eşitliğini sağlamak amacıyla etkili geçici stratejiler geliştirdiği durumlarda, kadın adayların işe alınması, mali olarak desteklenmesi ve eğitilmesi, seçim prosedürlerinin değiştirilmesi, eşit katılıma yönelik kampanyalar geliştirilmesi, sayısal hedefler ve kotalar belirlenmesi ve kadınların yargı gibi kamu görevlerine veya tüm toplumların günlük yaşamında önemli bir rol oynayan diğer meslek gruplarına atanmasının hedeflenmesi de dahil olmak üzere çok çeşitli önlemler uygulanmıştır. Engellerin resmi olarak kaldırılması ve hem erkeklerin hem de kadınların toplumlarının kamusal yaşamına eşit katılımını teşvik etmek için geçici özel önlemlerin alınması, siyasi yaşamda gerçek eşitlik için temel ön koşullardır.”; CEDAW Geçici Özel Önlemler Hakkında 25 Sayılı Genel Tavsiye Kararı (2004); İnsan Hakları Komitesi, Uruguay Hakkında Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/URY/CO/5 (2013): “Taraflar Devlet ayrıca, gerektiğinde, kadınların hükümetin tüm düzeylerinde kamu işlerine katılımını artırmak için olumlu eylem önlemleri almaya devam etmelidir”; İKK, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti’ne ilişkin sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/MKD/CO/3 (2015): “Taraflar Devlet, lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks topluluğunun temsilcilerini, topluluğun çıkarlarını ilgilendiren her konuya tam olarak dahil etmelidir.”; Aşırı Yoksulluk Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/HRC/23/36/ Ek 2 (2013), paragraf 97(gg): “LGBT bireylerin karar alma düzeyine tam katılımını kolaylaştırmalıdır”

Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine bakılmaksızın herkesin kültürel yaşama özgürce katılma ve kültürel katılım aracılığıyla, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği çeşitliliğini ifade etme hakkı vardır.

Devletler;

- A. Cinsel yönelimlerine ve cinsiyet kimliklerine tamamen saygı duyarak ve bunlara dayalı ayrımcılık yapılmaksızın, herkesin kültürel yaşama katılmasına ilişkin fırsatlar sağlamak üzere gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- B. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konuları hakkında farklı fikirleri olan gruplar da dâhil olmak üzere, bu ülkelerde atıfta bulunulan süreğen bir saygı ile ülke içerisindeki çeşitli kültürel grupların destekçileri arasında diyalogu ve karşılıklı saygıyı geliştirecektir.

Cinsel yönelimlere veya cinsiyet kimliklerine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın herkesin, bireysel olarak ya da başkaları ile birlikte, insan haklarının ulusal ve uluslararası düzeylerde korunması ve gerçekleştirilmesini teşvik etme hakkı vardır. Çeşitli cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri olan kişilerin haklarının teşvik edilmesi ve korunmasına yönelik faaliyetler ile yeni insan hakları normları geliştirilmesi, bunların tartışılması ve bu normların savunuculuğunun yapılması da bahsedilen bu hakka dâhildir.

Devletler;

- A. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ile ilgili haklar da dâhil insan haklarının teşvik edilmesi, korunması ve gerçekleştirilmesine yönelik faaliyetler için uygun bir ortamı sağlamak üzere gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır;
- B. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konuları üzerinde çalışan insan hakları savunucularını hedef alan eylemler ya da kampanyalara karşı ve ayrıca çeşitli cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri olan insan hakları savunucularını hedef alan kişilere karşı mücadele etmek üzere uygun olan tüm önlemleri alacaktır;
- C. Cinsel yönelimlerine veya cinsiyet kimliklerine ve savunuculuğunu yaptıkları insan hakları konularına bakılmaksızın insan hakları savunucularının, ulusal ve uluslararası insan hakları örgütleri ve kurumlarına ayrımcılık yapılmaksızın erişimleri ve katılımları olmasını ve bu örgütler ve kurumlar ile iletişim halinde olmalarını sağlayacaktır;

- D. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konuları üzerinde çalışan insan hakları savunucularının; insan hakları ile ilgili faaliyetlerine cevaben devlet ya da devlet dışı aktörler tarafından uygulanan şiddet, tehdit, misilleme, fiili ya da hukuki ayrımcılık, baskı ya da başka herhangi bir türdeki keyfi eyleme karşı korunmalarını sağlayacaktır. Aynı koruma, cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimliklerine dayalı bu tür tehditlere karşı herhangi başka bir konu üzerinde çalışan insan hakları savunucuları için de sağlanacaktır;
- E. Çeşitli cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri olan kişilerin insan haklarını teşvik eden ve koruyan örgütlerin ulusal ve uluslararası düzeyde tanınmasını ve akredite edilmesini destekleyecektir.

2017'de Benimsenen Ek Yükümlülükler

- F. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde ihlale maruz kalan ya da ihlal riski olan kişilerin haklarını savunanların korunması için yeterli kaynakların ayrılmış olduğu bir mekanizma kuran, tayin eden veya bunu devam ettirmeyi içeren bir kanun çıkaracaklardır;⁵⁹
- G. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri ile ilgili insan hakları konularında çalışan bireylerin ve örgütlerin, bu konuları etkileyen kamusal ve siyasi karar alma süreçlerine katılmalarını sağlayacaklardır.⁶⁰

59 Evrensel Olarak Tanınan İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Teşvik Etme ve Koruma Konusunda Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Organların Hak ve Sorumluluklarına Dair Bildirge, BM Belgesi A/RES/53/144 (1999c) eki; İnsan Hakları Komitesi Honduras'a ilişkin nihai gözlemler, BM Belgesi CCPR/C/HND/CO/2 (2007), paragraf 41: "insan hakları savunucularına yönelik şiddet ve tehdit eylemlerinin gerektiği gibi soruşturulmasını sağlayacak bir mekanizma kurmalıdır" İnsan hakları savunucuları Özel Raportörü Raporları, BM Belgesi A/HRC/40/60 (2019), paragraf.97-98; A/HRC/31/55 (2016), paragraf 27; A/HRC/16/44 (2011), paragraf 109

60 Evrensel Olarak Tanınan İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Teşvik Etme ve Koruma Konusunda Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Organların Hak ve Sorumluluklarına Dair Bildirge, BM Belgesi A/RES/53/144 eki (1999); İKK, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti'ne ilişkin sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/MKD/CO/3 (2015): "Taraf Devlet, lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks topluluğunun temsilcilerini, topluluğun çıkarlarını ilgilendiren her konuya tam olarak dahil etmelidir."; Özel Raportörün Aşırı Yoksulluk Raporu, BM Belgesi A/HRC/23/36/Ek 2 (2013), paragraf 97(gg): "LGBT bireylerin karar alma düzeyine tam katılımını kolaylaştırmalıdır"; İnsan hakları savunucuları Özel Raportörünün Raporları, BM Belgesi A/HRC/40/60 (2019), paragraf 87-89; A/HRC/16/44 (2011), paragraf 109; Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı şiddet ve ayrımcılığa ilişkin İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Raporu, BM Belgesi A/HRC/29/23, paragraf 79(k): "LGBT ve interseks bireylere ve örgütlere, hakları üzerinde etkisi olan mevzuat ve politikalarla ilgili olarak danışılmasının sağlanması arzu edilmektedir."

Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı bir ihlal de dâhil olmak üzere, tüm insan hakları ihlali mağdurlarının etkili, yeterli ve uygun çözüm hakkı vardır. Çeşitli cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri olan kişilere tazminat sağlamak veya bu kişilerin yeterli ölçüde gelişimini güven altına almak amacıyla alınan önlemler, etkili çözüm ve tazminat hakkının bütünleyicisidir.

Devletler;

- A. Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı insan hakları ihlali mağdurlarının; eski durumuna getirme, zararın telafisi, rehabilitasyon, memnun etme, tekrarı olmayacağını garanti edilmesi ve/veya uygun olan başka yollarla tam tazminata erişimlerini sağlamak için mevzuatın ve politikaların gözden geçirilmesi de dâhil olmak üzere gerekli yasal prosedürleri oluşturacaktır;
- B. Çözümlerin zamanında yürütülmesini ve uygulanmasını sağlayacaktır;
- C. Çözümlerin ve tazminatın sunulması için etkili kurumların ve standartların oluşturulmasını ve tüm personelin, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı insan hakları ihlalleri konusunda eğitilmesini sağlayacaktır;
- D. Çözümler ve tazminat süreçleri hakkındaki gerekli tüm bilgilere herkesin erişimi olmasını sağlayacaktır;
- E. Tazminat hakkını güvenceye alacak maddi gücü olmayanlar için finansal yardımın sunulmasını ve bu tür finansal veya başka tür-

deki tazminat hakkının güvenceye alınmasının önündeki diğer engellerin kaldırılmasını sağlayacaktır;

- F. Bu İlkeler ile uyumlu olarak uluslararası insan hakları standartlarına saygı duyulmasını ve bağlı kalınmasını teşvik etmek ve cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı olarak ayrımcılık içeren davranışlara karşı koymak amacıyla, tüm düzeylerde kamu eğitimlerindeki öğretmenler ve öğrencileri, meslek kurumlarını ve insan haklarını ihlal etmesi olası kişileri hedefleyen önlemler de dâhil olmak üzere eğitimler ve farkındalığı artırıcı programlar yapılmasını sağlayacaktır.

Bu İlkelerde üzerinde durulan haklar da dâhil olmak üzere, insan hakları ihlal edilen herkesin, söz konusu ihlalden doğrudan ya da dolaylı olarak sorumlu olanları, devlet yetkilileri olup olmamalarına bakılmaksızın, söz konusu ihlalin ciddiyeti ile orantılı olarak eylemlerinden dolayı sorumlu tutmaya hakkı vardır. Cinsel yönelimler veya cinsiyet kimliği ile ilgili insan hakları ihlalini gerçekleştiren failer için cezadan muaf tutulma durumu olmamalıdır.

Devletler;

- A. Cinsel yönelimler veya cinsiyet kimliği ile ilgili insan hakları ihlali yapanların hesap verebilirliğini sağlamak üzere uygun, erişilebilir ve etkili cezai, hukuki, idari ve diğer prosedürler ile izleme mekanizmalarının oluşturulmasını sağlayacaktır;
- B. Buradaki İlkelerde belirtilen suç türleri de dâhil olmak üzere, mağdurun gerçek veya algılanan cinsel yönelimi veya cinsiyet kimliğine dayalı olarak işlenen tüm suç iddialarının, zamanında ve düzgün bir şekilde soruşturulmasını ve uygun kanıtların bulunduğu durumlarda, sorumlu olanların dava edilmesini, yargılanmasını ve gerektiği şekilde cezalandırılmasını sağlayacaktır;
- C. Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını sağlamak üzere kanunların ve politikaların oluşturulmasını ve uygulanmasını izlemek amacıyla bağımsız ve etkili kuruluşlar ve prosedürler ortaya koyacaktır;
- D. Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı olarak insan hakları ihlalden sorumlu olanların sorumlu tutulmasının önündeki tüm engelleri kaldıracaktır.

Cinsel yönelimi, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özelliklerinden bağımsız olarak herkes, devlet yetkilileri ya da herhangi bir birey veya grup tarafından uygulanabilecek şiddet, ayrımcılık ve diğer zararlara karşı Devlet tarafından korunma hakkına sahiptir.⁶¹

DEVLETLER,

A. Devlet veya devlet dışı aktörler tarafından işlenmiş olmalarına bakılmaksızın ayrımcılık, şiddet ve verilebilecek diğer zararlar ile ilgili olarak önleme, soruşturma, kovuşturma, cezalandırma ve çözüm sağlama konusunda gereken özeni göstereceklerdir;⁶²

61 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB, 1948), madde 2, 3, 5, 7, 8; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ICESCR, 1966), Md. 2(2); Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICCPR, 1966), Md. 2; Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW, 1979), Md. 2; İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme (CAT, 1984), Md. 2, 4, 12, 13, 14, 16; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS, 1989), Md. 2, 19, 37; CEDAW Kadına Yönelik Şiddete İlişkin 19 Sayılı Genel Tavsiye Kararı (1992): "Genel uluslararası hukuk ve özel insan hakları sözleşmeleri uyarınca, Devletler hak ihlallerini önlemek veya şiddet eylemlerini soruşturmak ve cezalandırmak ve tazminat sağlamak için gerekli özeni göstermedikleri takdirde özel eylemlerden de sorumlu olabilirler." Ayrıca Bkz. CEDAW İletişim No 2/2003, Bayan A.T. v. Macaristan, B.M. Belgesi CEDAW/C/32/D/2 (2005) (26 Ocak 2005 tarihinde kabul edilen görüşler, otuz ikinci oturum) ve; CEDAW Bildirim No. 5/2005, Şahide Goekce/Avusturya, B.M. Belgesi CEDAW/C/39/D/5/2005 (6 Ağustos 2007 tarihinde kabul edilen görüşler, otuz dokuzuncu oturum).

62 A.g.e.. Ayrıca bkz: Taraf Devletler tarafından 2. Maddenin uygulanmasına ilişkin İKK Genel Yorum No. 2, B.M. Belgesi CAT/C/GC/2 (2008), paragraf 18: "18. Komite, Devlet yetkililerinin veya resmi sıfatla ya da hukuka uygun olarak hareket eden diğer kişilerin, işkence veya kötü muamele fiillerinin Devlet dışı görevliler veya özel aktörler tarafından işlendiğini bildikleri veya buna inanmak için makul gerekçelere sahip oldukları ve bu tür Devlet dışı görevlileri veya özel aktörleri Sözleşme'ye uygun olarak önlemek, soruşturmak, kovuşturmak ve cezalandırmak için gerekli özeni göstermedikleri durumlarda, Devletin sorumluluk taşıdığını ve görevlilerinin, bu tür kabul edilemez fiillere niza gösterdikleri veya göz yumdukları için Sözleşme kapsamında fail, suç ortağı veya başka bir şekilde sorumlu olarak değerlendirilmesi gerektiğini açıkça belirtmiştir. Devletin işkenceyi durdurmak, yaptırım uygulamak ve işkence mağdurlarına çözüm sağlamak için gerekli özeni gösterme-

- B. Kamu ya da özel aktörler tarafından gerçekleştirilmiş olmasına bakılmaksızın, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde ayrımcılık, düşmanlık veya şiddete tahrik eden her tür nefret savunuculuğu da dâhil olmak üzere, her türlü şiddet, ayrımcılık ve diğer zarar verme biçimlerini ortadan kaldırmak amacıyla uygun ve etkili önlemler alınacaktır;⁶³

mesi, Devlet dışı aktörlerin Sözleşme kapsamında kabul edilemez eylemleri cezasızlıkla işlemesini kolaylaştırdığı ve mümkün kıldığı için, Devletin kayıtsızlığı veya eylemsizliği bir tür teşvik ve/veya fiili izin sağlar. Komite bu ilkeyi, taraf Devletlerin tecavüz, aile içi şiddet, kadın sünneti ve insan ticareti gibi toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti önleme ve mağdurları korumadaki başarısızlıklarına uygulamıştır.” BM Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi, BM Belgesi A/RES/48/104 (1993) Madde 4(c): [Devletler] “ister Devlet ister özel kişiler tarafından işlensin, kadınlara yönelik şiddet eylemlerini önlemek, soruşturmak ve ulusal mevzuata uygun olarak cezalandırmak için gerekli özeni göstermelidir”; CEDAW Kenya Sonuç Gözlemleri, B.M. Belgesi CEDAW/C/KEN/CO/8 (2017), paragraf 11: “Komite, taraf Devletin lezbiyen, biseksüel ve trans bireyler ile interseks bireyler de dâhil olmak üzere tüm kadınları ayrımcılığa karşı korumak için gerekli özeni göstermesini ve bu tür bir koruma sağlayan kapsamlı bir ayrımcılıkla mücadele mevzuatı kabul etmesini tavsiye eder”; CEDAW Türkiye Sonuç Gözlemleri, B.M. Belgesi CEDAW/C/TUR/CO/7 (2016), paragraf 33(h): “Taraf Devletlerin Sözleşme’nin 2. maddesi kapsamındaki temel yükümlülüklerine ilişkin 19 ve 28 (2010) sayılı genel tavsiyeleri ve İstanbul Sözleşmesi doğrultusunda, lezbiyen, biseksüel ve trans bireyleri ayrımcılık ve şiddete karşı korumak için gerekli özeni göstermeli, “cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğini” nefret suçları mevzuatına ve yasaklanan ayrımcılık gerekçeleri arasına dahil etmelidir [...] ve lezbiyen, biseksüel ve trans bireylere yönelik şiddet faillerinin Ceza Kanunu’nda [...] öngörülen hafifletici sebeplerden yararlanmalarını sağlamalıdır.” CEDAW Ukrayna hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/UKR/CO/8 (2017), paragraf 11: “Komite, taraf Devlete [...] öncelikli olarak, yolsuzluk ve cezasızlıkla etkin bir şekilde mücadele etmek için tedbirler alması ve Devlet ve Devlet dışı aktörler tarafından kadınlara ve kız çocuklarına karşı işlenen şiddetin önlenmesi, soruşturulması, kovuşturulması ve cezalandırılması için gereken özeni gösterme yükümlülüğünü yerine getirmesi çağrısında bulunmaktadır”; CAT Sırbistan’a ilişkin sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/SRB/CO/2 (2015), paragraf 19: “Komite, taraf Devleti lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks bireylere yönelik tehdit ve saldırıları alenen kinamaya ve (a) Bu grupların faaliyetleri, cinsel yönelimleri veya etnik kökenleri nedeniyle maruz kalabilecekleri tehdit ve saldırılara karşı etkili bir şekilde korunmalarını sağlayarak bu tür saldırıları eylem veya ihmâl yoluyla desteklemekten kaçınmaya çağırır.” Kültürel haklar alanındaki Özel Raporatörün Rusya Federasyonu’ndaki misyonuna ilişkin raporu, BM Belgesi A/HRC/23/34/Ek I (2013), 115. paragraf: “(a) LGBT etkinliklerinin düzenleyicileri ve izleyicilerinin yanı sıra diğer LGBT bireyler tarafından şiddet ve tehditlere karşı gerekli özeni göstermeli ve korumalıdır; (b) LGBT bireylere yönelik önyargı ve düşmanlıkla mücadele çabalarını artırmalıdır.”

- 63 ICCPR, Madde 19(3), 20; İnsan Hakları Komitesi, Ukrayna hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CCPR/C/UKR/CO/7 (2013), paragraf 10: “Taraf Devlet, [...] eşcinselliğin, biseksüelliğin veya transeksüalitenin toplumsal olarak damgalanmasına veya cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimlikleri nedeniyle kişilere karşı nefret söylemine, ayrımcılığa veya şiddete tolerans göstermediğini açıkça ve resmi olarak belirtmelidir. Taraf Devlet, LGBT bireylere etkili koruma sağlamalı ve mağdurun cinsel yönelimi veya cinsiyet kimliği nedeniyle işlenen her türlü şiddet eyleminin soruşturulmasını, kovuşturulmasını ve cezalandırılmasını sağlamalıdır.”; CRC, Papalık’ın ikinci periyodik raporuna ilişkin sonuç gözlemleri, BM Belgesi CRC/C/VAT/CO/2 (2014), paragraf 25: “Komite, Papalık tarafından eşcinsellik konusunda geçmişte yapılan ve lezbiyen, gey, biseksüel ve trans ergenlerin ve aynı cinsiyetten çiftler tarafından yetiştirilen çocukların toplumsal olarak damgalanmasına ve onlara yönelik şiddete katkıda bulunan açıklamalar ve beyanlardan endişe duymaktadır [...] Komite ayrıca Papalığı, çocuklara yönelik cinsel yönelimlerine veya ebeveynlerinin cinsel yönelimlerine dayalı her türlü

C. Şiddet, ayrımcılık ve diğer zararların kapsamı, nedenleri ve etkileri ile cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde bu tür zararları önleme, kovuşturma ve tazmin etme amaçlı önlemlerin etkinliğini üzerine istatistikleri derleyecek ve araştırma yapacaklardır;⁶⁴

taçiz, ayrımcılık veya şiddeti kınamak için ahlaki otoritesini tam olarak kullanmaya çağırılmaktadır” ÇHK, İsviçre hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CRC/C/CHE/CO/2-4 (2015), paragraf 24: “Komite, lezbiyen, gay, biseksüel, transeksüel ve interseks bireylere yönelik nefret söylemi olaylarından ve bunların bu gruplara mensup çocuklar üzerindeki etkilerinden ve ayrıca bu kişilerin Ceza Kanunu'nun ırk ayrımcılığına ilişkin 261 bis maddesinin sağladığı korumadan yararlanamamasından endişe duymaktadır [...] Komite ayrıca, taraf Devletin hoşgörü ve karşılıklı saygı kültürünü teşvik etme çabalarını güçlendirmesini ve cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılığa karşı kapsamlı bir mevzuat kabul etmesini tavsiye etmektedir.” İnsan Hakları Komitesi, Amerika Birleşik Devletleri Hakkında Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/USA/CO/3 (2006), paragraf 25: “Taraf Devlet, hem federal hem de eyalet düzeyindeki nefret suçu mevzuatının cinsel yönelimle ilgili şiddeti ele almasını ve federal ve eyalet istihdam mevzuatının cinsel yönelime dayalı ayrımcılığı yasaklamasını sağlamalıdır”; İnsan Hakları Komitesi, Özbekistan Hakkında Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/UZB/CO/3 (2010), paragraf 22: “[Taraf Devlet] cinsel yönelime dayalı şiddet ve ayrımcılığa karşı etkili koruma sağlamalıdır”; Moğolistan hakkında İKK Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/MNG/CO/1 (2011), paragraf 25: “Taraf Devlet, nefret suçları ve söylemi de dâhil olmak üzere ayrımcılıkla mücadele etmek için kapsamlı bir yasal çerçeve oluşturmalıdır [...] bu tür suçların faillerini adalete önüne çıkarmak için tedbirler almalıdır [...] cinsel azınlıklar gibi savunmasız grupların korunmasını sağlamalıdır [...] Yogyakarta İlkeleri doğrultusunda cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimlikleri temelinde kişilere yönelik saldırı iddialarının hızlı, kapsamlı ve tarafsız bir şekilde soruşturulmasını sağlamak amacıyla etkili polislik, uygulama ve şikâyet mekanizmaları oluşturmalıdır”; Moldova Cumhuriyeti hakkında İKK Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/MDA/CO/2 (2010), paragraf 27: “[Taraf Devlet] Ceza Kanunu'na, cinsel yönelime dayalı hoşgörüsüzlük ve nefret ve şiddete teşvik eylemleri olarak nefret suçlarını cezalandıracak bir suç eklemelidir”; Düşünce ve ifade özgürlüğü Özel Raportörünün Raporu BM Belgesi A/67/357 (2012), paragraf 36: “Ancak, tüm insan haklarında olduğu gibi, ifade özgürlüğü hakkının kullanılmasında, eşitlik ve ayrımcılık yapmama hakkı da dahil olmak üzere, başkalarının hak ve özgürlüklerinden herhangi birinin ihlal edilmesini amaçlamamalıdır”, ayrıca bkz. paragraf.75-90; Kadına yönelik şiddet Özel Raportörünün Kırgızistan'a yaptığı ziyaretlere ilişkin raporları, BM Belge A/HRC/14/22/Ek2 (2010), paragraf 92; El Salvador'a yapılan ziyaretlere ilişkin BM Belge A/HRC/17/26/Ek2, (2011), paragraf. 28-29, 77; Göçmenlerin insan hakları Özel Raportörünün Güney Afrika'ya yaptığı ziyarete ilişkin raporu BM Belgesi A/HRC/17/33/Ek4 (2011), paragraf 77(a); Irkçılık Özel Raportörünün Raporu, BM Belgesi A/HRC/29/47 (2015), paragraf 45; Ayrıca bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararı, Vejdeland ve diğerleri v. İsveç davası, No. 1813/07 (2012).

64 BM Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi, BM Belgesi A/RES/48/104 (1993), Madde 4(k): “Kadınlara yönelik farklı şiddet biçimlerinin yaygınlığına ilişkin araştırmaların teşvik edilmesi, veri toplanması ve özellikle aile içi şiddetle ilgili istatistiklerin derlenmesi ve kadınlara yönelik şiddetin nedenleri, niteliği, ciddiyeti ve sonuçları ile kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi ve giderilmesi için uygulanan tedbirlerin etkililiğine ilişkin araştırmaların teşvik edilmesi; bu istatistiklerin ve araştırma bulgularının kamuoyuna açıklanması”; Sırbistan hakkında İKK Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/SRB/CO/2 (2015), paragraf 19: “Komite, [...] lezbiyen, gay, biseksüel, trans ve interseks bireylerin [...] saldırıya uğramaya, tehdit edilmeye ve sindirilmeye devam etmesinden büyük endişe duymaktadır. Bu gruplara yönelik tehdit ve saldırılara ilişkin şikâyet ve mahkumiyet sayıları ile bu tür eylemlerin önlenmesi için alınan tedbirlere ilişkin eksiksiz istatistiklerin bulunmamasından üzüntü duymaktadır.”; Rusya hakkında İKK Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/RUS/CO/5 (2012), paragraf 15: “Taraf Devlet şunları yapmalıdır: LGBT bireyler de dahil olmak üzere risk altındaki tüm kişilerin korunmasını sağlamak için etkili tedbirler almalıdır [...] Komite, savunmasız hale getirilen bu tür grupların üyelerine karşı işlenen tüm suçlara ve bu tür suçlarla

- D. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde şiddet, ayrımcılık ve diğer zararları devam ettiren tutum, inanç, gelenek ve uygulamaların niteliğini ve kapsamını belirleyecek ve bu zararları ortadan kaldırmak için alınan tedbirleri ve bunların etkinliğini rapor edeceklerdir;⁶⁵
- E. İnsan haklarını teşvik etmek ve cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelindeki önyargıları or-

İlgili olarak yürütülen soruşturmaların, kovuşturmaların ve alınan iyileştirici tedbirlerin sonuçlarına ilişkin istatistiklerin derlenmesini tavsiye etmektedir.” Ekvador hakkında CEDAW Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/ECU/CO/8-9 (2015), paragraf 21: “Komite, kadına yönelik şiddete ilişkin 19 No.lu genel tavsiyesini hatırlatarak, taraf Devleti, yaşa, şiddet türüne ve mağdur ile fail arasındaki ilişkiye göre ayrıştırılmış olarak kadına yönelik şiddete ilişkin verilerin sistematik olarak toplanmasını iyileştirme çabalarını sürdürmeye; [...ve] lezbiyen, biseksüel ve trans bireyler de dahil olmak üzere kadına yönelik şiddet vakalarını sistematik olarak izlemek ve faillerin kovuşturulmasını ve cezalandırılmasını sağlamak için bir sistem kurmaya davet etmektedir.”; CERD Arjantin Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CERD/C/ARG/CO/21-23 (2017), paragraf 36: “Komite, taraf Devlete [...] lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks bireyler ve diğer azınlıklara mensup kadınlar da dâhil olmak üzere, özellikle yerli, Afro-eski ve göçmen kadınların karşılaştığı çoklu ayrımcılık biçimlerini ele almasını tavsiye etmektedir. Ayrıca taraf Devlete bu konuda ayrıştırılmış istatistikler derlemesini tavsiye etmektedir.” Düşünce ve ifade özgürlüğü Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/67/357 (2012), paragraf 88: “Özel Raportör, Devletlerin, akademik kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının, politika oluşturma ve değerlendirmeye yardımcı olmak ve erken uyarı mekanizmaları kurmak amacıyla nefret söylemi kalıplarına ilişkin ilgili verileri düzenli olarak toplamak ve analiz etmek için bir sistem kurmak üzere işbirliği yapmalarını tavsiye etmektedir.” Hukukta ve uygulamada kadınlara karşı ayrımcılık konusuna ilişkin Çalışma Grubu Raporu, Fas Misyonu, BM Belgesi A/HRC/20/28/ Ek 1, paragraf 89(f): “Devletin eşitlik ve ayrımcılık yasasına ilişkin uluslararası normların ihlalini önleme, yasaklama ve kadınların yargı yolları da dahil olmak üzere uygun fiyatlı, erişilebilir ve zamanında hukuk yollarına erişimini sağlama konusundaki özen yükümlülüklerinin uygulanmasına ilişkin kanıtı dayalı bilginin derlenmesi.”

- 65 ESKHK Genel Yorum No.20, BM Belgesi E/C.12/GC/20 (2009), paragraf 8: “Uygulamada ayrımcılığın ortadan kaldırılması, sadece benzer durumdaki bireylere yapılan resmi muameleyi karşılaştırmak yerine, tarihsel veya kalıcı önyargılara maruz kalan birey gruplarına yeterli dikkatin gösterilmesini gerektirir. Bu nedenle taraf Devletler, maddi veya fiili ayrımcılığa neden olan veya bunu sürekli kılan koşulları ve tutumları önlemek, azaltmak ve ortadan kaldırmak için gerekli tedbirleri derhal almalıdır.” Kongo Demokratik Cumhuriyeti hakkında ÇHK Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CR-C/C/COD/CO/3-5 (2017), paragraf 15: “Komite, [...] lezbiyen, gey, biseksüel ve trans çocuklar da dahil olmak üzere savunmasız ve marjinal durumdaki çocuklara karşı süregelen ayrımcılığa dikkat çekerken [...] Taraf Devlet'i [...] ayrımcılığın nedenlerini tespit etmek ve bunlara karşı harekete geçmek için çalışmalar yürütmeye, bu tür ayrımcılıkla mücadele etmek için farkındalık artırma faaliyetleri gerçekleştirmeye ve çocuklarla ve çocuklar için çalışan profesyonelleri eğitmeye çağırır.” Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği Bağımsız Uzman Raporu, BM Belgesi A/HRC/35/56 (2017), paragraf.34-37: “Temel nedenlerden bazıları nelerdir? Bu konuda daha fazla ampirik araştırmaya ihtiyaç duyulmakla birlikte, şiddet ve ayrımcılığın arkasında olumsuz unsurlardan oluşan bir ortam ve çoklu faktörler bulunmaktadır ve bunların uzunlamasına ve nesiller arası etkileri vardır.”; Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı şiddet ve ayrımcılık hakkında İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Raporu, BM Belgesi A/HRC/29/23 (2015), paragraf 16: “Kanun önünde eşitlik, kanunun eşit koruması ve ayrımcılığa uğramama haklarının korunması, uluslararası hukuk uyarınca Devletlerin temel bir yükümlülüğüdür ve Devletlerin özel ve kamusal alanlarda ayrımcılığı yasaklamasını ve önlemesini ve bu tür ayrımcılığa neden olan veya bu ayrımcılığı sürekli kılan koşulları ve tutumları azaltmasını gerektirir.”

tadan kaldırmak için eğitim ve kamusal bilgilendirme programlarını geliştirecek, uygulayacak ve destekleyeceklerdir;⁶⁶

F. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri ile ilgili konularda yargı ve kolluk kuvvetleri ile diğer kamu görevlilerinin duyarlılığını artıracak eğitimleri sağlayacaklardır;⁶⁷

66 İnsan Hakları Komitesi Moldova Cumhuriyeti hakkındaki nihai gözlemler, BM Belgesi CCPR/C/MDA/CO/3 (2016), paragraf 12: “Lezbiyen, gey, biseksüel ve transeksüel kişilerin haklarının [yazarlar] kapsamında etkin bir şekilde korunmasını [sağlamalı] ve farkındalık artırma kampanyaları yoluyla bu kişilere yönelik klişeler ve önyargılarla mücadele etmelidir”; İnsan Hakları Komitesi Yunanistan hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CCPR/C/GRC/CO/2 (2015), paragraf 12:

“Taraf Devlet, lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylere yönelik klişeler ve önyargılarla mücadele çabalarını yoğunlaştırılmalıdır; bu kapsamda (a) Genel kamuoyuna yönelik farkındalık artırma kampanyaları düzenlenmelidir”; ESKHK Pakistan hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi E/C.12/PAK/CO/1 (2017), paragraf 22: “Komite, taraf Devlete, rıza gösteren yetişkinler arasındaki eşcinsel ilişkiyi suç olmaktan çıkarmasını ve kamuoyunda farkındalık yaratmak ve cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılıkla mücadele etmek için gerekli tedbirleri almasını tavsiye eder”; CEDAW Singapur hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/SGP/CO/5 (2017), paragraf 41: “Komite, taraf Devlete, lezbiyen, biseksüel ve trans bireylerin ve interseks bireylerin, medya politikaları da dahil olmak üzere ayrımcı kalıp yargılarla mücadele etmek için eğitim ve farkındalık yaratma kampanyaları yürütmek de dahil olmak üzere, yasalarda ve uygulamada her türlü ayrımcılığa karşı etkili bir şekilde korunmasını sağlamasını tavsiye eder”; CEDAW Kosta Rika hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/CR1/CO/7 (2017), paragraf 17(f): “Sivil toplum örgütleriyle işbirliği içinde lezbiyen, biseksüel ve trans bireylere ve interseks bireylere yönelik şiddet konusunda kamu farkındalığını artırmalı ve bu kişilere yönelik nefret suçlarını önlemek, soruşturmak, kovuşturmak ve uygun şekilde cezalandırmak ve mağdurlara tazminat da dahil olmak üzere tefahi sağlamak için önlemler almalıdır”; CEDAW Estonya hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/EST/CO/5-6 (2016), paragraf 37(c): “İşyerinde lezbiyen, biseksüel, trans ve interseks kadınlara yönelik ayrımcılığı, farkındalık yaratma kampanyaları ve suçluların kovuşturulması ve cezalandırılması yoluyla ele almalıdır”; CEDAW İsviçre hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/CHE/CO/4-5 (2016), paragraf 25(e): “Tıp uzmanlarını interseks çocuklara yönelik gereksiz cerrahi veya diğer tıbbi müdahalelerin zararlı etkileri konusunda eğitmeli ve bilgilendirmelidir”; Sırbistan hakkında ÇHK Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CRC/C/SRB/CO/2-3 (2017), paragraf 23(a): “Lezbiyen, gey, biseksüel ve trans çocuklara [...] yönelik olumsuz sosyal tutumları ele almak için halk eğitim kampanyalarını güçlendirmek de dahil olmak üzere, ayrımcılığı yasaklayan ilgili mevcut yasaların tam olarak uygulanmasını sağlamalıdır”; CRC Surinam Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CRC/C/SUR/CO/3-4 (2016), paragraf 14: “Komite, taraf Devlete [...] lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks çocuklara ve marjinal durumdaki diğer çocuk gruplarına karşı her türlü ayrımcılığın etkili bir şekilde ortadan kaldırılmasını sağlamak için, diğer hususların yanı sıra, özellikle toplum düzeyinde ve okullarda farkındalık artırma kampanyaları ve eğitim yoluyla çabalarını yoğunlaştırmasını tavsiye etmektedir.”

67 BM Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi, BM Belgesi A/RES/48/104 (1993), Madde 4(i): “Kadınlara yönelik şiddeti önleme, soruşturma ve cezalandırma politikalarını uygulamaktan sorumlu kolluk kuvvetleri ve kamu görevlilerinin kadınların ihtiyaçlarına karşı duyarlı hale gelmelerini sağlayacak eğitim almalarını temin edecek tedbirleri almalıdır.”; Kadınların adalete erişimine ilişkin CEDAW 33 Nolu Genel Tavsiye Kararı, BM Belgesi CEDAW/C/GC/33 (2015), paragraf 64(a): “Komite, taraf Devletlere, Devlet dışı aktörlerle işbirliği içinde: (a) Adalet sistemi personeli için Sözleşme ve kadın hakları konusunda kapasite geliştirme ve eğitim programları da dahil olmak üzere acil adımlar atmalarını tavsiye eder”; CEDAW Ukrayna hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CEDAW/C/UKR/CO/8 (2017), paragraf 46: “Komite, taraf Devletin lezbiyen, biseksüel ve trans bireylere yönelik ayrımcılık ve şiddete karşı, özellikle [...] sağlık personeli ile polis ve kolluk kuvvetlerine yönelik eğitimler yoluyla gerekli korumayı sağlamasını tavsiye etmektedir”;

G. Tecavüz, cinsel saldırı ve cinsel tacize karşı yasaların cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özelliklerine bakılmaksızın tüm bireyleri korumasını sağlayacaklardır;⁶⁸

CEDAW İtalya hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/ITA/CO/7 (2017), paragraf 18(d): “Ayrımcılığın kesişen biçimlerinin, hâkim ve avukatlara yönelik eğitimler de dâhil olmak üzere, mahkemeler tarafından yeterince ele alınmasını sağlamalıdır”; İnsan Hakları Komitesi Bosna Hersek’e ilişkin sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/BIH/CO/3 (2017), paragraf 26: “Kolluk kuvvetlerine eğitim verilmesi de dâhil olmak üzere lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylere yönelik klişeler ve önyargılarla mücadele çabalarını yoğunlaştırmalıdır”; ESKHK Fas hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi E/C.12/TUN/CO/3 (2016), paragraf 25: “Komite, taraf Devlet [...] kolluk kuvvetlerine farklı cinsel yönelimlere ve cinsiyet kimliklerine saygı gösterme konusunda eğitim vermesini tavsiye eder”; İnsan Hakları Komitesi Güney Afrika hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CCPR/C/ZAF/CO/1 (2016), paragraf 21: “Taraf Devlet ayrıca kolluk kuvvetleri ve sağlık hizmetleri personelinin aile içi ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ile cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı şiddet konusunda yeterli eğitim almasını sağlamalıdır”; İnsan Hakları Komitesi Yunanistan hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CCPR/C/GRC/CO/2 (2015), paragraf 12: “Taraf Devlet, lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylere yönelik klişeler ve önyargılarla mücadele etmek için çabalarını yoğunlaştırmalıdır, buna [...] lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylere yönelik toplumsal damgalamayı sona erdirmek için kamu görevlilerine uygun eğitimin verilmesi de dâhildir”; İnsan Hakları Komitesi Kore Cumhuriyeti hakkındaki nihai gözlemler, BM Belgesi CCPR/C/KOR/CO/4 (2015), paragraf 15: “cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konusunda farkındalığı ve çeşitliliğe saygıyı teşvik etmek için kamu kampanyaları yürütmeli ve kamu görevlilerine eğitim vermelidir.”; İKK Sırbistan’a ilişkin sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/SRB/CO/2 (2015), paragraf 19(c): “Komite, taraf Devleti [...] lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks bireylere yönelik tehdit ve saldırıları alenen kınamaya [...] ve [...] kolluk kuvvetlerinin ve yargının nefret saikili suçlar konusunda etkili bir şekilde eğitilmesini ve bu tür suçların sistematik olarak izlenmesini sağlayarak bu tür saldırıları eylem veya ihmal yoluyla desteklemekten kaçınmaya çağırır”; İKK Kolombiya’ya ilişkin sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/COL/CO/5 (2015), paragraf 27: “Kolluk kuvvetlerine, bir kişinin cinsel yönelimi veya cinsiyet kimliği nedeniyle işlenen şiddet eylemlerini içeren davaların kovuşturulması konusunda zorunlu eğitim verilmelidir”; İnsan Hakları Komitesi Hirvatistan hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CCPR/C/HRV/CO/3 (2015), paragraf 10: “Taraf Devlet, lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylere yönelik klişeler ve önyargılarla mücadele etmek için çabalarını artırmalıdır; bu kapsamda, kamuoyuna yönelik bir bilinçlendirme kampanyası başlatılmalı ve bu kişilerin toplumsal olarak damgalanmasına son vermek amacıyla kamu görevlilerine uygun eğitimler verilmelidir.” CEDAW Ekvador’a ilişkin sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/EQU/CO/8-9 (2015), paragraf 21: “lezbiyen, biseksüel ve trans bireyler de dâhil olmak üzere kadınlara yönelik şiddet vakalarının sistematik olarak izlemek için bir sistem kurmalı [...] ve hâkimlere, savcılara, polis memurlarına ve diğer kolluk kuvvetlerine Komite’nin 28 sayılı genel tavsiyesinde belirtilen tüm gerekçelerle kadınların eşitliği konusunda eğitim vermelidir.”

- 68 Tecavüzün tanımına ilişkin olarak bkz. Uluslararası Ceza Mahkemesi (2011), Suç Unsurları, Madde 7(1) (g)-1: “Fail, mağdurun veya failin vücudunun herhangi bir kısmına cinsel bir organla veya mağdurun anal veya genital açıklığına herhangi bir cisimle veya vücudun herhangi bir başka kısmıyla hafif de olsa penetrasyonla sonuçlanan bir davranışla bir kişinin vücuduna tecavüz etmiştir (15)” ve dipnot 15: “” Tecavüz “kavramının cinsiyet açısından tarafsız olacak kadar geniş olması amaçlanmıştır”; CEDAW Genel Tavsiye No. 35, B.M. Belgesi CEDAW/C/GC/35 (2017), paragraf 29: “Tecavüz de dahil olmak üzere cinsel saldırının kişisel güvenlik hakkında ve fiziksel, cinsel ve psikolojik bütünlüğe karşı bir suç olarak nitelendirilmesini ve evlilik içi, tanıdık veya flört tecavüzü de dahil olmak üzere cinsel suçların tanımının özgürce verilmiş rızanın olmamasına dayanmasını ve zorlayıcı koşulları dikkate almasını sağlamalıdır.” CEDAW Kadına Yönelik Şiddete İlişkin 19 Sayılı Genel Tavsiye Kararı (1992), paragraf 24: “Taraf Devletler, aile içi şiddet ve istismar, tecavüz, cinsel saldırı ve diğer toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı yasaların tüm kadınlara yeterli koruma sağlamasını ve kadınların bütünlüğüne ve onuruna saygı göstermesini temin etmelidir”; CEDAW Saint Vincent ve Grenadine hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/VCT/CO/4-8 (2015), paragraf 21: “hiçbir kadının, içinde bulunduğu ilişkinin türü nedeniyle Aile İçi Şiddet Yasası

- H. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri nedeniyle tecavüz, cinsel saldırı ve taciz ile diğer şiddet ve zarar verme biçimlerinin mağdurları için destek hizmetleri kuracaklardır;⁶⁹
- I. İnsan hakları ihlallerinin dikkatle soruşturulmasını; kanıt bulunması halinde, sorumlu olanların kovuşturulmasını ve suçlu bulduklarında uygun şekilde cezalandırılmalarını sağlayacaktır;⁷⁰

kapsamında koruma talep etmekten ve elde etmekten dışlanmamasını sağlamalıdır”; BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, BM Belgesi A/RES/44/25 (1989), Madde 19: “Taraf Devletler, çocuğun cinsel istismarı da dahil olmak üzere her türlü bedensel veya zihinsel şiddet, zarar veya istismar, ihmâl ya da ihmalkar muamele, kötü muamele veya sömürüye karşı korunması için yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün uygun önlemleri alırlar”; Madde 43: “Taraf Devletler, çocuğu her türlü cinsel sömürü ve cinsel istismardan korumayı taahhüt ederler.”

- 69 CEDAW Kadına Yönelik Şiddete İlişkin 19 No’lu Genel Tavsiye Kararı (1992), paragraf 24: “Taraf Devletler aile içi şiddet, tecavüz, cinsel saldırı ve diğer toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurları için sığınma evleri, özel eğitilmiş sağlık çalışanları, rehabilitasyon ve danışmanlık da dahil olmak üzere hizmetler kurmalı veya bu hizmetleri desteklemelidir”; CEDAW Hindistan hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/IND/CO/4-5 (2014), paragraf 11: “gecikmeksizin, şiddet ve tecavüz mağduru kadın ve kız çocuklarına tıbbi yardım, psikolojik danışmanlık, hukuki yardım, sığınma evleri ve diğer destek hizmetlerine ücretsiz ve acil erişim sağlayan tek duraklı kriz merkezleri kurmalıdır”; CEDAW Sri Lanka hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/LKA/CO/7 (2011), paragraf 25: “kadınların adalete erişimini iyileştirmek de dahil olmak üzere şiddet mağdurlarına destek sağlamak için gerekli tedbirleri almalı ve şiddet mağdurları için Devlet destekli sığınma evleri kurma kararını uygulamalıdır.”
- 70 İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme, BM Belgesi A/RES/39/46 (1984), Madde 12: “Her Taraf Devlet, kendi yargı yetkisi altındaki herhangi bir bölgede bir işkence fiilinin işlendiğine inanmak için makul bir neden olduğunda, yetkili makamlarının derhal ve tarafsız bir soruşturma başlatmasını sağlayacaktır.”; İnsan Hakları Komitesi, Bangladeş hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/BGD/CO/1 (2017), paragraf 12(e): “tüm vakaların derhal soruşturulmasını ve failerin kovuşturulmasını ve uygun yaptırımlarla cezalandırılmasını sağlayarak lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylere şiddet ve tacize karşı koruma sağlamalıdır”; İnsan Hakları Komitesi, Yunanistan hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/GRC/CO/2 (2015), paragraf 12: “Taraf Devlet, lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylere yönelik klişeler ve önyargılarla mücadele etmek için çabalarını yoğunlaştırmalı ve [...] lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylere yönelik tüm şiddet bildirimlerinin derhal ve etkili bir şekilde soruşturulmasını ve cinsel yönelim temelinde şiddet uygulayan failerin kovuşturulmasını ve cezalandırılmasını sağlamalıdır”; İKK, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/MKD/CO/3 (2015), paragraf 13: “LGBTİ topluluğu üyelerine yönelik şiddetle ilgili olarak, tüm şiddet eylemlerinin derhal, etkili ve tarafsız bir şekilde soruşturulmasını ve kovuşturulmasını ve sonuçta ortaya çıkan kovuşturmalardan her türlü ayrımcı saiki dikkate alınmasını sağlamalıdır. Ayrıca, Devlet failerin adalet önüne çıkarılmasını sağlamalıdır”; İKK, Kolombiya hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/COL/CO/5 (2015), paragraf 27: “bir kişinin cinsel yönelimi veya cinsiyet kimliği nedeniyle işlenen cinayetlerin ve saldırıların soruşturulmasını ve sorumluların adalete önüne çıkarılmasını sağlamalıdır”; İnsan Hakları Komitesi, Hırvatistan hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/HRV/CO/3 (2015), paragraf 10: “Taraf Devlet, lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylere yönelik tüm şiddet bildirimlerinin etkili bir şekilde soruşturulmasını ve cinsel gerekçelere dayalı şiddet failerinin kovuşturulmasını ve yaptırımına tabi tutulmasını sağlamalıdır.” CEDAW, Ekvador hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/ECU/CO/8-9 (2015),

- J. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde şiddet, ayrımcılık ve diğer zararların mağdurları için tazminat dâhil olmak üzere etkili şikâyet usullerine ve yollarına erişimi sağlayacaklardır.⁷¹

---

paragraf 21: “Lezbiyen, biseksüel ve trans bireyler de dahil olmak üzere kadınlara yönelik şiddet vakalarını sistematik olarak izlemek ve faillerin kovuşturulmasını ve cezalandırılmasını sağlamak için bir sistem kurmalıdır”; İKK, Namibya hakkında Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/NAM/CO/2 (2017), paragraf 31: “Taraf Devlet lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks bireylere yönelik şiddetin derhal, tarafsız ve kapsamlı bir şekilde soruşturulmasını ve faillerin kovuşturulmasını ve cezalandırılmasını sağlamalıdır”; İnsan Hakları Komitesi, Moğolistan hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/MNG/CO/6 (2017), paragraf 12: “Lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks bireylere yönelik klişeler ve önyargılarla mücadele çabalarını yoğunlaştırmalı ve bu kişilere yönelik ayrımcılık ve şiddet eylemlerinin soruşturulmasını, faillerin kovuşturulmasını ve suçlu bulunmaları halinde uygun cezalarla cezalandırılmalarını sağlamalıdır”; İnsan Hakları Komitesi, Honduras hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/HND/CO/2 (2017), paragraf 41: “Gözdağı, tehdit ve saldırıya ilişkin tüm iddiaların hızlı, kapsamlı, bağımsız ve tarafsız bir şekilde soruşturulmasını, faillerin adalet önüne çıkarılmasını ve suçun ağırlığına uygun şekilde cezalandırılmasını sağlamalıdır.”

- 71 BM Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi, BM Belgesi A/RES/48/104 (1993), Madde 4(d): “Şiddete maruz kalan kadınların uğradığı haksızlıkları cezalandırmak ve telafi etmek için ulusal mevzuatta cezai, medeni, iş ve idari yaptırımlar geliştirmelidir; şiddete maruz kalan kadınların adalet mekanizmalarına ve ulusal mevzuatta öngörüldüğü şekilde, uğradıkları zarar için adil ve etkili çözüm yollarına erişimleri sağlanmalıdır; Devletler ayrıca kadınları bu tür mekanizmalar yoluyla telafi arama hakları konusunda bilgilendirmelidir”; İKK, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/MKD/CO/3 (2015), paragraf 13: LGBTİ topluluğu üyelerine yönelik şiddetle ilgili olarak, “Ayrıca, Devlet [...] mağdurlara tazminat sağlanmasını temin etmelidir”; İnsan Hakları Komitesi, Moğolistan hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/MNG/CO/6 (2017), paragraf 12: “lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks bireylere yönelik klişeler ve önyargılarla mücadele çabalarını yoğunlaştırmalı ve [...] mağdurlara tam telafi sağlanmasını temin etmelidir”; İnsan Hakları Komitesi, İsviçre hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/CHE/CO/4 (2017), paragraf 25: “gereksiz cerrahi prosedürlerin mağdurları için tazminat da dahil olmak üzere psikolojik yardım ve telafi sağlanmasını temin etmelidir.”

Cinsiyet, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özelliklerine atıfta bulunmaksızın veya bunların atanmasını ya da açıklanmasını gerektirmeksizin⁷² herkes yasal tanınma hakkına sahiptir.⁷³ Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özelliklerinden bağımsız olarak,⁷⁴ herkesin, doğum belgeleri de dâhil olmak üzere, kimlik belgesi alma hakkı vardır.⁷⁵ Cinsiyete dair bilgilerin bu tür belgelerde yer alması halinde, herkesin, belgelerde bulunan cinsiyet bilgilerini değiştirme hakkı vardır.⁷⁶

72 İHEB, madde 12: “Hiç kimsenin özel yaşamına keyfi olarak müdahale edilemez...”; MSHUS, madde 17: “Hiç kimsenin özel yaşamına keyfi veya yasadışı olarak müdahale edilemez...”

73 İHEB, Madde 6: “Herkes her yerde yasa önünde kişi olarak tanınma hakkına sahiptir.”; MSHUS, Madde 16: “Herkes her yerde yasa önünde kişi olarak tanınma hakkına sahiptir.”; Madde 24(2): “Her çocuk doğumdan hemen sonra kaydedilir ve bir isme sahip olur.”; ÇHS, Madde 7(1): “Çocuk doğumdan hemen sonra kaydedilir ve doğduğu andan itibaren bir isim alma, bir vatandaşlık kazanma ve mümkün olduğu ölçüde ana babasını bilme ve onlar tarafından bakıma hakkına sahip olur.” Ayrıca bakınız, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, Doğum Kaydı: En başından itibaren, Innocenti Digest No. 9, UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi, Floransa, 2002. “Doğum kaydının yapılmaması, çocuğun doğumda bir kimliğe sahip olma ve toplumun bir parçası olarak kabul edilme şeklindeki devredilemez insan hakkının ihlalidir. ÇHS’nin 7. Maddesi, her çocuğa, yargı yetkisi dahilinde doğduğu Devlet tarafından doğumda kayıt altına alınma hakkı vermektedir. Bu, devletlerin doğum kaydını, sığınmacılar, mülteciler ve göçmenler de dahil olmak üzere, belgelenmiş olsun ya da olmasın tüm çocuklar için erişilebilir ve kullanılabilir hale getirmesi gerektiği anlamına gelmektedir.”

74 CEDAW Gürcistan hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/GEO/CO/4-5 (2014), paragraf 35(e): “[Taraf Devlete] trans bireylerin kimlik belgesi almalarına ilişkin kısıtlamaları kaldırması çağrısında bulunmaktadır.

75 A.g.e.

76 CEDAW Kırgızistan hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/KGZ/CO/4 (2015), paragraf 34: “Cinsiyetlerinin yasal olarak tanınmasını isteyen trans bireylerin kimlik belgelerindeki cinsiyet işaretini değiştirmek için hızlı, şeffaf ve erişilebilir bir resmi prosedürü sonuçlandırmalı ve benimsemelidir”; CEDAW Fiji hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CEDAW/C/FJI/CO/5 (2018), paragraf 52(b): “Cinsiyet değişikliklerinin doğum belgelerine kaydedilmesine izin verilmelidir.”

DEVLETLER,

- A. Resmi kimlik belgelerinin, sadece yasanın meşru bir amaç için gerektirdiği şekilde, ilgili, makul ve gerekli kişisel bilgileri içermesini sağlayacak⁷⁷ ve böylece doğum belgesi, kimlik kartı, pasaport ve sürücü belgesi benzeri kimlik belgelerinde ve kişinin tüzel kişiliğinin bir parçası olarak kişinin cinsiyetinin kaydedilmesini sonlandıracaklardır;⁷⁸
- B. Kişinin öz belirlenimine dayanarak, cinsiyet-nötr isimler de dâhil olmak üzere, isim değiştirmek için hızlı, şeffaf ve erişilebilir bir mekanizmaya erişimi sağlayacaklardır;⁷⁹
- C. Cinsiyetin kaydedilmesine devam edildiği sürece de:
- i. Her bireyin kendi tanımladığı cinsiyet kimliğini yasal olarak tanıyan ve onaylayan hızlı, şeffaf ve erişilebilir bir mekanizma bulunmasını sağlayacaklardır;⁸⁰

77 BM Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Bağımsız Uzmanı Raporu, BM Belgesi A/73/152 (2018) paragraf 81 (c): "Belirli verilerin toplanması ve sergilenmesinin ardındaki gerekçeleri ve veri yönetimini düzenleyen kuralları dikkatle gözden geçirmelidir; bu kurallar, toplama ihtiyacı ve sergileme ihtiyacı için ayrı değerlendirmelerin yanı sıra "zarar vermeme" ilkesi kapsamında risk değerlendirmesi ve yönetimi hususlarına titizlikle uyulmasını ve etkilenen nüfusların ve toplulukların veri toplama sistemlerinin tasarımı, uygulanması ve değerlendirilmesine katılımını içermelidir. Devletler meşru, orantılı ve gerekli bir amaç olmaksızın veri toplamaktan ve sergilemekten kaçınmalı ve veri toplanması gerektiğinde bunun mahremiyet ve gizliliğe saygı gösterilerek kendi kaderini tayin etme temelinde yapılmasını sağlamalıdır."

78 BM Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Bağımsız Uzmanı Raporu, BM Belgesi A/73/152 (2018) paragraf 37: "Nüfus cüzdanları, ehliyetler ve pasaportlara yansıyan doğum belgeleri şeklindeki ilk verilerden, sağlık kayıtları gibi en mahrem bilgilere kadar, verilerin bireyin kimliğini yansıtmaya yönelik, eşit tanıma hakkından yararlanmanın temel bir sonucudur. Hukuk sistemleri, sürekli olarak, belirli verilerin toplanması ve sergilenmesinin ardında yatan gerekçeleri ve veri yönetimini düzenleyen kuralları dikkatle gözden geçirmelidir; bu kurallar, toplama ihtiyacı ve sergileme ihtiyacı için ayrı değerlendirmeler içermelidir. Bu bağlamda, görev sahibinin, resmi ve resmi olmayan belgelerde cinsiyet belirteçlerinin yaygın bir şekilde sergilenmesine yönelik gerçek ihtiyaç konusunda önemli şüpheleri vardır; bu durum, uzun zamandır geçersiz kılınmış ihtiyaçların kalıntılarını yerine getiriyor veya ilk etapta asla uygulanmaması gereken bir mantığa bağlı kalıyor gibi görünmektedir. Devletler meşru, orantılı ve gerekli bir amaç olmaksızın veri toplamaktan ve sergilemekten kaçınması gerektiğine dair basit ilke geçerliliğini korumaktadır."

79 Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine ilişkin BM Bağımsız Uzman Raporu, BM Belgesi A/73/152 (2018), paragraf 38: "veri toplanması gerektiğinde, bu, kendi kendini tanımlama temelinde ve uygun ve ilgili olduğu ölçüde, mahremiyet ve gizlilik temelinde yapılmalıdır"; 81 (d): "Trans bireylerin kimlik belgelerinde [...] isimlerin değiştirme haklarına ilişkin cinsiyet tanıma sistemlerini yürürlüğe koymalıdır [ki ...] (v) İkili olmayan kimlikleri kabul etmeli ve tanımalıdır."

80 CEDAW Kırgızistan hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/KGZ/CO/4 (2015), paragraf 34: "Cinsiyetlerinin yasal olarak tanınmasını isteyen trans bireylerin kimlik belgelerindeki cinsiyet işaretini değiştirmek için hızlı, şeffaf ve erişilebilir bir resmi prosedürü sonuçlandırmalı ve

- ii. Çoklu cinsiyet belirteci seçeneklerini kullanılabilir hale getireceklerdir;⁸¹
- iii Tıbbi veya psikolojik müdahaleler, psiko-tıbbi teşhis, asgari veya azami yaş, ekonomik durum, sağlık, medeni veya ebeveynlik durumu ya da diğer herhangi bir üçüncü taraf görüşü benzeri hiçbir uygunluk ölçütünün kişinin adını, yasal cinsiyetini veya cinsiyetini değiştirmek için bir ön koşul olarak öne sürülmemesini sağlayacaklardır;⁸²

benimsemelidir”; ÇHK Nepal hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CRC/C/NPL/CO/3-5 (2016), paragraf 42(b): “[Komite, taraf Devlete] interseks çocukların kendi seçtikleri cinsiyet/toplumsal cinsiyet kimliğine uygun kimlik belgelerine erişimlerinin sağlanmasını tavsiye eder.”; BM Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Bağımsız Uzmanı Raporu, BM Belgesi A/HRC/47/27 (2021) paragraf 91: “Bağımsız Uzman, Devletlerin ayrımcılığa uğramama, kanun önünde eşit korunma, mahremiyet, kimlik ve ifade özgürlüğü haklarıyla tutarlı bir şekilde cinsiyet kimliğinin yasal olarak tanınmasına erişim sağlamaları ve bu tanımının (a) başvuru sahibinin kendi kaderini tayin etmesine dayanması; (b) basit bir idari süreç olması; (c) tıbbi sertifika, ameliyat, tedavi, kısırlaştırma veya boşanma gibi istismar edici gerekliliklerle bağlantılı olmaması; (d) ikili olmayan kimliklerin tüm çeşitliliği ve özgüllüğü içinde tanınmasını ve kabul edilmesini içermesi; (e) reşit olmayanların cinsiyet kimliklerinin tanınmasına erişimlerinin sağlanması için gerekli tüm tedbirleri almasını yönündeki tavsiyesini yinelemek ister.

- 81 BM Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Bağımsız Uzmanı Raporu, BM Belgesi A/73/152 (2018), paragraf 81(d): “Trans bireylerin kimlik belgelerindeki isimlerini ve cinsiyet işaretlerini değiştirme haklarına ilişkin cinsiyet tanıma sistemlerini yürürlüğe koymalıdır [ki ...] (v) Ne “erkek” ne de “kadın” olan ve çok sayıda cinsiyet işareti seçeneği sunan cinsiyet kimlikleri gibi ikili olmayan kimlikleri kabul etmeli ve tanımalıdır;
- 82 İnsan Hakları Komitesi, İrlanda hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/IRL/CO/4 (2014), paragraf 7: “evliliğin veya medeni birlikteliğin sona ermesi şartı olmaksızın cinsiyetin yasal olarak tanınması hakkını güvence altına almalıdır”; CEDAW, Hollanda hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/NLD/CO/5 (2010), paragraf 47: “transseksüel kadınlar için kısırlaştırmayı zorunlu kılan yasayı gözden geçirmelidir”; İKK, Hong Kong, Çin hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/CHN-HKG/CO/5 (2016), paragraf 29(a): “transseksüel ve interseks bireylerin özerkliğine ve fiziksel ve psikolojik bütünlüğüne saygıyı güvence altına almak için, kısırlaştırma gibi transseksüel bireylerin cinsiyet kimliğinin yasal olarak tanınması için kötü niyetli ön koşulların kaldırılması da dahil olmak üzere, gerekli yasal, idari ve diğer tedbirler almalıdır”; İnsan Hakları Komitesi, Ukrayna hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/UKR/CO/7 (2013), paragraf 10: “cinsiyet değişikliğinin yasal olarak tanınmasına yönelik her türlü istismarcı veya orantısız şartın yürürlükten kaldırılmasını sağlamalıdır”; BM Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Bağımsız Uzman Raporu, BM Belgesi A/73/152 (2018), paragraf 81(b): “Zorla, baskı altında veya başka bir şekilde gönülsüz kısırlaştırma; ameliyatlara ve hormonal tedavilere dahil olmak üzere geçişle ilgili tıbbi prosedürler; tıbbi teşhis, psikolojik değerlendirmeler veya diğer tıbbi veya psikososyal prosedürler veya tedavilerden geçme; ekonomik durum; sağlık; medeni, aile veya ebeveynlik durumu ve herhangi bir üçüncü taraf görüşü ile ilgili gereklilikler dahil olmak üzere isim, yasal cinsiyet veya cinsiyet değişikliği için ön koşul olarak istismar edici gereklilikleri ortadan kaldırmalıdır. Bu, bir kişinin sabıka kaydının, göçmenlik statüsünün veya diğer statülerinin isim, yasal cinsiyet veya toplumsal cinsiyet değişikliğini engellemek için kullanılmamasını sağlamayı da kapsamalıdır.” Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık ve şiddete ilişkin BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Raporu, BM Belgesi A/HRC/29/23 (2015), paragraf 79 (l): “Kısırlaştırma, zorla tedavi ve boşanma gibi istismar edici ön koşulları ortadan kaldırarak, talep üzerine, tercih edilen cinsiyeti yansıtan yasal kimlik belgeleri [düzenlemelidir].”

- iv. Bir kişinin isim, yasal cinsiyet veya cinsiyet değişikliğini önlemek üzere sabıka kaydının, göçmenlik statüsünün veya başka bir statüsünün kullanılmamasını sağlayacaklardır.⁸³

---

83 BM Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Bağımsız Uzman Raporu, BM Belgesi A/73/152 (2018), paragraf 81 (b): "Bir kişinin sabıka kaydının, göçmenlik statüsünün veya diğer statülerinin isim, yasal cinsiyet veya toplumsal cinsiyet değişikliğini engellemek için kullanılmamasını sağlamayı kapsamalıdır."

Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özelliklerinden bağımsız olarak, herkes, fiziksel ve zihinsel bütünlük, özerklik ve kendini tanımlama hakkına sahiptir.⁸⁴ Herkesin, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde uygulanan işkence ve zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele veya cezalandırmadan korunma hakkı vardır.⁸⁵ İlgili kişiye gelebilecek ciddi, acil ve onarılamaz zararlardan kaçınmak için gerekmedikçe, hiç kimse, özgür, önceden alınmış ve aydınlatılmış onamı olmaksızın cinsel özelliklerini değiştiren invaziv veya geri dönüşü olmayan tıbbi prosedürlere maruz kalmayacaktır.⁸⁶

84 İHEB, Madde 3: “Herkes yaşama, özgürlük ve kişi güvenliği hakkına sahiptir.”; MSHUS, Madde 7: “Hiç kimse işkenceye veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz. Özellikle hiç kimse özgür rızası olmaksızın tıbbi veya bilimsel deneylere tabi tutulamaz.”; ÇHS, Madde 19(1): “Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanında iken bedensel veya zihinsel şiddete, yaralanmaya, suiistimale, ihmal ya da ihmalkar muameleye, kötü muameleye veya cinsel istismar dahil her türlü sömürüye karşı korunması için gerekli yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri alırlar.”

85 İKS, Madde 1: “Bu Sözleşmenin amaçları bakımından, “işkence” terimi, bir kişiye, kendisinden veya üçüncü bir kişiden bilgi veya itiraf elde etmek, kendisinin veya üçüncü bir kişinin işlediği veya işlediğinden şüphelenilen bir fiilden dolayı herhangi bir ayrımcılığa dayalı olarak cezalandırmak, veya onu veya üçüncü bir kişiyi korkutmak veya zorlamak gibi amaçlarla, bir kamu görevlisi veya resmi sıfatla hareket eden başka bir kişi tarafından veya bu kişilerin teşviki veya rızası veya muvafakatiyle kasıtlı olarak fiziksel veya zihinsel ağır acı veya ıstırap veren her türlü fiil anlamına gelir. Bu, yalnızca yasal yaptırımlardan kaynaklanan, bu yaptırımların doğasında bulunan veya bu yaptırımlara bağlı olarak ortaya çıkan acı veya ıstırapı kapsamaz.”; İHEB, Madde 5: “Hiç kimse işkenceye veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.”; MSHUS, Madde 7 (yukarıdaki dipnot 23); ÇHS, Madde 37(a): “Hiçbir çocuk işkenceye veya diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.”; Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (CRPD), Madde 15(1): “Hiç kimse işkenceye veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz. Özellikle, hiç kimse özgür rızası olmaksızın tıbbi veya bilimsel deneylere tabi tutulamaz.”

86 İHEB; Madde 3,5; MSHUS, Madde 7, 9; ÇHS, Madde 19(1), 37(a); İKS, Madde 1; CRPD, Madde 15; Uluslararası ve bölgesel insan hakları uzmanlarının ortak açıklaması, “interseks çocuklar ve yetişkinler üzerindeki şiddete ve zararlı tıbbi uygulamalara son vermelidir” (2016), <https://www.ohchr.org/en/2016/10/intersex-awareness-day-wednesday-26-october?LangID=E&NewsID=20739> (erişim tarihi 30 Mart 2022); OHCHR, BM-Kadın, UNAIDS, UNDP, UNFPA, UNICEF ve WHO, “Zorla, zorlayıcı ve başka türlü istem dışı kısırlaştırmanın ortadan kaldırılması: kurumlar arası bildiri,” (2014).

DEVLETLER,

- A. Tüm çocuklar da dâhil olmak üzere, herkesin, fiziksel ve zihinsel bütünlük, özerklik ve öz belirlenme haklarını teminat altına alacak ve koruyacaklardır;⁸⁷
- B. Bireylerin özelliklerinin zorla, baskı kurarak veya başka bir şekilde istemsiz olarak değiştirilmesine karşı mevzuatın, tüm çocuklar da dâhil olmak üzere, herkesi korumasını sağlayacaklardır;⁸⁸
- C. Cinsiyete dayalı damgalama, ayrımcılık ve kalıp yargıları ele alacaklar ve bu tür kalıp yargıların yanı sıra evlenme beklentileri ve diğer toplumsal, dini ve kültürel gerekçelerin, çocuklar da dâhil, bireylerin cinsiyet özelliklerinde yapılan değişiklikleri haklı çıkarmak için kullanılmasında mücadele edecek önlemler alacaklardır;⁸⁹
- D. Çocuğun yaşam hakkını, ayrımcılık yasağını, çocuğun yüksek yararını ve çocuğun görüşlerine saygıyı göz önünde bulundurarak, kanıtlanmış ve ciddi fiziksel zararları önlemek veya düzeltmek için yapılan cinsiyet özelliği değişiklikleri konusunda çocuklara danışılmasını ve bilgi verilmesini sağlayacak ve ayrıca bu tür de-

87 İHEB, madde 3,5; MSHUS, madde 7, 9; ÇHS, madde 19(1), 37(a); İKS, madde 1; CRPD, madde 15.

88 Cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakkına ilişkin ESKHK Genel Yorum No. 22, BM Belgesi E/C.12/GC/22 (2016), paragraf 59: "Koruma yükümlülüğünün ihlali, bir Devletin üçüncü tarafların cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakkından yararlanılmasını baltalamasını önlemek için etkili adımlar atması durumunda ortaya çıkar. Bu, [...] kadın sünneti, [...] zorla kısırlaştırma, zorla kürtaj ve zorla hamile bırakma ve interseks bebeklere veya çocuklara uygulanan tıbbi olarak gereksiz, geri döndürülemez ve istemsiz ameliyat ve tedavi dahil olmak üzere özel kişi ve kuruluşlar tarafından uygulanan her türlü şiddet ve zorlamayı yasaklamamayı ve önlemek için önlem almamayı içerir."; CPRD Fas hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CRPD/C/MAR/CO/1 (2017), paragraf 37: "engelli interseks bireylere yönelik düzeltici ameliyatların önceden ve bilgilendirilmiş rıza olmaksızın uygulanmasını yasaklamalı ve suç saymalıdır"; CEDAW İsviçre hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/CHE/CO/4-5 (2016), paragraf 25: "interseks bireylerin bedensel bütünlüğünü, özerkliğini ve kendi kaderini tayin hakkını koruyacak mevzuatı kabul etmeli ve interseks çocukları olan ailelere yeterli danışmanlık ve destek sağlamalıdır."

89 CEDAW, Madde 25; CEDAW Singapur hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/SGP/CO/5 (2017), paragraf 41: "Lezbiyen, biseksüel ve trans bireylerin ve interseks bireylerin, medya politikaları da dahil olmak üzere ayrımcı klişelerle mücadele etmek için eğitim ve farkındalık artırma kampanyaları yürütmek de dahil olmak üzere, yasalarda ve uygulamada her türlü ayrımcılığa karşı etkili bir şekilde korunmasını sağlamalıdır"; CEDAW İsviçre hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/CHE/CO/4-5 (2016), paragraf 25: "Tıp uzmanlarını interseks çocuklara yönelik gereksiz cerrahi veya diğer tıbbi müdahalelerin zararlı etkileri konusunda eğitmeli ve eğitmelidir."

ğişiklikler için çocuğun gelişen yeterliğiyle tutarlı bir şekilde ilgili çocuk tarafından rıza gösterilmiş olmasını sağlayacaklardır;⁹⁰

- E. Çocuğun yüksek yararı kavramının, çocuğun bedensel bütünlük hakkı ile çelişen uygulamaları gerekçelendirmek için manipüle edilmemesini sağlayacaklardır;⁹¹
- F. Mağdurların fiziksel ve zihinsel bütünlük, özerklik ve öz belirle-
nim haklarını kullanmalarını ve onaylamalarını sağlamak için ihlal
mağdurlarına, ailelerine ve topluluklarına yeterli, bağımsız danış-
manlık ve destek sağlayacaklardır;⁹²
- G. Hukuki ve idari süreçlerde ve cezai kovuşturmalarda, sadece
yasanın meşru bir amaç için gerektirdiği şekilde konuyla ilgili,
makul ve gerekli olmadıkça, anal ve genital muayenelerin kulla-
nılmasını yasaklayacaklardır.⁹³

90 ÇHS, Madde 2, 3, 6, 12; CEDAW İtalya hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/ITA/CO/7 (2017), paragraf 42: “İnterseks çocuklar için hak temelli bir sağlık protokolü geliştirmeli ve uygulamalı, çocukların ve ebeveynlerinin tüm seçenekler hakkında uygun şekilde bilgilendirilmesini, çocukların tıbbi müdahalelerle ilgili karar alma sürecine mümkün olduğunca dahil edilmesini ve seçimlerine saygı gösterilmesini ve hiçbir çocuğun gereksiz ameliyat veya tedaviye maruz bırakılmamasını sağlamalıdır.” CEDAW Hollanda hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CEDAW/C/NLD/CO/6 (2016), paragraf 22(f): (önceki gibi) “çocukların ve ebeveynlerinin tüm seçenekler hakkında uygun şekilde bilgilendirilmesini, çocukların tıbbi müdahalelerle ilgili karar alma süreci-
ne mümkün olan en geniş ölçüde dahil edilmesini ve tercihlerine tam olarak saygı gösterilmesini sağlar.” İKK Hong Kong (Çin) hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CAT/C/CHN-HKG/CO/5 (2016), paragraf 29: “Çocuğun cinsiyetine karar vermek için gereksiz ve acil olmayan ameliyat ve diğer tıbbi tedavilerin sonuçları ve ilgili kişiler kendi başlarına karar verene kadar bu tür bir tedavi veya ameliyatla ilgili herhangi bir kararı erteleme olasılığı hakkında bilgilendirmek için tüm interseks çocuklar ve ebeveynleri için tarafsız danışmanlık hizmetlerini garanti etmelidir”; İKK Danimarka’ya ilişkin nihai gözlemler, BM Belgesi CAT/C/DNK/CO/6-7 (2016), paragraf 43: “Gereksiz ameliyat ve diğer tıbbi tedavilerin sonuçları hakkında bilgilendirmek amacıyla tüm interseks çocuklar ve ebeveynleri için danışmanlık hizmetlerini garanti altına almalıdır”;

91 ÇHS, Madde 3, 19;

92 İnsan Hakları Komitesi İsviçre hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CCPR/C/CHE/CO/4 (2017), paragraf 25: “Gereksiz cerrahi prosedürlerin mağdurları için tazminat da dahil olmak üzere psikolojik yardım ve telafi sağlanmasını temin etmelidir”; İKK Danimarka’ya ilişkin nihai gözlemler, BM Belgesi CAT/C/DNK/CO/6-7 (2016), paragraf 43: “interseks bireylerin bu tür uygulamalardan kaynaklanan fiziksel ve psikolojik acıları için yeterli telafi sağlamalıdır.”

93 İKK Lübnan’a ilişkin sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/LBN/CO/1 (2017), paragraf 15: “eş-cinsellikten şüphelenilen erkeklerle yönelik anal arama veya testleri yasaklamalı ve üst aramalarının yalnızca istisnai durumlarda ve mümkün olan en az müdahaleci yöntemlerle, kişinin onuruna tam saygı gösterilerek yapılmasını sağlamalıdır”; İKK Tunus’a ilişkin Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/TUN/CO/3 (2016), paragraf 42: “hiçbir tıbbi gereksizi olmayan ve bu muayenelere tabi tutulan kişilerin özgür ve bilgilendirilmiş rızalarıyla gerçekleştirilemeyecek ve sonuç olarak haklarında kovuşturma açılacak müdahaleci tıbbi muayeneleri yasaklamalıdır.” İKK Afganistan’a ilişkin sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/AFG/CO/2 (2017), paragraf 38: “Bekaret testlerinin ya-

---

saklanması sağlamak için yasal olanlar da dahil olmak üzere tüm önlemleri almalı ve bekaret testi emrini veren tüm görevlilerin yeterli yaptırıma tabi tutulmasını sağlamalıdır”; CEDAW Türkiye hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CEDAW/C/TUR/CO/7 (2016), paragraf 19: “bekaret testi de dahil olmak üzere genital muayenelerin bir kadın veya kız çocuğuna rızası olmadan yapılmasına izin veren hükmü kaldırmalıdır”; Keyfi Gözaltı Çalışma Grubu’nun Mısır hakkındaki 25/2009 sayılı Görüşü, BM Belgesi A/HRC/16/47/Ek1 (2011), paragraflar. 23, 28-29: “Zorla yapılan bu testler kendi başlarına müdahaleci niteliktedir ve bireyin insan hakları hukuku kapsamındaki bedensel haklarını ihlal etmektedir [...] zorla yapılan anal muayeneler, mevcut davalarda olduğu gibi, cezalandırma, itirafa zorlama veya ayrımcılığı ilerletme amacıyla kullanıldıklarında, işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağına aykırıdır. [...] Ayrıca, bir kişinin aynı cinsiyetten cinsel davranışta bulunup bulunmadığının tespiti için tıbbi olarak değersizdirler.”

CİNSEL YÖNELİM, CİNSİYET KİMLİĞİ, CİNSİYET İFADESİ VEYA CİNSİYET ÖZELLİKLERİ TEMELİNDE SUÇLANMAMA VE YAPTIRIMA UĞRAMAMA ÖZGÜRLÜĞÜ

Herkes, bireyin gerçek veya algılanan cinsel yönelimi, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özelliklerinden doğrudan veya dolaylı olarak kaynaklanan herhangi bir yaptırım ya da suçlanmadan korunma hakkına sahiptir.⁹⁴

DEVLETLER,

- A. İster açık hükümlerin ister doğaya karşı eylemler, ahlak, genel ahlak, serserilik, eşcinsellik ve propaganda yasaları benzeri genel ceza hükümlerinin uygulanması yoluyla olsun; örfi, dini ve yerli hukuk dâhil, kanun hükümlerinin cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve cinsiyet ifadesini suç haline getirmemesini veya bunlarla ilgili herhangi bir yaptırıma başvurulmamasını sağlayacaklardır;⁹⁵

94 İHEB, Madde 2, 9, 12; MSHUS, Madde 2(1), 6(2), 9, 17, 26; Toonen v. Avustralya, İnsan Hakları Komitesi, iletişim No. 488/1992, B.M. Belgesi CCPR/C/50/D/488/1992 (1994), paragraf 8.3-10; İnsan Hakları Komitesi, Kuveyt hakkında sonuç gözlemleri, B.M. Belge CCPR/C/KWT/CO/2 (2011), paragraf 30; ESKHK, İran İslam Cumhuriyeti hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi E/C.12/IRN/CO/2 (2013), paragraf 7; CEDAW, Uganda hakkında sonuç gözlemleri, B.M. Belge CEDAW/C/UGA/CO/7 (2010), paragraf. 43-44; ÇHK, Gambiya hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CRC/C/GMB/CO/2-3 (2015), paragraf. 29-30; Özel Raportörün sağlık hakkına ilişkin raporu, BM Belgesi A/HRC/14/20 (2010), paras. 17-26; Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı şiddet ve ayrımcılığa karşı korumaya ilişkin Bağımsız Uzman Raporu, BM Belgesi A/HRC/38/43 (2018), paragraf 50-56 ve 90-91.

95 A.g.e. Ayrıca bkz: CEDAW 35 No.lu Genel Tavsiye Kararı (CEDAW/C/GC/35), 2017, paragraf 31(a); Sağlık Özel Raportörünün Malezya ziyaretine ilişkin raporu (A/HRC/29/33/ Ek 1), 2015, paragraf 84-89, 111; ESKHK, Guyana hakkında Sonuç Gözlemleri (E/C.12/GUY/CO/2-4), 2015, paragraf 24-25; İnsan Hakları Komitesi, Kuveyt Hakkında Sonuç Gözlemleri (CCPR/C/KWT/CO/2), 2011, paragraf 30.

- B. Seks işçiliği, kürtaj, istemsiz olarak HIV aktarma, zina, rahatsızlık verme, aylıklık ve dilencilik suçlaması dâhil, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde hak ve özgürlüklere etki eden diğer suçlama ve yaptırım biçimlerini ortadan kaldıracaklardır;⁹⁶
- C. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde suçlamada bulunan veya genel ceza yaptırımları getiren ayrımcı kanunların iptalleri öncesinde uygulamalarına son vereceklerdir;⁹⁷
- D. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde bireyleri keyfi olarak suçlayan kanunlardan kaynaklanan geçmiş suçlara dair hükümleri bozacak ve bu sabıka kayıtlarını sileceklerdir;⁹⁸
- E. Yargı, kolluk kuvvetleri ve sağlık hizmeti sağlayıcıları için cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri ile

⁹⁶ Bkz. Dipnot 31. Ayrıca bkz: CEDAW, Genel Tavsiye No. 38 (CEDAW/C/GC/38), 202, paragraf 76: "İnsan ticareti şebekelerini dağıtmak amacıyla kolluk kuvvetleri tarafından yapılan baskınlar da dahil olmak üzere, masum kadınların ve kız çocuklarının, özellikle de marjinal gruplara mensup kadınların ve fuhuş yapan kadınların keyfi olarak tutuklanmamasını, istismar edilmemesini veya haksız yere suçlanmamasını sağlayarak insan ticaretiyle mücadele çabalarının olumsuz yan etkilerini ele almalıdır." ESKHK, Genel Yorum No. 22 (E/C.12/GC/22), 2016, paragraf 40: "Devletler, cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakkının kullanılmasını engelleyen yasalarda reform yapmalıdır. Kürtajı, HIV statüsünün ifşa edilmesini, HIV'e maruz kalmayı ve HIV'in bulaşmasını, yetişkinler arasında rızaya dayalı cinsel faaliyetleri ve transseksüel kimlik veya ifadeyi suç sayan yasalar buna örnek olarak verilebilir."; Devletler kürtajı suç haline getirmemelidir: Mellet/İrlanda, İnsan Hakları Komitesi. Başvuru No. 2324/2013, BM Belgesi CCPR/C/116/D/2324/2013 (2016); İşkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezalara ilişkin Özel Raporatör Raporu, BM Belgesi A/HRC/22/53, paragraf. 46-50, 90; İKK, Polonya hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/POL/CO/5-6 (2013), paragraf 23; İKK, Peru hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/PER/CO/5-6 (2013), paragraf 15; İKK, Nikaragua hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C.NIC/CO/1 (2009), paragraf 16; İnsan Hakları Komitesi, İrlanda hakkında sonuç gözlemleri, B.M. Belge CCPR/C/IRL/CO/4 (2014), paragraf 9; İnsan Hakları Komitesi, Malta hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/MLT/CO/2 (2014), paragraf 13; İnsan Hakları Komitesi, El Salvador hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/CO/78/SLV (2004), paragraf 14; İHK, Kenya hakkında sonuç gözlemleri, CCPR/CO/83/KEN (2005), paragraf 14; İnsan Hakları Komitesi, Paraguay hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/PRY/CO/2 (2006), paragraf 10; İnsan Hakları Komitesi, Peru hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/CO/70/PER (2000), paragraf 20; İnsan Hakları Komitesi, Dominik Cumhuriyeti hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/DOM/CO/5 (2012), paragraf 15; CEDAW, Andorra hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/AND/CO/2-3 (2013), paragraf 31.

⁹⁷ İHEB, madde 2, 9, 12; MSHUS, madde 2(1), 6(2), 9, 17, 26.

⁹⁸ A.g.e.

ilgili insan hakları yükümlülükleri konusunda eğitim verilmesini sağlayacaklardır;⁹⁹

- F. Kolluk kuvvetlerinin ve diğer bireylerin veya grupların; cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özelliklerinin suç haline getirilmesine dayalı her türlü şiddet, sindirme veya istismar eyleminden sorumlu tutulmasını sağlayacaklardır;¹⁰⁰

99 CEDAW, Kadınların adalete erişimine ilişkin 33 sayılı Genel Tavsiye Kararı, BM Belgesi CEDAW/C/GC/33 (2015), paragraf 64(a): “Komite, taraf Devletlere, Devlet dışı aktörlerle işbirliği içinde: (a) Adalet sistemi personeli için Sözleşme ve kadın hakları konusunda kapasite geliştirme ve eğitim programları da dahil olmak üzere acil adımlar atmalarını tavsiye eder”; CEDAW, Ukrayna hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/UKR/CO/8 (2017), paragraf 46: “Komite, taraf Devletin lezbiyen, biseksüel ve trans bireylere yönelik ayrımcılık ve şiddete karşı gerekli korumayı, özellikle [...] sağlık personeli ile polis ve kolluk kuvvetlerine eğitim vererek sağlamasını tavsiye eder”; CEDAW, İtalya hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/ITA/CO/7 (2017), paragraf 18(d): “Ayrımcılığın kesişen biçimlerinin, hâkimler ve avukatlara yönelik eğitimler de dâhil olmak üzere, mahkemeler tarafından yeterince ele alınması sağlanmalıdır”; İnsan Hakları Komitesi, Bosna Hersek hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/BIH/CO/3 (2017), paragraf 26: “kolluk kuvvetlerine eğitim verilmesi de dâhil olmak üzere lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylere yönelik kalıp yargılar ve önyargılarla mücadele çabalarını yoğunlaştırmalıdır”; ESKHK, Fas hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi E/C.12/TUN/CO/3 (2016), paragraf 25: “Komite, taraf Devletin [...] kolluk kuvvetlerine farklı cinsel yönelimlere ve cinsiyet kimliklerine saygı gösterme konusunda eğitim vermesini tavsiye eder”; İnsan Hakları Komitesi, Güney Afrika hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/ZAF/CO/1 (2016), paragraf 21: “Taraf Devlet ayrıca kolluk kuvvetleri ve sağlık hizmetleri personelinin aile içi ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ile cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı şiddet konusunda yeterli eğitim almasını sağlamalıdır.”; İnsan Hakları Komitesi, Yunanistan hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/GRC/CO/2 (2015), paragraf 12: “Taraf Devlet, lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylere yönelik klişeler ve önyargılarla mücadele çabalarını yoğunlaştırmalıdır; buna [...] lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylere yönelik toplumsal damgalamayı sona erdirmek için kamu görevlilerine uygun eğitimin verilmesi de dâhildir”; İnsan Hakları Komitesi, Kore Cumhuriyeti hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/KOR/CO/4 (2015), paragraf 15: “cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konusunda farkındalığı ve çeşitliliğe saygıyı teşvik etmek için kamu kampanyaları yürütmeli ve kamu görevlilerine eğitim vermelidir”; İKK, Kolombiya hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/COL/CO/5 (2015), paragraf 27: “Bir kişinin cinsel yönelimi veya cinsiyet kimliği nedeniyle işlenen şiddet eylemlerini içeren davaların kovuşturulması konusunda kolluk kuvvetlerine zorunlu eğitim sağlamalıdır”; İnsan Hakları Komitesi, Hırvatistan hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/HRV/CO/3 (2015), paragraf 10: “Taraf Devlet, lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylere yönelik klişeler ve önyargılarla mücadele çabalarını artırmalı, bu kapsamda kamuoyuna yönelik bir bilinçlendirme kampanyası başlatmalı ve bu kişilerin toplumsal olarak damgalanmasına son vermek amacıyla kamu görevlilerine uygun eğitimler vermelidir.”; CEDAW, Ekvador hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/ECU/CO/8-9 (2015), paragraf 21: “lezbiyen, biseksüel ve trans bireyler de dahil olmak üzere kadınlara yönelik şiddet vakalarını sistematik olarak izlemek için bir sistem kurmalı [...] ve hakimlere, savcılara, polis memurlarına ve diğer kolluk kuvvetlerine Komite'nin 28 sayılı genel tavsiyesinde belirtilen tüm gerekçelerle kadınların eşitliği konusunda eğitim vermelidir.”

100 İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme, BM Belgesi A/RES/39/46 (1984), Madde 12: “Her Taraf Devlet, kendi yargı yetkisi altındaki herhangi bir bölgede bir işkence fiilinin işlendiğine inanmak için makul bir neden olduğunda, yetkili makamlarının derhal ve tarafsız bir soruşturma başlatmasını sağlayacaktır.”; İnsan Hakları Komitesi, Bangladeş hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/BGD/CO/1 (2017), paragraf 12(e): “tüm vakaların derhal soruşturulmasını ve failerin kovuşturulmasını ve uygun yaptırımlarla

- G. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde suçlama ve cezalandırmadan etkilenenler için hukuki destek sistemlerine, adalete ve çözüm yollarına etkin erişimi sağlayacaklardır;¹⁰¹
- H. Bireyin önceden alınan, özgür ve aydınlatılmış onamı ile gerçekleştirilen vücut modifikasyon prosedürlerini ve tedavilerini suç olmaktan çıkaracaklardır.¹⁰²

cezalandırılmasını sağlayarak lezbiyen, gay, biseksüel ve trans bireylere şiddet ve tacize karşı koruma sağlamalıdır”; İnsan Hakları Komitesi, Yunanistan hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/GRC/CO/2 (2015), paragraf 12: “Taraf Devlet, lezbiyen, gay, biseksüel ve trans bireylere yönelik kişiler ve önyargılarla mücadele etmek için çabalarını yoğunlaştırmalı ve [...] lezbiyen, gay, biseksüel ve trans bireylere yönelik tüm şiddet bildirimlerinin hızlı ve etkili bir şekilde soruşturulmasını ve cinsel yönelim temelli şiddet faillerinin kovuşturulmasını ve yaptırıma tabi tutulmasını sağlamalıdır”; İKK, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/MKD/CO/3 (2015), paragraf 13: LGBTİ topluluğu üyelerine yönelik şiddetle ilgili, “tüm şiddet eylemlerinin hızlı, etkili ve tarafsız bir şekilde soruşturulmasını ve kovuşturulmasını ve sonuçta ortaya çıkan kovuşturmanın her türlü ayrımcı saiki dikkate alınmasını sağlamalıdır. Ayrıca, Devlet faillerin adalet önüne çıkarılmasını sağlamalıdır”; İKK, Kolombiya hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/COL/CO/5 (2015), paragraf 27: “Bir kişinin cinsel yönelimi veya cinsiyet kimliği nedeniyle işlenen cinayetlerin ve saldırıların soruşturulmasını ve sorumluların adalet önüne çıkarılmasını sağlamalıdır”; İnsan Hakları Komitesi, Hırvatistan hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/HRV/CO/3 (2015), paragraf 10: “Taraf Devlet, lezbiyen, gay, biseksüel ve trans bireylere yönelik tüm şiddet bildirimlerinin etkili bir şekilde soruşturulmasını ve cinsel temelli şiddet faillerinin kovuşturulmasını ve yaptırıma tabi tutulmasını sağlamalıdır.” CEDAW, Ekvador hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/ECU/CO/8-9 (2015), paragraf 21: “lezbiyen, biseksüel ve trans bireyler de dahil olmak üzere kadınlara yönelik şiddet vakalarını sistematik olarak izlemek için bir sistem kurmalı ve faillerin kovuşturulmasını ve cezalandırılmasını sağlamalıdır”; İKK, Namibya hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/NAM/CO/2 (2017), paragraf 31: “Taraf Devlet lezbiyen, gay, biseksüel, trans ve interseks bireylere yönelik şiddetin derhal, tarafsız ve kapsamlı bir şekilde soruşturulmasını ve faillerin kovuşturulmasını ve cezalandırılmasını sağlamalıdır”; İnsan Hakları Komitesi, Moğolistan hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/MNG/CO/6 (2017), paragraf 12: “lezbiyen, gay, biseksüel, trans ve interseks bireylere yönelik kişiler ve önyargılarla mücadele çabalarını yoğunlaştırmalı ve bu kişilere yönelik ayrımcılık ve şiddet eylemlerinin soruşturulmasını, faillerin kovuşturulmasını ve suçlu bulunmaları halinde uygun cezalarla cezalandırılmalarını sağlamalıdır”; İnsan Hakları Komitesi, Honduras hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/HND/CO/2 (2017), paragraf 41: “Gözdağı, tehdit ve saldırıya ilişkin tüm iddiaların hızlı, kapsamlı, bağımsız ve tarafsız bir şekilde soruşturulmasını, faillerin adalete teslim edilmesini ve suçun ağırlığına uygun olarak usulüne uygun şekilde cezalandırılmasını sağlamalıdır.”

101 İnsan Hakları Komitesi, Moğolistan hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/MNG/CO/6 (2017), paragraf 12: “lezbiyen, gay, biseksüel, trans ve interseks bireylere yönelik kişiler ve önyargılarla mücadele çabalarını yoğunlaştırmalı ve [...] mağdurlara tam telafi sağlanmasını temin etmelidir”; İKK, Genel Yorum No. 3, BM Belgesi CAT/C/GC/3 (2012), paragraf 32: “Taraf Devletler, adalete erişimin ve tazminat arama ve elde etme mekanizmalarının kolaylıkla erişilebilir olmasını ve cinsiyet, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, [...] kişinin alıkonulma nedeni ne olursa olsun bu hakların tüm kişiler için eşit şekilde erişilebilir olmasını sağlayacak pozitif tedbirlerin alınmasını sağlamalıdır.”

102 İHEB, Madde 12; MSHUS, Madde 9, 17;

Herkes; cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri ile ilişkili tüm yoksulluk ve toplumsal dışlanma biçimlerinden korunma hakkına sahiptir.¹⁰³ Yoksulluk, herkesin eşit haklarına ve onuruna saygı gösterilmesi ilkesine uymaz ve cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde ayrımcılığa uğrama ile birlikte anlaşılabilir.

DEVLETLER,

- A. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri ile ilgili ya da bunlarla ağırlaşan her türlü yoksulluk biçiminin tedrici azalışını ve ortan kaldırılmasını sağlayacak mevzuat, idari, bütçesel tedbirlerle ekonomik politikalar dâhil diğer tedbirleri alacaklardır;¹⁰⁴
- B. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özel-

103 İHEB, Md.22, 25; ESKHS, Md. 9, 11, 12, 13; CEDAW, Md.11, 12, 13, 14; ÇHS, Md. 24, 27.

104 ESKHK, Madde 9, 11(1); ESKHK, Genel Yorum No. 7 U.N. Belge E/1992/23 (1992); ESKHK, Genel Yorum No.19, BM Belgesi E/C.12/GC/19 (2008), paragraf 29: "Bu nedenle Sözleşme, sosyal güvenlik hakkından eşit şekilde yararlanılmasını veya bu hakkın kullanılmasını ortadan kaldırma veya zayıflatma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran [...] cinsiyet, [...] sağlık durumu (HIV/AIDS dahil), cinsel yönelim ve medeni, siyasi, sosyal veya diğer statüler temelinde, ister hukukten ister fiilen, doğrudan veya dolaylı her türlü ayrımcılığı yasaklamaktadır." Paragraf 34: "Taraflar Devletler, sosyal güvenlik sistemlerinin kayıt dışı ekonomide çalışan kişileri kapsamını sağlaması için mevcut kaynaklarının azami ölçüde kullanılması için gerekli adımları atmalıdır."; ESKHK, Genel Yorum No. 20 U.N. Belge E/C.12/GC/20 (2009), paragraf 8: "Taraflar Devletlerin Sözleşme'deki hakların herhangi bir ayrımcılık yapılmaksızın kullanılmasını "garanti" edebilmeleri için, ayrımcılığın hem resmi hem de maddi olarak ortadan kaldırılması gerekir..."; Eğitimde ayrımcılığın ortadan kaldırılması: CCPR/C/MEX/CO/5, paragraf 21; CRC/C/SRB/CO/2-3 (2017), paragraf 22(b); CEDAW/C/ALB/CO/4 (2016), paragraf 38; CEDAW/C/PHL/CO/7-8 (2016), paragraf 45(a); CEDAW/C/JPN/CO/7-8 (2016), paragraf 46; E/C.12/MNG/CO/4 (2015), paragraf 13; CRC/C/COL/CO/4-5 (2015); E/C.12/GTM/CO/3 (2014), paragraf 9; E/C.12/UKR/CO/6 (2014), paragraf 10; E/C.12/IRN/CO/2 (2013), paragraf 7; E/C.12/PER/CO/2-4 (2012), paragraf 5; CEDAW/C/CRI/CO/5-6 (2011), paragraf 40; CEDAW/C/UGA/CO/7 (2010), paragraf 43

likleri temelinde marjinalleştirilmiş bireylerin toplumsal ve ekonomik açılardan içerilmesini teşvik edeceklerdir;¹⁰⁵

- C. Yoksullukla mücadele amacıyla hukuki, idari, bütçesel ve diğer önlemlerin benimsenmesi ve uygulanmasında cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde yoksulluk yaşayanların katılımını ve içerilmesini sağlayacaklardır;¹⁰⁶
- D. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri ile ilgili yoksulluğu ve toplumsal dışlanmayı azaltmak amacıyla uygun kurumsal düzenlemelerin yapılmasını ve verilerin toplanmasını sağlayacaklardır;¹⁰⁷
- E. Devlet dışı aktörlerin neden oldukları dâhil, yoksulluk ve dışlanmayla sonuçlanan ve bireyleri cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde olumsuz yönde etkileyen insan hakları ihlalleri için etkili çözüm yollarına erişimi sağlayacaklardır.¹⁰⁸

105 Aşırı Yoksulluk ve İnsan Haklarına İlişkin Kılavuz İlkeler, BM Belgesi A/HRC/21/39 (2012); ES-KHK, Genel Yorum No. 23 BM Belgesi E/C.12/GC/23 (2016), paragraf 31: "Tüm çalışanlar, insan haklarına saygılı, adil, liyakate dayalı ve şeffaf süreçler yoluyla eşit terfi fırsatına sahip olma hakkına sahiptir [...] Bu, kadınlar ve lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks çalışanlar gibi diğer çalışanlar için son derece önemlidir."

106 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Madde 21; Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Madde 25; Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Madde 5(c); Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, Madde 7; Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme, Madde 29; Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin "Eşit siyasi katılımı engelleyen faktörler ve bu zorlukların üstesinden gelmek için atılacak adımlar" konulu raporu (A/HRC/27/29), 2014, paragraf 2; Aşırı Yoksulluk ve İnsan Hakları Üzerine Yol Gösterici İlkeler, BM Belgesi A/HRC/21/39 (2012), paragraf 37: "Etkili ve anlamlı katılım, her birey ve grubun kamu işlerinin yürütülmesinde yer alma hakkının teyididir. Aynı zamanda sosyal içermeyi teşvik etmenin bir aracıdır ve en azından kamu politikalarının sürdürülebilir olmasını ve toplumun en yoksul kesimlerinin ifade edilen ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmasını sağlayarak yoksullukla mücadele çabalarının temel bir bileşenidir."

107 Aşırı Yoksulluk ve İnsan Haklarına İlişkin Kılavuz İlkeler, BM Belgesi A/HRC/21/39 (2012), paragraf 52: "Devletler, bütçe ve mali tedbirler de dâhil olmak üzere kamu politikalarının tasarlanması ve uygulanmasında, ayrıştınlımsız verilerin ve yoksullukla ilgili güncel bilgilerin dikkate alınmasını sağlamalıdır."

108 İHEB, Madde 8: "Herkes, anayasa veya yasalarla kendisine tanınmış temel hakları ihlal eden eylemlere karşı yetkili ulusal mahkemelerde etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkına sahiptir."; CEDAW, Adalete erişim hakkında Genel Yorum No. 33, BM Belgesi CEDAW/C/GC/33 (2015); Aşırı Yoksulluk ve İnsan Haklarına İlişkin Kılavuz İlkeler, BM Belgesi A/HRC/21/39 (2012), paragraf 68; İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 31, BM Belgesi CCPR/C/21/Rev.1/ Ek 1326 (2004), paragraf 15: "Taraflar Devletler, bireylerin de bu haklarını kullanabilmeleri için erişilebilir ve etkili hukuk yollarına sahip olmalarını sağlamalıdır. Bu tür hukuk yolları, belirli kategorilerdeki kişilerin özel hassasiyetlerini dikkate alacak şekilde uygun biçimde uyarlanmalıdır."

Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri de dahil olmak üzere, ayırım yapılmaksızın, herkes; insan onuruna uygun koşullarda, adil, yeterli, güvenli ve teminat altına alınmış sanitasyon ve hijyen hakkına sahiptir.¹⁰⁹

DEVLETLER,

- A. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özelliklerinden bağımsız olarak herkes tarafından güvenli ve onurlu bir şekilde erişilebilecek yeterli halka açık sanitasyon tesislerinin olmasını sağlayacaklardır;¹¹⁰
- B. Tüm okullar ve diğer kurumsal ortamlarda, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde ayırım yapılmaksızın personel, öğrenciler ve ziyaretçilerin bu yerlerdeki sanitasyon tesislerine güvenli erişimini sağlayacaklardır;¹¹¹
- C. Hem kamu sektörü hem de özel sektör işverenlerinin cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri

109 İHEB Madde 25; ESKHS Madde 11, 12; CEDAW Madde 12; ÇHS Madde 24, 27; ESKHK, Sanitasyon hakkına ilişkin açıklama, BM Belgesi E/C.12/2010/1 (2011), paragraf 7: "Sanitasyon, insanın hayatta kalması ve onurlu bir yaşam sürmesi için temel olduğundan, sanitasyon hakkı, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 11. Maddesinde yer alan yeterli yaşam standardına sahip olma hakkının temel bir bileşenidir. Sanitasyon hakkı ayrıca, diğer Sözleşme haklarının yanı sıra, Madde 12 paragraf 1 ve 2 (a), (b) ve (c)'de belirtilen sağlık hakkı, Madde 11'deki barınma hakkı ve su hakkı ile de bütünsel olarak ilişkilidir."

110 A.g.e.

111 İHEB, Madde 26; ESKHS, Madde 13; CEDAW, Madde 10; ÇHS, Madde 28, 29; Güvenli içme suyu ve sanitasyon hakkı BM Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/HRC/33/49 (2016), paragraf 31: "Devletler, insanları sanitasyon tesislerini kullanmaktan alıkoyan engelleri ortadan kaldırmak için gerekli tüm tedbirleri almalıdır. Cinsiyet kimliğine dayalı şiddete karşı ortak bir yaklaşıma ihtiyaç vardır ve girişimler toplum genelinde saygı ve kabulü artırmayı amaçlamalıdır [...] Devletler, öğretmenlerin ve yöneticilerin şiddet içermeyen öğrenme ortamları konusunda eğitilmesine ve desteklenmesine büyük önem vermelidir."

gerekçesiyle ayrımcılık yapmaksızın sanitasyona güvenli erişim sunmasını sağlayacaklardır;¹¹²

- D. Kamu hizmeti sunan kuruluşların, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri dâhil olmak üzere, ayrımcılık yapmaksızın yeterli sanitasyon olanakları sunmasını sağlayacaklardır;¹¹³
- E. Alıkonulma yerlerinde; cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde ayrımcılık yapmaksızın tüm mahpuslar, personel ve ziyaretçiler tarafından güvenli ve insan onuruna uygun bir şekilde erişilebilecek yeterli sanitasyon tesislerinin olmasını sağlayacaklardır.¹¹⁴

112 Güvenli içme suyu ve sanitasyon hakkı BM Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/HRC/33/49 (2016), paragraf 77(d): “Kadınların ve kız çocuklarının su ve sanitasyon tesislerini güvenli bir şekilde kullanabilmeleri için elverişli bir ortam yaratmalıdır. Cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık ve şiddet önlenmeli, soruşturulmalı ve düzeltilmeli ve sorumlular yargılanmalıdır”; paragraf 77(i): “Toplumsal cinsiyete duyarlı su, sanitasyon ve hijyen tesislerinin okullarda, hastanelerde, işyerlerinde, Pazar yerlerinde, gözaltı yerlerinde ve toplu taşıma merkezleri ve kamu kurumları gibi kamusal alanlarda ve diğer yerlerde mevcut olmasını sağlamalıdır. Yasa ve yönetmelikler geliştirilmeli, teşvik edilmeli ve uygulanmalı ve Hükümetlerin ve Devlet dışı aktörlerin hesap vermesini sağlamalıdır.”

113 A.g.e.; Özel Raportörün Güvenli İçme Suyu ve Sanitasyon Hakkına ilişkin Raporu, BM Belgesi A/HRC/24/44/Ek3 (2013), paragraf 69: “Özel sektör de dahil olmak üzere herkesin güvenli içme suyu ve hıfzıssıhha haklarına güvenlik, satın alınabilirlik, bulunabilirlik, erişilebilirlik, uyarlanabilirlik, eşitlik ve ayrımcılık yapmama gibi tüm açılardan tam olarak uymasını sağlamak için güçlü bağımsız hesap verebilirlik mekanizmaları kurulmalıdır.”

114 Birleşmiş Milletler Mahkumlara Uygulanacak Muameleye İlişkin Standart Asgari Kurallar (Nelson Mandela Kuralları), Kural 15: “Sihhi tesisat, her mahpusun gerektiğinde doğanın gereklerini yerine getirebilmesi için yeterli, temiz ve düzgün olacaktır”; Özel Raportör’ün yargısız veya keyfi infazlara ilişkin toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşım raporu, BM Belgesi A/HRC/35/23 (2017), paragraf 110: “adli makamlar ve cezaevi yetkilileri, transseksüel bir kişinin erkek ya da kadın cezaevine gönderilmesine karar verirken, bunu ilgili mahpusla istişare ederek ve vaka bazında yapmalıdır. Güvenlik hususları ve bireyin istekleri her şeyden önemli olmalıdır.”

Herkes, çevrimdışı hakları için geçerli olduğu üzere, çevrimiçi haklarının da korunması hakkına sahiptir.¹¹⁵ Herkes; cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özelliklerine dayalı şiddet, ayrımcılık veya başka bir zarar görmeksizin, internet dâhil, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişme ve bunları kullanma hakkına sahiptir.¹¹⁶ Şifreleme, anonim kalma ve takma ad kullanma araçlarının kullanımı da dâhil, güvenli dijital iletişim; başta yaşam, bedensel ve ruhsal bütünlük, sağlık, mahremiyet, hukuka uygun süreçlere erişim, düşünce ve ifade özgürlüğü ile barışçıl toplanma ve örgütlenme hakları olmak üzere insan haklarının tam olarak gerçekleşmesi için esastır.¹¹⁷

115 İnternette insan haklarının geliştirilmesi, korunması ve kullanılmasına ilişkin İnsan Hakları Konseyi kararı, BM Belgesi A/HRC/RES/20/8 (2012), OPI: "insanların çevrimdışı sahip oldukları hakların aynıysa çevrimiçi ortamda da korunmalıdır"

116 İHEB Madde 19; MSHUS, Madde 19; ESKHK Pakistan'a ilişkin sonuç gözlemleri, BM Belgesi E/C.12/PAK/CO/1 (2017), paragraf 88: "özellikle kırsal alanlarda internete erişimi iyileştirmek için gerekli tüm önlemleri almalıdır"; ESKHK Filipinler hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi E/C.12/PHL/CO/5-6 (2016), paragraf 58: "özellikle dezavantajlı ve ötekileştirilmiş bireyler ve gruplar için İnternet erişimini genişleterek dijital uçurumu daraltmalıdır."; ESKHK Burkina Faso hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi E/C.12/BFA/CO/1 (2016), paragraf 52: "İnternete erişimi artırmalı ve yeni teknolojilerin ve internetin kullanımına odaklanan eğitim ve bilgi merkezleri kurma çabalarını iki katına çıkarmalıdır."

117 İHEB, Md. 3, 12, 19, 20, 25; MSHUS, Md. 6(1), 9(1), 17, 19, 21, 22; ICESCR, Md. 12; CEDAW, Madde 12; ÇHS, Md. 6(1), 12, 15, 16, 19; Düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin Özel Raportör Raporu, David Kaye, BM Belgesi A/HRC/29/32 (2015), paragraf 56: "Şifreleme ve anonimlik ve bunların arkasındaki güvenlik kavramları, dijital çağda düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının kullanılmasında için gerekli olan mahremiyet ve güvenliği sağlar. Bu tür bir güvenlik, ekonomik haklar, mahremiyet, adil yargılanma, barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü ile yaşam ve vücut bütünlüğü hakkı gibi diğer hakların kullanılmasında için de gerekli olabilir."

DEVLETLER,

- A. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özelliklerine dayalı ayrımcılık olmaksızın,¹¹⁸ herkesin internet dâhil, bilgi ve iletişim teknolojilerine evrensel, uygun fiyatlı, açık, güvenli, teminat altına alınmış ve eşit erişime sahip olmasını sağlamak için gerekli tüm önlemleri alacaklardır;¹¹⁹
- B. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özelliklerine dayalı ayrımcılık olmaksızın, tüm bireylerin cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri ile ilgili olanlar da dâhil olmak üzere her türlü bilgi ve düşüncüyü bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla arama, alma ve aktarma hakkını sağlayacaktır;¹²⁰
- C. Bilgi ve iletişim teknolojilerine ve internete erişim ve bunları kullanma hakkına ilişkin her türlü kısıtlamanın, kanunlarda belirtilmiş bulunmasını ve cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde ayrımcılık yapılmaksızın insan onurunu, eşitliği ve başkalarının özgürlüklerini korumak için gerekli ve orantılı olmasını sağlayacaklardır;¹²¹

118 İHEB, Madde 2; MSHUS, Madde 2(1), 26; ESKHS, Madde 2(2); CEDAW, Madde 1; ÇHS, Madde 2(1)

119 Bkz. Dipnot 113; Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/HRC/29/25/ Ek 1 (2015): "Barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü haklarının çevrimiçi ortamda korunması da dâhil olmak üzere, uluslararası insan hakları standartlarına uygun olarak internete erişim özgürlüğünü sağlamalıdır."

120 İnsan Hakları Komitesi Genel Yorum No. 34, BM Belgesi CCPR/C/GC/34 (2011), paragraf 12: "[MSHUS Madde 19] Paragraf 2 her türlü ifade biçimini ve bunların yayılma araçlarını korur. [...] Bunlar, her türlü görsel-işitsel ifade biçiminin yanı sıra elektronik ve internet tabanlı ifade biçimlerini de içerir."; Uluslararası ve bölgesel insan hakları uzmanlarının ortak bildirisi, "Homofobi ve Transfobinin ortadan kaldırılmasında ifade ve örgütlenme özgürlüğü kilit önemdedir" (Mayıs 2014), <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=14602&LangID=E> adresinde mevcuttur

121 MSHUS, Madde 19(3) İnsan Hakları Komitesi Genel Yorum No. 34, BM Belgesi CCPR/C/GC/34 (2011), paragraf 22: "kısıtlamalar "kanunla öngörülmüş" olmalıdır; yalnızca 3. Paragrafın (a) ve (b) bentlerinde belirtilen gerekçelerden biri için uygulanabilir; ve gereklilik ve orantılılık gibi katı testlere uygun olmalıdır. Paragraf 3'te belirtilmeyen gerekçelerle, bu gerekçeler Sözleşme'de korunan diğer haklara yönelik kısıtlamaları haklı kılabilecek olsa bile, kısıtlama getirilemez. Kısıtlamalar yalnızca öngörüldükleri amaçlar için uygulanmalı ve dayandırıldıkları özel ihtiyaçla doğrudan ilişkili olmalıdır." Ve paragraf 43: "İnternet servis sağlayıcıları veya arama motorları gibi bu tür iletişimi destekleyen sistemler de dahil olmak üzere, web sitelerinin, blogların veya internet tabanlı, elektronik veya benzeri diğer bilgi yayma sistemlerinin işletilmesine yönelik her türlü kısıtlamaya, ancak [MSHUS Madde 19] paragraf 3 ile uyumlu oldukları ölçüde izin verilebilir."

- D. Şifreleme, takma ad kullanma ve anonim kalma teknolojisinin bireyler tarafından kullanımı da dâhil, dijital iletişimin gizliliği ve güvenliğine saygı gösterecek ve bunları koruyacaklardır;¹²²
- E. Kitlesele veya hedefe yönelik izleme, kişisel verilere erişim talepleri yoluyla veya şifreleme, takma ad kullanma ve anonim kalma araçlarının kullanılmasına getirilen sınırlamalar yoluyla olanlar dâhil, mahremiyet hakkına ilişkin her türlü kısıtlamanın duruma özel olmasını ve mahkeme emriyle, sadece yasanın meşru bir amaç için gerektirdiği şekilde makul, gerekli ve orantılı olmasını sağlamalıdır;¹²³

122 İHEB, Madde 12; MSHUS, Madde 17; ÇHS, Madde 16; Düşünce ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/HRC/29/32 (2015), paragraf 1: "Günümüzün önde gelen çevrimiçi güvenlik araçları olan şifreleme ve anonimlik, bireylere mahremiyetlerini korumaları için bir araç sunarak, onların herhangi bir müdahale olmaksızın fikir ve bilgilere göz atmalarını, okumalarını, geliştirmelerini ve paylaşmalarını ve [...] cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimlikleri nedeniyle zulüm görenlerin [...] ve diğerlerinin düşünce ve ifade özgürlüğü haklarını kullanmalarını sağlar"; paragraf 59: "Devletler güçlü şifreleme ve anonimliği teşvik etmemelidir. Ulusal yasalar, bireylerin şifreleme teknolojisi ve çevrimiçi anonimlik sağlayan araçlar kullanarak dijital iletişimlerinin gizliliğini korumakta özgür olduklarını kabul etmemelidir."; İfade ve düşünce özgürlüğü Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/HRC/32/38 (2016), paragraf 57.

123 İnsan Hakları Komitesi Güney Afrika hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CCPR/C/ZAF/CO/1 (2016), paragraf 43: "gözetim faaliyetlerinin 17. Madde de dahil olmak üzere Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerine uygun olmasını ve özel hayatın gizliliğine yönelik her türlü müdahalenin yasallık, gereklilik ve orantılılık ilkelerine uygun olmasını sağlamak için gerekli tüm önlemleri almalıdır. Taraf Devlet, önceden yargı izni olmaksızın özel iletişimin toplu olarak izlenmesinden kaçınmalı ve verilerin üçüncü taraflarca zorunlu olarak saklanması şartını kaldırmayı veya sınırlandırmayı düşünmemelidir. Ayrıca, kolluk kuvvetleri ve güvenlik hizmetleri tarafından iletişimin dinlenmesinin yalnızca yasalara uygun olarak ve yargı denetimi altında yapılmasını sağlamalıdır. Taraf Devlet, gözetim politikasının şeffaflığını artırmalı ve suiistimalleri önlemek ve bireylerin etkili hukuk yollarına erişimini sağlamak için hızla bağımsız gözetim mekanizmaları kurmalıdır."; İnsan Hakları Komitesi Birleşik Krallık hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CCPR/C/GBR/CO/7 (2015): "özel hayatın gizliliğine, aileye, konuta veya yazışmalara yönelik her türlü müdahalenin (i) kamuya açık olan (ii) iletişim verilerinin toplanması, bunlara erişim ve bunların kullanımının belirli meşru amaçlara uygun olmasını sağlayan hükümler içeren (iii) yeterince kesin olan ve bu tür bir müdahaleye izin verilebilecek kesin koşulları, yetkilendirme usullerini, gözetim altına alınabilecek kişi kategorilerini, gözetim süresinin sınırını ve toplanan verilerin kullanımı ve saklanmasına ilişkin usulleri ayrıntılı olarak belirleyen ve (iv) kötüye kullanıma karşı etkili güvenceler sağlayan yasalarla yetkilendirilmesini sağlamalıdır."; İfade ve düşünce özgürlüğü Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/HRC/29/32 (2015), paragraf 60: "Devletler, düşünce ve ifade özgürlüğü haklarını kolaylaştıran ve çoğu zaman mümkün kılan şifreleme ve anonimliği kısıtlamamalıdır. Genel yasalar gerekli ve orantılı değildir. Devletler, arka kapılar, zayıf şifreleme standartları ve anahtar emanetleri gibi bireylerin çevrimiçi ortamda sahip olabilecekleri güvenliği zayıflatan tüm tedbirlerden kaçınmalıdır. Buna ek olarak, Devletler dijital iletişim ve çevrimiçi hizmetlere erişim için kullanıcıların kimliğinin belirlenmesini bir koşul haline getirmekten ve mobil kullanıcılar için SIM kart kaydını zorunlu kılmaktan kaçınmalıdır. Kurumsal aktörler de aynı şekilde şifreleme ve anonimliği (takma ad kullanımı da dahil olmak üzere) kısıtlayan kendi politikalarını göz önünde bulundurmalıdır. Mahkeme kararıyla şifre çözme, ulusal ve uluslararası hukuka tabi olarak, ancak şeffaf ve kamunun erişimine açık kanunların sadece hedefe yönelik, vaka bazında bireylere uygulanması (yani kitlelere uygulanmaması) ve adli emre ve bireylerin adil yargılanma haklarının korunmasına tabi olması halinde izin verilebilir."

- F. Kişisel profillemeye için kişisel verilerin işlenmesinin, kişisel verilerin korunması da dâhil, ilgili insan hakları standartlarıyla tutarlı olmasını sağlayacak ve cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde yapılanlar dâhil ayrımcılığa yol açmayacak tedbirler alacaklardır;¹²⁴
- G. Uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde bireylere karşı çevrimiçi nefret söylemi, taciz ve teknolojik şiddeti önleme, ortadan kaldırma ve bunlara çözüm bulmaya yönelik olarak, ilgili uluslararası standartlarda belirtildiği üzere, ilgili paydaşlarla istişare içinde, özel sektörün hesap verebilirliği dâhil, gerekli tüm hukuki, idari, teknik ve diğer türden önlemleri alacaklardır.¹²⁵

¹²⁴ Dijital çağda mahremiyet hakkına ilişkin İnsan Hakları Konseyi kararı, BM Belgesi A/HRC/RES/34/7 (2017); İnsan Hakları Komitesi İsveç hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/SWE/CO/7 (2016), paragraf 37:” (a) kişisel verilerin istihbarat paylaşımını düzenleyen tüm yasa ve politikaların, yasallık, orantılılık ve gereklilik ilkeleri de dâhil olmak üzere, Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerine, özellikle de 17. Maddeye tam olarak uygun olmasını sağlamalıdır; (b) kişisel verilerin istihbari paylaşımı üzerinde etkili ve bağımsız denetim mekanizmalarının hayata geçirilmesini sağlamalıdır; ve (c) etkilenen kişilerin istismar durumlarında etkili çözüm yollarına uygun şekilde erişebilmelerini sağlamalıdır.”

İKK Kamerun hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CAT/C/CMR/CO/4 (2010), paragraf 31: “kişisel verilerin toplanması hassas gizlilik konularını gündeme getirmekte ve verilerin kötüye kullanılmasını önlemek için uygun tedbirlerin alınması gerektiğini vurgulamaktadır.” CEDAW Slovakya hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/SVK/CO/5-6 (2015), paragraf 38: “verilerin toplanması, işlenmesi ve yayılması da dahil olmak üzere veri toplama süreci boyunca kişisel bilgilerin sıkı bir şekilde korunmasını sağlamalıdır”; Azınlıklar Hakkında Bağımsız Uzman Raporu, BM Belgesi A/HRC/28/64/ Ek 2 (2015): “Kişisel verilerin korunması ve mahremiyete ilişkin uluslararası standartlara uygun olarak ayrımcılık, damgalama ve hassas bilgilerin kötüye kullanılmasına karşı koruma sağlayacak hükümler getirilmelidir.”; Yaşlıların haklarına ilişkin Bağımsız Uzman Raporları, BM Belgesi A/HRC/33/44/ Ek 1 (2016), paragraf 77: “Veri toplama ve analizi, veri koruma ve mahremiyet hakkına ilişkin uluslararası standartlara uygun olmalıdır”; BM Belgesi A/HRC/30/43/”Ek 2 (2015): “damgalama ve potansiyel kötüye kullanımın kaçınmak için veriler mak”l bir şekilde kullanılmalıdır ve veri koruma ve mahremiyet hakkına saygı göstermek ve uygulamak için veri toplarken ve analiz ederken özel dikkat gösterilmelidir.”

¹²⁵ İnsan Hakları Komitesi Bosna Hersek hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CCPR/C/BIH/CO/3 (2017), paragraf 22: “Sözleşme’nin 19. Ve 20. Maddeleri ve Komite’nin düşünce ve ifade özgürlüklerine ilişkin 34 (2011) sayılı genel yorumu uyarınca, internet de dahil olmak üzere nefret söylemiyle mücadele etmelidir”; İnsan Hakları Komitesi, Polonya Hakkında Sonuç Gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/POL/CO/6 (2010), paragraf 8: “Ceza Kanunu’nu cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı nefret söylemi ve nefret suçlarını cezalandırılabilir suç kategorileri arasında tanımlayacak şekilde değiştirmelidir”; İKK Norveç hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CAT/C/NOR/CO/6-7 (2012), paragraf 21: “şiddet eylemlerinin, ayrımcılığın ve nefret söyleminin sistematik olarak oluşturulmasını, kovuşturulmasını ve fail olduğu iddia edilen kişilerin yargılanmasını, suçlu bulunmaları halinde mahkum edilmelerini ve suçun ağırlığıyla orantılı cezalara çarptırılmalarını sağlamalıdır”; CERD, Hollanda hakkında sonuç gözlemleri, BM Belgesi CERD/C/NLD/CO/19-21 (2015), paragraf 12: “Medya ve internet hizmet sağlayıcıları arasında klişelerden ve ayrımcı tutumlardan kaçınmanın önemi ve çeşitliliğin içsel değeri konusunda farkındalığı aktif bir şekilde teşvik etmelidir”; BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri (2011); OHCHR “LGBTİ Kişilere Karşı Ayrımcılıkla Mücadele Konusunda İş Dünyası için Davranış Standartları” (2017).

Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde bir insan hakkı ihlaline maruz kalan her mağdur; olgular, koşullar ve ihlalin ortaya çıkmasının nedenleri hakkındaki hakikati bilme hakkına sahiptir.¹²⁶ Hakikat hakkı, olguları ortaya koymak için etkili, bağımsız ve tarafsız soruşturmayı ve uluslararası hukuk tarafından tanınan her türlü tazminatı içermektedir.¹²⁷ Hakikat hakkı, zaman aşımına tabi değildir ve uygulanmasında, geçmişteki olaylarla ilgili hakikati bilmeye dair bireysel bir hak ve toplumsal bir haktan oluşan ikili doğası akılda tutulmalıdır.¹²⁸

126 İHEB, Madde 19: “Herkesin düşünce ve ifade özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak, herhangi bir müdahale olmaksızın kanaat sahibi olma ve herhangi bir medya aracılığıyla ve sınırlara bakılmaksızın bilgi ve fikir arama, alma ve verme özgürlüğünü de içerir.”; MSHUS, Madde 19(2): “Herkes ifade özgürlüğüne hakkına sahiptir; bu hak, sınırlara bakılmaksızın, sözlü, yazılı, basılı, sanat yoluyla veya kendi seçtiği başka bir araçla her türlü bilgi ve düşünceyi arama, elde etme ve yayma özgürlüğünü de içerir.”; Cezasızlıkla mücadele için eylem yoluyla insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için güncellenmiş ilkeler dizisi, BM Belgesi E/CN.4/2005/102/ Ek 1 (2005), İlke 2: “Her halk, iğrenç suçların işlenmesiyle ilgili geçmiş olaylar ve kitlesel ya da sistematik ihlaller yoluyla bu suçların işlenmesine yol açan koşullar ve nedenler hakkındaki gerçeği bilme konusunda devredilemez bir hakka sahiptir. Hakikati öğrenme hakkının tam ve etkili bir şekilde kullanılması, ihlallerin tekrarlanmasına karşı hayati bir güvence sağlar.”; İfade özgürlüğü Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/68/362 (2013), paragraf 24: “Hakikati öğrenme hakkı ile bilgiye erişim hakkı açıkça birbiriyle ilişkilidir. İnsan hakları ihlalleri hakkında bilgi alma ve arama hakkı, geçmişteki ağır ve/veya sistematik ihlallerle sınırlı değildir.”; BM Genel Kurulu'nun 68/165 sayılı Hakikati Öğrenme Hakkı Kararı (2013), OPI: “Cezasızlığın sona erdirilmesine katkıda bulunmak ve insan haklarını teşvik etmek ve korumak için hakikati bilme hakkına saygı göstermenin ve bu hakkı güvence altına almanın önemini kabul eder”

127 İfade özgürlüğü Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/68/362 (2013), paragraf 30: “insan hakları ihlallerine ilişkin adli soruşturmaların yürütülmesi Devletin temel bir sorumluluğu ve hakikati bilme hakkının hayata geçirilmesi için önemli bir başlangıç noktasıdır”

128 Tazminatlara ilişkin BM Temel İlkeleri ve Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Ağır İhlalleri ve Uluslararası İnsancıl Hukukun Ciddi İhlalleri Mağdurlarının Çözüm ve Tazminat Hakkına İlişkin Kılavuz İlkeler, BM Belgesi A/RES/60/147 (2005) ek, paragraf 6: “Yürürlükteki bir antlaşmada öngörülmediği veya diğer uluslararası yasal yükümlülüklerde yer aldığı hallerde, uluslararası hukuka göre suç teşkil eden ağır uluslararası insan hakları hukuku ihlalleri ve ciddi uluslararası insancıl hukuk ihlalleri için zaman aşımı uygulanmayacaktır.”

DEVLETLER,

- A. Kamu nezdinde özür, ilgili cezai mahkûmiyet ve sabıka kayıtlarının iptali, rehabilitasyon ve iade hizmetleri, yeterli tazminatın ve tekrar gerçekleşmemesinin sağlanması dâhil; cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde ihlallerin mağdurları için telafi sağlayacak yasa hükümlerini kabul edeceklerdir;¹²⁹
- B. Zihinsel ve fiziksel bütünlük hakkının ihlali durumunda, çözüm yollarına etkili erişim, telafi, giderim ve gerektiğinde psikolojik destek ve onarıcı tedavi sağlayacaklardır;¹³⁰
- C. Doğru tıbbi kayıtlara tam erişim de dâhil, bireylerin tıbbi geçmişleri hakkındaki gerçeği bilme hakkını koruyacaklardır;¹³¹
- D. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özelliklerine dayalı ihlallerle ilgili hakikati ortaya çıkaracak usulleri benimseyecek ve tam olarak uygulayacaklardır;¹³²

129 İfade özgürlüğü Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/68/362 (2013), paragraf 98: "Kamu kurumları tarafından tutulan bilgilere erişim hakkını mümkün olan en geniş anlamda objektif olarak belirleyen ulusal bir normatif çerçevenin kabul edilmesi, bilgiye erişim hakkının ulusal düzeyde hayata geçirilmesi için hayati önem taşımaktadır. Mevzuat azami ifşa ilkesine dayandırılmalıdır."; Tazminatlara ilişkin BM Temel İlkeleri ve Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Ağır İhlalleri ve Uluslararası İnsancıl Hukukun Ciddi İhlallerinin Mağdurları için Çözüm ve Tazminat Hakkına İlişkin Kılavuz İlkeler, BM Belgesi A/RES/60/147 (2005) ek, paragraf 2: "Devletler, halihazırda yapmamışlarsa, uluslararası hukukun gerektirdiği şekilde, [...] tazminat da dahil olmak üzere yeterli, etkili, hızlı ve uygun hukuk yollarını sunarak iç hukuklarının uluslararası yasal yükümlülükleriyle tutarlı olmasını sağlayacaklardır"; ve paragraf.18-23: "İç hukuka ve uluslararası hukuka uygun olarak ve bireysel koşullar dikkate alınarak, uluslararası insan hakları hukukunun ağır ihlallerinin ve uluslararası insancıl hukukun ciddi ihlallerinin mağdurlarına, ihlalin ağırlığına ve her bir vakanın koşullarına uygun ve orantılı olarak, iade, tazminat, rehabilitasyon, tatmin ve tekrarlanmama garantilerini içeren 19 ila 23. İlkelerde belirtildiği şekilde tam ve etkili telafi sağlanmalıdır."

130 İHEB, Madde 8; MSHUS, Madde 2(3); İKS, Madde 14.; Cezasızlıkla mücadele için eylem yoluyla insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için güncellenmiş ilkeler seti, BM Belgesi E/CN.4/2005/102/ Ek I (2005), İlke 34: "Telafi hakkı, mağdurların uğradığı tüm zararları kapsayacaktır; uluslararası hukuk tarafından öngörülen eski hale iade, tazminat, rehabilitasyon ve tatmin tedbirlerini içerecektir."

131 İnsan Hakları Komitesi İsviçre'ye ilişkin sonuç gözlemleri, BM Belgesi CCPR/C/CHE/CO/4 (2017), paragraf 25: "tıbbi kayıtların erişilebilir olmasını ve interseks bireylerin etkin nzaları olmaksızın tedavi veya cerrahi prosedürlere tabi tutuldukları durumlarda soruşturma başlatılmasını sağlamalıdır"; CEDAW Çek Cumhuriyeti'ne ilişkin sonuç gözlemleri, BM Belgesi CEDAW/C/CZE/CO/6 (2016), paragraf 29: "yasalara aykırı olarak gerçekleştirilen kısırlaştırmalar konusunda tüm mağdurlara tıbbi kayıtlarına erişim konusunda yardım sağlamalıdır."

132 Cezasızlıkla mücadele için eylem yoluyla insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için güncellen-

- E. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özelliklerine dayalı insan hakları ihlallerine ilişkin hakikati arayan bir mekanizma ve süreç oluşturacaklardır;¹³³
- F. Bireylerin mahremiyet hakkına saygı göstermenin ve bu hakkı korumanın yanı sıra, bireysel mağdurlara ve ailelerine ek olarak, genel anlamda toplulukların ve toplumun da cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özelliklerine dayalı sistematik insan hakları ihlalleri hakkında hakikati öğrenme hakkını kullanmalarını sağlayacaklardır;¹³⁴
- G. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özelliklerine dayalı insan hakları ihlallerine dair belgesel kanıtları koruyacak ve cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve

---

miş ilkeler seti, BM Belgesi E/CN.4/2005/102/ Ek I (2005), İlke 8(d): “Soruşturma komisyonları her türlü insan hakları ve insancıl hukuk ihlalini inceleme yetkisine sahip olabilir. Soruşturmaları öncelikli olarak, özellikle kadınların ve diğer savunmasız grupların temel haklarının ihlalleri de dahil olmak üzere, uluslararası hukuka göre ciddi suç teşkil eden ihlallere odaklanmalıdır”;

133 Cezasızlıkla mücadele için eylem yoluyla insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için güncellenmiş ilkeler seti, BM Belgesi E/CN.4/2005/102/ Ek I (2005), İlke 5: “Kitlesel veya sistematik olarak işlenen ağır suçlara maruz kalmış toplumlar, gerçeğin ortaya çıkarılması ve delillerin ortadan kaybolmasının önlenmesi amacıyla bu ihlalleri çevreleyen olguları tespit etmek için bir hakikat komisyonu veya başka bir soruşturma komisyonunun kurulmasından özellikle yararlanabilir.” CEDAW Çek Cumhuriyeti hakkında nihai gözlemler, BM Belgesi CEDAW/C/CZE/CO/6 (2016), paragraf 29: “İstemsiz kısırlaştırma uygulamasının neden olduğu zararın tam kapsamını araştırmak üzere bağımsız bir komite atamalı ve tazminat için başvuran tüm potansiyel kişilere sürekli ulaşılmasını desteklemelidir.”

134 İnsan Hakları Komitesi, 19. Maddeye ilişkin 34 No.lu Genel Yorum, BM Belgesi CCPR/C/GC/34 (2011), paragraf 19: “Bilgiye erişim hakkını hayata geçirmek için taraf Devletler, kamu yararını ilgilendiren Devlet bilgilerini proaktif bir şekilde kamu alanına sunmalıdır. Taraf Devletler, bu tür bilgilere kolay, hızlı, etkili ve pratik erişimi sağlamak için her türlü çabayı göstermelidir. Taraf Devletler ayrıca, bilgi edinme özgürlüğü mevzuatı gibi yollarla bilgiye erişimin sağlanabilmesi için gerekli usulleri yürürlüğe koymalıdır. Bu usuller, bilgi taleplerinin Sözleşme ile uyumlu açık kurallara göre zamanında işleme konulmasını sağlamalıdır. Bilgi taleplerine ilişkin ücretler, bilgiye erişimin önünde makul olmayan bir engel teşkil edecek şekilde olmamalıdır. Yetkililer, bilgiye erişim sağlamayı reddetmeleri halinde bunun nedenlerini belirtmelidir. Bilgiye erişimin reddedilmesi ve taleplere yanıt verilmemesi durumlarında yapılacak itirazlar için düzenlemeler yapılmalıdır.”; İfade özgürlüğü Özel Raportörü Raporu, BM Belgesi A/68/362 (2013), paragraf 29: “Ciddi insan hakları ihlalleri bağlamında, Devletlerin yalnızca mağdurları ve ailelerini değil, aynı zamanda tüm toplumu neler olduğu konusunda bilgilendirmesini gerektiren özel bir yükümlülük vardır.”; Teliflere İlişkin BM Temel İlkeleri ve Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Ağır İhlalleri ve Uluslararası İnsancıl Hukukun Ciddi İhlalleri Mağdurlarının Çözüm ve Telifi Hakkına İlişkin Kılavuz İlkeler, BM Belgesi A/RES/60/147 (2005) ek, paragraf 22: “gerçeklerin doğrulanmasını ve mağdurları, mağdurların yakınlarının, tanıkların veya mağdura yardım etmek veya başka ihlallerin meydana gelmesini önlemek için müdahale eden kişilerin güvenliğini ve çıkarlarını daha fazla zarara uğratmadığı veya tehdit etmediği ölçüde gerçeğin tam ve kamuya açık bir şekilde ifşa edilmesini sağlamalıdır.”

cinsiyet özelliklerine dayalı ihlaller hakkında bilgi içeren arşivlere yeterli erişimi sağlayacaklardır;¹³⁵

- H. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde uygulanan ayrımcılık ve şiddetin geçmişi, nedenleri, doğası ve sonuçları ile ilgili olguların ve hakikatin anlatılmasını ve cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelinde geçmişte bireylere yapılan muamele hakkında kapsamlı ve nesnel bir bilinçlendirme için bunların eğitim programına eklenmesini sağlayacaklardır;¹³⁶
- İ. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri temelli ihlaller yaşayan mağdurların çektikleri acıların kamusal etkinlikler, müzeler ve diğer toplumsal ve kültürel etkinlikler yoluyla anılmasını sağlayacaklardır.¹³⁷

135 Cezasızlıkla mücadele için eylem yoluyla insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için güncellenmiş ilkeler seti, BM Belgesi E/CN.4/2005/102/ Ek I (2005), İlke 3: “Bir halkın uğradığı zulmün tarihini bilmesi mirasının bir parçasıdır ve bu nedenle, Devletin insan hakları ve insanlı hukuk ihlallerine ilişkin arşivleri ve diğer kanıtları koruma ve bu ihlallerin bilinmesini kolaylaştırma görevinin yerine getirilmesi için uygun önlemler alınmalıdır. Bu tür tedbirler, kolektif hafızayı yok olmaktan korumayı ve özellikle de intikamcı ve inkârcı argümanların gelişmesini önlemeyi amaçlamalıdır.”

136 Teliflere İlişkin BM Temel İlkeleri ve Uluslararası İnsan Hakları Hukukununun Ağır İhlalleri ve Uluslararası İnsanlı Hukukun Ciddi İhlallerinin Mağdurları için Çözüm ve Telif Hakkına İlişkin Kılavuz İlkeler, BM Belgesi A/RES/60/147 (2005) ek, paragraf 22(h): “Uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insanlı hukuk eğitimlerinde ve her düzeydeki eğitim materyallerinde meydana gelen ihlallerin doğru bir şekilde anlatılması”

137 Kültürel Haklar Alanında Özel Raportör, Çatışma sonrası ve bölünmüş toplumlarda geçmişte yaşanan olayların hafızalaştırılması süreçlerine ilişkin rapor, BM Belgesi A/HRC/25/49 (2014).

Herkes, bireysel olarak veya başkalarıyla birlikte, uluslararası insan hakları hukuku hükümlerine uygun olduğunda, kültürler, gelenekler, diller, ritüeller ve festivalleri yaşama, koruma, muhafaza etme ve canlandırma hakkına ve cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri ile ilgili önemli kültür alanlarını koruma hakkına sahiptir.¹³⁸ Herkes, bireysel olarak veya başkalarıyla birlikte, kullanılan araç ve teknolojiler ne olursa olsun, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özelliklerine dayalı herhangi bir ayrımcılık olmaksızın, sanatsal yaratım, üretim, yayım yapma, dağıtım ve zevk alma yoluyla kültürel çeşitliliği ortaya koyma hakkına sahiptir.¹³⁹ Herkes, bireysel olarak veya başkalarıyla birlikte, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi veya cinsiyet özellikleri temelinde ayrımcılık yapılmaksızın, bu amaçlar için kaynak arama, alma, sağlama ve kullanma hakkına sahiptir.¹⁴⁰

DEVLETLER,

- A. Herkesin, eşit insan onuru ve eşit saygı duyulması temelinde, tüm cinsel yönelimler, cinsiyet kimlikleri, cinsiyet ifadeleri ve cinsiyet özelliklerinden bireylerin kültürel ifadelerinin çeşitliliğini yaşama, koruma, muhafaza etme ve canlandırma hakkını kullanmasını sağlayacaktır.¹⁴¹

138 ESKHK, Md. 1(1), 2(2), 15(1); CEDAW, Madde 13(c).

139 İHEB, Madde 27; ÇHS, Madde 31(2); ESKHK, Herkesin kültürel yaşama katılma hakkına ilişkin Genel Yorum 21, BM Belgesi E/C.12/GC/21

140 İHEB, Madde 19; MSHUS, Madde 19(2)

141 İHEB, Md. I, 2, 27; ESKHS, Md. 1(1), 2(2), 15(1); MSHUS, Madde 19(2); ESKHK, Herkesin kültürel yaşama katılma hakkına ilişkin Genel Yorum 21, BM Belgesi E/C.12/GC/21

Toplumun ve uluslararası topluluğun tüm üyelerinin, insan haklarının gerçekleştirilmesi ile ilgili sorumlulukları vardır. Bu nedenle, biz aşağıdakileri tavsiye etmekteyiz:

- A. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, bu İlkeleri onaylamalıdır, dünya genelinde uygulanmasını teşvik etmelidir ve bunları, saha düzeyi de dâhil olmak üzere, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi'nin çalışmasına katmalıdır;
- B. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, bu İlkeleri onaylamalıdır ve devletlerin bu ülkelere uymasını teşvik etmek amacıyla, cinsel yönelime veya cinsiyet kimliğine dayalı insan hakları ihlallerini önemli ölçüde dikkate almalıdır;
- C. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Özel Prosedürleri, cinsel yönelime veya cinsiyet kimliğine dayalı insan hakları ihlalleri konusunda gerekli dikkati göstermelidir ve bu İlkeleri, kendi direktiflerinin uygulamasına entegre etmelidir;
- D. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, 1996/31 sayılı Önergesine uygun olarak, çeşitli cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri olan kişilerin insan haklarını teşvik etme ve koruma amacı taşıyan sivil toplum örgütlerini tanımalı ve akredite etmelidir;
- E. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşme Organları, bu İlkeleri kendi içtihatları ve devlet raporlarının incelemesi de dâhil olmak üzere kendi ilgili yetkilerinin uygulanmasına güçlü bir şekilde entegre etmelidir ve uygun olduğu durumlarda, insan hakları hukukunun çeşitli cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri olan kişilere uygulanmasına ilişkin genel yorumları ya da diğer yorumlayıcı metinleri benimsemelidir;
- F. Dünya Sağlık Örgütü ve UNAIDS programı, kişilerin cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimlikleri ile ilgili sağlık ihtiyaçlarına cevap veren ve bu kişilerin insan haklarına ve insanlık onuruna tama-

men saygı duyan, uygun sağlık hizmetlerinin ve bakımının sunulmasına ilişkin rehber ilkeler geliştirmelidir;

- G. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı işkence görmüş olan veya haklı nedenlere dayanan bir işkence korkusu olan kişileri korumak ve insani yardım veya diğer hizmetler ile ya da mülteci statüsüne karar verilmesi ile ilgili olarak hiç kimseye ayrımcılık yapılmamasını sağlamak amacıyla bu İlkeleri entegre etmelidir;
- H. İnsan haklarına ilişkin taahhütleri olan bölgesel ve alt bölge hükümetler arası örgütler ve insan hakları bölgesel sözleşme organları; bu İlkelerin teşvik edilmesinin bunların çeşitli insan hakları mekanizmaları, prosedürleri ve diğer düzenlemeleri ve girişimleri yetkisinin uygulanmasının bütünleyicisi olmasını sağlamalıdır;
- I. Bölgesel insan hakları mahkemeleri, yorumladıkları insan hakları sözleşmeleri ile bağlantılı olan bu İlkeleri, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine ilişkin gelişmekte olan davalarına güçlü bir şekilde entegre etmelidir;
- J. Ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde insan hakları üzerine çalışan sivil toplum kuruluşları, kendi özel yetkileri çerçevesinde söz konusu bu İlkelere saygı duyulmasını teşvik etmelidir;
- K. İnsani yardım örgütleri, bu İlkeleri herhangi bir insani operasyona veya yardım operasyonuna dâhil etmelidir ve yardımların ve diğer hizmetlerin sunumunda cinsel yönelime veya cinsiyet kimliğine dayalı olarak kişiler arasında ayrımcılık yapmaktan kaçınmalıdır;
- L. Ulusal insan hakları kuruluşları, devlet ve devlet dışı aktörlerin bu İlkelere saygı duymasını teşvik etmelidir ve çeşitli cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimlikleri olan kişilerin insan haklarının teşvik edilmesini ve korunmasını çalışmalarına dâhil etmelidir;
- M. Tıbbi, cezai ve hukuki adalet ve eğitim sektörleri de dâhil olmak üzere meslek örgütleri, bu İlkelerin uygulanmasını güçlü bir şekilde teşvik ettiklerinden emin olmak için uygulamalarını ve rehber ilkelerini gözden geçirmelidir;

- N. Ticari örgütler, kendi işgüçlerine ilişkin olarak bu ülkelere saygı gösterilmesini sağlamak ve bu ülkeleri ulusal ve uluslararası bağlamda teşvik etmek konularında üstlendikleri önemli rolü kabul etmeli ve bu role göre hareket etmelidir;
- O. Kitle iletişim araçları, cinsel yönelimler ve cinsiyet kimliği ile ilgili kalıp yargıları kullanmaktan kaçınmalıdır ve insanların cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimliklerinin çeşitliliğine ilişkin hoşgörüyü ve bunun kabul edilmesini teşvik etmelidir ve bu konulara ilişkin olarak farkındalık oluşturmalıdır;
- P. Resmi ve özel fon sağlayıcılar, çeşitli cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri olanların insan haklarının korunması ve teşvik edilmesi için sivil toplum örgütlerine ve diğer örgütlere finansal destek sağlamalıdır.

SÖZ KONUSU BU ÜLKELER VE TAVSİYELER, uluslararası insan hakları hukukunun çeşitli cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri olan kişilerin yaşamlarına ve tecrübelerine uygulanmasını yansıtmaktadır ve burada yer alan hiçbir şey uluslararası, bölgesel ya da ulusal kanunlar veya standartlar ile tanımlandığı gibi böylesi kişilerin haklarını ve özgürlüklerini kısıtlayıcı veya bir şekilde sınırlayıcı olarak yorumlanmamalıdır.

2017 Yılında Benimsenen Ek Tavsiyeler

Toplumun ve uluslararası topluluğun tüm üyelerinin insan haklarının gerçekleşmesi konusunda sorumlulukları vardır. Bu nedenle aşağıdakileri öneriyoruz:

- Q. Ulusal insan hakları kurumları, program ve etkinliklerinde cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri ile ilgili insan hakları konularında harekete geçmeli, şikâyet yönetimi ve insan hakları eğitimi de dâhil olmak üzere tüm işlevlerinde bu konuların anaakımlaştırılmasını sağlamalı ve çeşitli cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özelliklerine sahip kişilerin bu kurumların yönetimine ve çalışanlarına dâhil edilmesini teşvik etmelidir;¹⁴²

¹⁴² Genel Kurul'un 20 Aralık 1993 tarihli ve 48/134 sayılı kararıyla kabul edilen Ulusal Kurumların Statüsüne İlişkin Ülkeler (Paris Ülkeleri): "Bir ulusal kurum, insan haklarını geliştirme ve koruma yetki-

- R. Spor organizasyonları, Yogyakarta İlkeleri (2006) ve bu Ek İlkeler (2017) ile birlikte ilgili tüm insan hakları normlarını ve standartlarını, özellikle aşağıda belirtilen politika ve uygulamalarına entegre etmelidir:
- i. Uygun soyunma odalarının kurulması ve çeşitli cinsel yönelimleri, cinsiyet kimlikleri, cinsiyet ifadeleri ve cinsiyet özelliklerine sahip kişiler için spor bağlamında ayrımcılığı yasaklayan kanunların uygulanmasına ilişkin spor camiasının duyarlılığının sağlanması da dâhil, spora ve fiziksel etkinliklere katılımı teşvik eden karşılayıcı alanlar yaratmak için pratik adımlar atılması;¹⁴³
  - ii. Spora katılmak isteyen tüm bireylerin cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özelliklerine bakılmaksızın desteklenmesinin ve tüm bireylerin kısıtlama olmaksızın, yalnızca makul, keyfi olmayan ve orantılı koşullara tabi olarak, kendi beyan ettikleri cinsiyetlerine uygun olarak katılımlarının sağlanması;¹⁴⁴

---

sine sahip olmalıdır. [...] Bir ulusal kurum, diğerlerinin yanı sıra, aşağıdaki sorumluluklara sahip olacaktır: [...] Ulusal mevzuatın, düzenlemelerin ve uygulamaların, Devletin taraf olduğu uluslararası insan hakları belgeleriyle uyumlu hale getirilmesini ve bunların etkili bir şekilde uygulanmasını teşvik etmek ve sağlamak [...] Ulusal kurumun yapısı ve üyelerinin atanması, ister seçim yoluyla ister başka bir şekilde olsun, insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde yer alan sosyal güçlerin (sivil toplumun) çoğulcu temsilini sağlamak için gerekli tüm garantileri sağlayan bir prosedüre uygun olarak oluşturulacaktır." Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı şiddet ve ayrımcılığa ilişkin İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Raporu, BM Belgesi A/HRC/29/23, paragraf 80: "Yüksek Komiser, ulusal insan hakları kurumlarının, uluslararası insan hakları standartlarının ulusal düzeyde etkili bir şekilde uygulanmasını teşvik etmek ve izlemek için kendi yetkileri bağlamında LGBT ve interseks bireylere yönelik şiddet ve ayrımcılığı ele almalarını tavsiye eder."

143 İHEB, Madde 2, 25; ESKHS, Madde 2(2), 12; CEDAW, Madde 1, 12; ÇHS, Madde 2(1), 24; Özel Raportörün Sağlık Hakkı Raporu, BM Belgesi A/HRC/32/33 (2016), paragraf 59-61: "Politikalar uluslararası insan hakları normlarını yansıtmalı, trans bireyleri ve ikili cinsiyete sahip olmayan bireyleri katılmadan dışlamamalı ve tam katılımın ön koşulu olarak ilgisiz klinik verilere veya gereksiz tıbbi prosedürler gerektirmemelidir. [...] Devletler, spor kuruluşları ve diğer aktörler, tüm kişilerin kendilerini tanımladıkları cinsiyet temelinde amatör spora katılmalarına izin veren ayrımcılık karşıtı politikalar benimsemelidir. Trans bireyler ve ikili cinsiyete sahip olmayan bireyler için spor ve fiziksel aktiviteye katılabilecekleri sıcak alanlar yaratmaya yönelik pratik adımlar arasında uygun soyunma odalarının tesis edilmesi, spor topluluklarının duyarlı hale getirilmesi ve spor bağlamında ayrımcılık karşıtı yasaların uygulanması yer alabilir."

144 İHEB, Madde 2, 25; ESKHS, Madde 2(2), 12; CEDAW, Madde 1, 12; ÇHS, Madde 2(1), 24; Özel Raportörün Sağlık Hakkı Raporu, BM Belgesi A/HRC/32/33 (2016), paragraf 53: "cinsiyet ayrımı politikaları sporda çok sayıda hak ihlaline yol açmıştır. Cinsiyet ayrımı tarihsel olarak güvenlik ve adalet temelinde meşrulaştırılmış ve erkeklerin fiziksel üstünlüğüne ilişkin varsayımlara dayandırılmıştır. Çeşitli hukuki kararlar bunun bir genelleme olduğunu belirtmiş ve bireysel olarak kız çocuk-

- iii. Kadın sporcuların spora kadın kategorisinde katılmalarını sağlamak üzere gereksiz, geri dönüşü olmayan ve zararlı tıbbi muayene, test ve/veya prosedürlerin uygulanmasını zorlayan, mecbur bırakan veya başka bir şekilde baskı kuran politikaların kaldırılması veya uygulanmasından kaçınılması;¹⁴⁵
- iv. Spor etkinliklerinde nefret söylemi, taciz ve şiddeti ortadan kaldırmaya yönelik önlemler de dâhil, toplumu sporda cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özelliklerine dayalı çeşitliliğe saygı göstermeye teşvik eden önlemler alınması.¹⁴⁶

---

larına ve kadınlara erkek spor müsabakalarında yarışma hakkı tanımıştır - ancak bunun tersi geçerli değildir. Kız çocuklarının ve kadınların güvenle spora katılabilecekleri alanların korunması önemli olmakla birlikte, bu durum trans bireyler gibi diğerlerinin dışlanmasıyla sonuçlanmamalıdır.”

145 İHEB, Madde 2, 3, 5; MSHUS, Madde 2(1), 7, 9(1), 26; İKS, Madde 2; Özel Raportörün Sağlık Hakkı Raporu, BM Belgesi A/HRC/32/33 (2016), paragraf 57: “Spor kuruluşları insan hakları normlarına uygun politikalar uygulamalı ve kadın sporcuları rekabetçi spora kadın olarak katılmaları için gereksiz, geri dönüşü olmayan ve zararlı tıbbi prosedürlere zorlayan, zorlayan veya başka şekillerde baskı yapan politikalar uygulamaktan kaçınmalıdır”; paragraf 102: “interseks ve transseksüel kadın sporcular da dahil olmak üzere kadın sporcuların rekabetçi spora katılmak için gereksiz tıbbi prosedürlere geçmesini gerektiren politikaları kaldırmalıdır (uluslararası spor kuruluşları)”

146 Özel Raportörün Sağlık Hakkı Raporu, BM Belgesi A/HRC/32/33 (2016), paragraf 52: “Lezbiyen, gay ve biseksüel kişilerin spor ve fiziksel aktivitelere tam ve güvenli katılımını sağlamak için daha fazla şey yapılmalıdır”; OHCHR, LGBTİ Kişilere Karşı Ayrımcılıkla Mücadele: İş Dünyası için Davranış Standartları (2017): “Kamusal alanda hareket etmek: İşletmeler, faaliyet gösterdikleri ülkelerdeki insan hakları ihlallerinin durdurulmasına katkıda bulunmak için ellerindeki gücü kullanmaya teşvik edilmektedir. Bunu yaparken, yasal çerçevelerin ve mevcut uygulamaların LGBTİ kişilerin insan haklarını ihlal ettiği bağlamlarda işletmelerin hangi yapıcı yaklaşımları benimseyebileceğini belirlemek için yerel topluluklar ve örgütlerle yakın işbirliğinde bulunmalıdırlar. Bu tür adımlar kamu savunuculuğu, kolektif eylem, sosyal diyalog, LGBTİ haklarını ilerleten örgütlere mali ve aynı destek ve hükümetin ihlal edici eylemlerinin geçerliliğine veya uygulanmasına meydan okumayı içerebilir. Şirketlerin, ayrımcı yasa ve uygulamaların olduğu ülkeler de dâhil olmak üzere, daha yüksek düzeyde insan hakları ihlallerinin belgelendiği yerlerde LGBTİ kişilerin haklarına saygı gösterdiklerinden emin olmak için daha kapsamlı bir durum tespiti yapmaları gerekecektir.”

BU EK İLKELER, DEVLET YÜKÜMLÜLÜKLERİ VE TAVSİYELER,

Uluslararası insan hakları hukukunun çeşitli cinsel yönelimlere, cinsiyet kimliklerine, cinsiyet ifadelerine ve cinsiyet özelliklerine sahip kişilerin yaşamlarına ve deneyimlerine uygulanmasını yansıtmaktadır ve bu konuda hiçbir şey bu kişilerin uluslararası, bölgesel veya ulusal yasa veya standartlarda tanındığı şekliyle hak ve özgürlüklerini kısıtlayıcı veya herhangi bir şekilde sınırlayıcı olarak yorumlanmamalıdır.

YOGYAKARTA İLKELERİNİ İMZALAYANLAR

Philip Alston (Avustralya), Dava Dışı, Özet ve Keyfi İnfazlar Konusunda BM Özel Raportörü, Hukuk Profesörü, New York Üniversitesi Hukuk Fakültesi, ABD

Maxim Anmeghichean (Moldova), Avrupa Birliği Uluslararası Lezbiyen ve Gey Derneği

Mauro Cabral (Arjantin), Araştırmacı, Universidad Nacional De Córdoba, Arjantin, Uluslararası Gey ve Lezbiyen İnsan Hakları Komisyonu

Edwin Cameron (Güney Afrika), Adalet, Yargıtay, Bloemfontein, Güney Afrika

Sonia Onufer Corrêa (Brezilya), Brezilya Disiplinler Arası AIDS Derneğinde (aBia) Araştırma Görevlisi ve Cinsellik Politikası Kontrol Eş Başkanı (uzmanlar toplantısı eş başkanı)

Yakın Ertürk (Türkiye), BM Kadına Yönelik Şiddet Özel Raportörü, Profesör, Sosyoloji Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Elizabeth Evatt (Avustralya), BM Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi eski üyesi ve başkanı, BM İnsan Hakları Komitesi eski üyesi ve Uluslararası Hukukçular Komisyonu Temsilcisi

Paul Hunt (Yeni Zelanda), BM En Yüksek Sağlık Standardına Erişebilme Hakkı Özel Raportörü ve Profesör, Hukuk Bölümü, Essex Üniversitesi, Birleşik Krallık

Asma Jahangir (Pakistan), Başkan, Pakistan İnsan Hakları Komisyonu Maina Kiai (Kenya), Başkan, Kenya İnsan Hakları Ulusal Komisyonu

Miloon Kothari (Hindistan), BM Yeterli Barınma İmkânlarına Sahip Olma Hakkı Özel Raportörü

Judith Mesquita (Birleşik Krallık), Kıdemli Araştırma Görevlisi, İnsan Hakları Merkezi, Essex Üniversitesi, Birleşik Krallık

Alice M. Miller (Amerika Birleşik Devletleri), Yardımcı Doçent, Kamu Sağlığı Fakültesi, Yönetici Yardımcısı, İnsan Hakları Programı, Columbia Üniversitesi, ABD

Sanji Mmasenono Monageng (Botswana), Yüksek Mahkeme Hâkimi (Gambiya Cumhuriyeti), Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu Temsilcisi, İşkencenin ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçük Düşürücü Muamelelerin Yasaklanması ve Önlenmesine İlişkin Robben Adası Rehber İlkelerinin uygulanmasına İlişkin Takip Komitesi Başkanı (Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu)

Vitit Muntarbhorn (Tayland), Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'nde İnsan Haklarının Durumuna İlişkin BM Özel Raportörü ve Chulalongkorn Üniversitesi'nde Hukuk Profesörü, Tayland, (Uzmanlar Toplantısı Eş Başkanı)

Lawrence Mute (Kenya), Kenya İnsan Hakları Ulusal Komisyonu Temsilcisi

Manfred Nowak (Avusturya), BM İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ve Aşağılayıcı Muamele veya Ceza özel Raportörü, Uluslararası Hukukçular Komisyonu Üyesi, Viyana Üniversitesi'nde İnsan Hakları Profesörü, Avusturya ve Ludwig Boltzmann İnsan Hakları Enstitüsü Müdürü

Ana Elena Obando Mendoza (Kosta Rika), Feminist Avukat, Kadınların İnsan Hakları Aktivisti ve Uluslararası Danışman

Michael O'Flaherty (İrlanda), BM İnsan Hakları Komitesi Üyesi ve Uygulamalı İnsan Hakları Profesörü ve Nottingham Üniversitesi'nde İnsan Hakları Hukuk Merkezi Eş Müdürü, Birleşik Krallık (Yogyakarta İlkelerinin Geliştirilmesi Raportörü)

Sunil Pant (Nepal), Blue Diamond Derneği Başkanı, Nepal Dimitrina Petrova (Bulgaristan), Yönetici Müdür, Eşit Haklar Tröstü

Rudi Mohammed Rizki (Endonezya), BM Uluslararası Dayanışma Özel Raportörü, Padjadjaran Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Akademik Konulara ilişkin Kıdemli Eğitimci ve Dekan Yardımcısı, Endonezya

Mary Robinson (İrlanda), Hakların Gerçekleştirilmesi Kurucusu: Etik Küreselleşme Teşebbüsü, İrlanda Eski Başkanı ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eski Temsilcisi

Nevena Vuckovic Sahovic (Sırbistan), Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi Üyesi ve Çocuk Hakları Merkezi Başkanı, Belgrad, Sırbistan

Martin Scheinin (Finlandiya), Birleşmiş Milletler İnsan Hakları ve Terörizmle Mücadele Özel Raportörü, Anayasa Hukuku ve Uluslararası Hukuk Profesörü ve İnsan Hakları Kuruluşu Yöneticisi, Åbo Akademi Üniversitesi, Finlandiya

Wan Yanhai (Çin), aiZhi Eylem Projesi Kurucusu ve Beijing aiZhixing Sağlık Eğitimi Enstitüsü Müdürü Stephen Whittle (Birleşik Krallık), Manchester Metropolitan Üniversitesi'nde Eşitlikler Hukuku Profesörü, Birleşik Krallık

Roman Wieruszewski (Polonya), Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi Üyesi ve Poznan İnsan Hakları Merkezi Başkanı, Polonya

Robert Wintemute (Kanada ve Birleşik Krallık), İnsan Hakları Hukuku Profesörü, Hukuk Fakültesi, King's College London, Birleşik Krallık

2017 YILINDA BENİMSENEN EK İLKELER VE DEVLET YÜKÜMLÜLÜKLERİ BELGESİNİN İMZACILARI

Philip Alston (Avustralya), Aşırı Yoksulluk ve İnsan Hakları konusunda BM Özel Rapor-törü

Ilze Kehris Brands (Letonya ve İsveç), BM İnsan Hakları Komitesi Üyesi; Kıdemli araştırma görevlisi, Raoul Wallenburg İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Enstitüsü

Deborah Brown (Amerika Birleşik Devletleri), Association for Progressive Communica-tions

Mauro Cabral Grinspan (Arjantin), İcra Direktörü, GATE

Edwin Cameron (Güney Afrika), Yargıç, Güney Afrika Anayasa Mahkemesi

Morgan Carpenter (Avustralya), Kurucu, Intersex Day Project; Eş İcra Direktörü, Organi-sation Intersex International Australia; Danışman, GATE

Kamala Chandrakirana (Endonezya), Urgent Action Fund for Women's Human Rights - Asia-Pacific; Hukuk ve uygulamada kadınlara karşı ayrımcılık konusunda BM Çalışma Grubu üyesi (2011-2017)

Sonia Onufer Corrêa (Brezilya), Araştırmacı, Brazilian Interdisciplinary AIDS Association (ABIA); Eş-başkan, Sexuality Policy Watch

Paul Dillane (Birleşik Krallık), İcra Direktörü, Kaleidoscope Trust

Julia Ehrt (Almanya), İcra Direktörü, Transgender Europe (TGEU)

Sheherezade Kara (Birleşik Krallık ve Zimbabve), Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Uz-manı, Avukat ve Danışman

David Kaye (Amerika Birleşik Devletleri), Düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının tanıtılma-sı ve korunması konusunda BM Özel Rapor-törü

Maina Kiai (Kenya), InformAction ve İnsan Hakları Savunucusu; Barışçıl toplanma ve örgütlenme hakları konusunda BM Özel Rapor-törü (2011-2017)

Eszter Kismodi (Macaristan ve İsviçre), Uluslararası İnsan Hakları Avukatı

Eleanora Lamm (Arjantin), Mendoza Yüksek Mahkemesi İnsan Hakları Direktörü; Ulusal Bilim ve Teknoloji Etiği Komitesi Üyesi

- Victor Madrigal-Borloz* (Kosta Rika), International Rehabilitation Council for Torture Victims (IRCT) Genel Sekreteri
- Monica Mbaru* (Kenya), Yargıç, İstihdam ve Çalışma İlişkileri Mahkemesi
- Sanji Mmasenono Monageng* (Botsvana), Yargıç, Uluslararası Ceza Mahkemesi, Lahey; Komisyon Üyesi, International Commission of Jurists
- Vitit Muntarbhorn* (Tayland), Emeritus Profesör, Chulalongkorn Üniversitesi; Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı şiddet ve ayrımcılığa karşı koruma konusunda BM Bağımsız Uzmanı (2016-2017)
- Arvind Narrain* (Hindistan), Cenevre Direktörü, ARC International; Alternative Law Forum (2000-2014)
- Sunil Pant* (Nepal), Parlamento Üyesi (2008-2012), Nepal
- Pooja Patel* (Hindistan ve İsviçre), LGBT ve Kadın Hakları Program Yöneticisi, International Service for Human Rights (ISHR)
- Dainius Puras* (Litvanya), Herkesin erişilebilir en yüksek sağlık standardına ulaşma hakkı konusunda BM Özel Raportörü
- Alecs Recher* (İsviçre), Hukuki Danışmanlık Servisi Başkanı, Transgender Network Switzerland; Araştırmacı, Swiss Centre of Expertise in Human Rights
- Cianán B. Russell* (Amerika Birleşik Devletleri ve Tayland), İnsan Hakları ve Savunuculuk Görevlisi, Asia Pacific Transgender Network
- Macarena Saez* (Amerika Birleşik Devletleri), İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Merkezi, American University Washington College of Law
- Meena Saraswati Seshu* (Hindistan), Genel Sekreter, Sampada Grameen Mahila Sanstha (SANGRAM)
- Ajit Prakash Shah* (Hindistan), Baş Yargıç (2008-2010), Delhi Yüksek Mahkemesi
- Chris Sidoti* (Avustralya), Uluslararası İnsan Hakları Uzmanı; Avustralya İnsan Hakları Komiseri (1995-2000)
- Monica Tabengwa* (Botsvana), İcra Direktörü, Pan-Africa ILGA
- Sylvia Tamale* (Uganda), Makerere Üniversitesi Hukuk Fakültesi
- Frans Viljoen* (Güney Afrika); Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Profesörü ve İnsan Hakları Merkezi Direktörü, Hukuk Fakültesi, Pretoria Üniversitesi
- Kimberly Zieselman* (Amerika Birleşik Devletleri), İcra Direktörü, interACT: Advocates for Intersex Youth

